الیه یصعد الکلم الطیب والعمل الصالح یرفعه

ایزد پاک یکتا را ستایش و نیایش سزاست که گنجینهٔ بهین گفتار مردان خدا بل
همین اسرار برگزیدگان کبریا درّ شهوار بحر معرفت فراز تابندهٔ سپهر حقیقت موسوم به

مقالات الصوفیه

۱۳۰۱

ساختهٔ حضرت شاه محمد کاظم قلندر علوی پرداختهٔ جناب شاه تراب علی کاکوروی قدس سرهما

باشارت منشی محمد عبد الحی عرشی

در مطبع حاجی [illegible] واقع لکهنو طبع شد

بسم الله الرحمن الرحیم

بعد حمد خدائی که از نوع بشر انبیا را برگزید و اولیا را اتباع ایشان گردانید و پس از نعت
رسولی که بکمال محبوبیت بدرجهٔ خاتم النبوتی رسید و در دنیا و عقبی هادی مضلان
و شفیع عاصیان گردید میگوید فقیر راهی بندهٔ درگاه باعلی تراب علی ولد حضرت
قدوة العارفین راس الکاملین زبدة المحققین و الموحدین کالشیخ الاکبر بالقب الغیب
بصاحب السر شاه محمد کاظم قلندر العلوی قدس الله سره الاکبر که این مختصریست
مشتمل بر اقوال بزرگان دین و کلام اولیای پیشین مستنبط از کتاب تذکرة الاولیا
و نفحات و رشحات وغیره که اکثر از آن در ابتدای حال حضرت قبله گاهی و کعبه گاهی
موصوف از تذکرة الاولیا برای تعلیم مریدان و تلقین طالبان برچیده بودند چنانچه از اول
کتاب تا آخر قول منصور حلاج بعینه و بتمامها نسخ است و از قول ابوالحسن خرقانی
تا آخر کتاب استخراج کردهٔ این خاکپای درویشان است که بعد وفات حضرت والد
مرحوم اتفاق افتاد و بمقالات الصوفیه نام نهاد امید از خوانندگان و فائده یابندگان آنست که

اول جناب حضرت صاحب را قدس سرہ بفاتحہ یاد آرند بعدہ بنام فقیر دست دعا بردارند

تا فیضیاب و داخل ثواب شوند

حضرت امام جعفر صادق رضی اللہ عنہ

اویس قرنی رحمۃ اللہ علیہ حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ مالک دینار رحمۃ اللہ علیہ
محمد واسع رحمۃ اللہ علیہ حبیب عجمی رحمۃ اللہ علیہ ابو حازم مکی رحمۃ اللہ علیہ
عتبہ بن الغلام رحمۃ اللہ علیہ رابعہ بصری رحمۃ اللہ علیہا فضیل بن عیاض رحمۃ اللہ علیہ
ابراہیم ادہم رحمۃ اللہ علیہ بشر حافی رحمۃ اللہ علیہ ذو النون مصری رحمۃ اللہ علیہ
بایزید بسطامی رحمۃ اللہ علیہ سفیان ثوری رحمۃ اللہ علیہ شقیق بلخی رحمۃ اللہ علیہ
احمد حنبل رحمۃ اللہ علیہ داؤد طائی رحمۃ اللہ علیہ حارث محاسبی رحمۃ اللہ علیہ
ابو سلیمان دارانی رحمۃ اللہ علیہ حاتم اصم رحمۃ اللہ علیہ عبد اللہ تستری رحمۃ اللہ علیہ
معروف کرخی رحمۃ اللہ علیہ سری سقطی رحمۃ اللہ علیہ فتح موصلی رحمۃ اللہ علیہ
احمد خوارزمی رحمۃ اللہ علیہ احمد خضرویہ رحمۃ اللہ علیہ ابو تراب نخشبی رحمۃ اللہ علیہ
یحییٰ معاذ رازی رحمۃ اللہ علیہ شاہ شجاع کرمانی رحمۃ اللہ علیہ یوسف ابن الحسین رحمۃ اللہ علیہ
ابو حفص حداد رحمۃ اللہ علیہ حمدون قصار رحمۃ اللہ علیہ منصور عمار رحمۃ اللہ علیہ احمد عاصم انطاکی رحمۃ اللہ علیہ
عبد الرحمن حسین رحمۃ اللہ علیہ جنید بغدادی رحمۃ اللہ علیہ عمرو ابن عثمان مکی رحمۃ اللہ علیہ
ابو سعید خراز رحمۃ اللہ علیہ ابو الحسن نوری رحمۃ اللہ علیہ ابو عثمان حیری رحمۃ اللہ علیہ
ابو محمد رویم رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ابن عطا رحمۃ اللہ علیہ عبد اللہ بن الجلار رحمۃ اللہ علیہ
ابراہیم بن داؤد رقی رحمۃ اللہ علیہ یوسف اسباط رحمۃ اللہ علیہ ابو یعقوب نہر جوری رحمۃ اللہ علیہ
سمنون محب رحمۃ اللہ علیہ ابو محمد مرتعش رحمۃ اللہ علیہ ابو عبد اللہ محمد بن الفضل رحمۃ اللہ علیہ

ابو الحسین بوشنگی رحمۃ اللہ علیہ محمد بن علی حکیم ترمذی رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ابوبکر وراق رحمۃ اللہ علیہ
عبداللہ منازل رحمۃ اللہ علیہ ابو علی سہل اصفہانی رحمۃ اللہ علیہ ابو الخیر نساج رحمۃ اللہ علیہ
ابو الخیر اقطع رحمۃ اللہ علیہ ابو حمزہ خراسانی رحمۃ اللہ علیہ احمد بن مسروق رحمۃ اللہ علیہ
عبداللہ بردعی رحمۃ اللہ علیہ عبداللہ مغربی رحمۃ اللہ علیہ ابو علی جرجانی رحمۃ اللہ علیہ
ابوبکر کتانی رحمۃ اللہ علیہ عبداللہ خفیف رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ابو محمد جریری رحمۃ اللہ علیہ حسین منصور حلاج رحمۃ اللہ علیہ
خواجہ عبداللہ مبارک رحمۃ اللہ علیہ امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ محمد سماک رحمۃ اللہ علیہ
ابو الحسن خرقانی رحمۃ اللہ علیہ ابو سعید ابو الخیر رحمۃ اللہ علیہ ابراہیم خواص رحمۃ اللہ علیہ
ابراہیم شیبانی رحمۃ اللہ علیہ ابوبکر طمستانی رحمۃ اللہ علیہ ابو حمزہ بغدادی رحمۃ اللہ علیہ
ابو عمر نجیب رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ممشاد دینوری رحمۃ اللہ علیہ ابو الحسن الصباغ رحمۃ اللہ علیہ
ابوبکر واسطی رحمۃ اللہ علیہ ابوبکر شبلی رحمۃ اللہ علیہ ابو علی ثقفی رحمۃ اللہ علیہ
ابو جعفر خالدی رحمۃ اللہ علیہ ابو علی رودباری رحمۃ اللہ علیہ ابو الحسن حصری رحمۃ اللہ علیہ
خواجہ اسحٰق کازرونی رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ابو عثمان سیاری رحمۃ اللہ علیہ ابو عثمان مغربی رحمۃ اللہ علیہ
ابو القاسم نصیر آبادی رحمۃ اللہ علیہ ابو العباس نہاوندی رحمۃ اللہ علیہ ابو نصر سراج رحمۃ اللہ علیہ
ابو القاسم قصار رحمۃ اللہ علیہ ابو الفضل حسن رحمۃ اللہ علیہ ابو علی دقاق رحمۃ اللہ علیہ
ابو عبداللہ المصری رحمۃ اللہ علیہ ابو محمد الراسی رحمۃ اللہ علیہ ابو القاسم مصری رحمۃ اللہ علیہ
ابو الحسین شیروانی صغیر رحمۃ اللہ علیہ ابو عبداللہ مختار ہروی رحمۃ اللہ علیہ ابوبکر بن عبداللہ الطوسی نساج رح
حجۃ الاسلام محمد غزالی رحمۃ اللہ علیہ شیخ احمد غزالی برادر حجۃ الاسلام رح خواجہ عبد الخالق غجدوانی رحمۃ اللہ علیہ
خواجہ علی رامیتنی قدس اللہ سرہٗ خواجہ بہاؤ الدین نقشبند قدس اللہ سرہٗ خواجہ محمد پارسا قدس اللہ سرہٗ
مولانا عارف ریوگری رحمۃ اللہ علیہ خواجہ علاؤ الدین عطار رحمۃ اللہ علیہ خواجہ حسن عطار رحمۃ اللہ علیہ

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین الرحمن الرحیم والصلوة علی رسوله محمد وآله واصحابه اجمعین کلماتی چند
از سخنان اهل طریقت که در کتاب تذکرة الاولیا مذکور بود برداشتم شاید اگر توفیق موافق شود
و بر یک سخن آن عمل دست دهد بسند است ما را در دنیا و آخرت امام جعفر صادق رضی الله عنه
فرمود که هر که گوید خدا تعالی بر چیزیست یا در چیزیست یا از چیزیست او کافر گردد و گفت معصیتی
که بنده را بحق نزدیک گرداند اول آن ترس بود و آخر آن عذر و هر طاعتی که اول آن امن بود
و آخر آن عجب بود آن طاعت بنده را از خدا تعالی دور میکند زیرا که مطیع با عجب عاصی بود
و عاصی با عذر مطیع پرسیدند درویش صابر فاضلتر یا توانگر شاکر گفت درویش صابر که توانگر را
دل بکیسه بود و درویش را با خدا و در معنی آیه یختص برحمته من یشاء فرمود خاصه گرداند
برحمت خود هر که خواهد و واسطه و علل از میان برداشته تا دانند که عطای محض است و گفت
مومن آنست که استاده است با نفس خویش و عارف آنست که استاده است با خداوند خویش
و الهام از اوصاف مقبولانست و استدلال ساختن که بی الهام بود از علامت راندگانست

وگفت مکر خدا در بنده پنهان تر است از رفتن مورچه بر سنگ سیاه در شب تاریک
و عشق صفات الهی است نه مذموم است نه محمود و سر معاینه ما را آنگاه مسلم بعشق شد
که رقم دیوانگی بر ما کشیدند و گفت از صحبت پنج کس حذر کنید یکے از دروغ گویے که
همیشه با وی در غرور باشی دوم احمق که آن وقت که سود تو خواهد زیان تو بود و نداند
سوم بخیل که بهترین وقت از تو ببرد چهارم بددل که وقت حاجت ترا ضایع گرداند پنجم
فاسق که بیک لقمه بفروشد و بکمتر از یک لقمه گفتند کمتر از لقمه چیست گفت طمع و گفت
حقتعالی را در دنیا بهشت است و دوزخ بهشت عافیت است و دوزخ بلا و عافیت آنست
که کار خود بخدا باز بگذارد و بلا آنکه کار خدا بنفس خود گذارد اویس قرنی رحمة الله علیه
فرمود علیک بقلبک یعنی بر تو باد که دل حاضر داری تا غیر درو نیاید و گفت سه چیز است
هر که دوست دارد دوزخ بدو نزدیک یکی طعام خوش خوردن دوم لباس نیکو پوشیدن
سوم با توانگران نشستن و گفت خضوع در نماز آنست که اگر تیر با در پهلویش زنند او را
خبر نباشد هرم بن حیان از وی وصیت خواست فرمود مرگ را زیر بالین دار و چون
بخسپی و پیش چشم دار و چون برخیزی و در خوردی گناه منگر بزرگی او نگر که در وی عاصی
میشوی و راه اهل صلاح پیش گیر و چون بر قوم رسی ایشان را پند دهی و صحبت از خلق
باز گیر فاروق از وی وصیت خواست فرمود خدا را می شناسی گفت می شناسم گفت
بجز خدا دیگری را شناسی ترا به عمر گفت زیادت کن گفت خدا ترا میداند گفت داند گفت
اگر بجز خدا کسی دیگر نداند ترا به حسن بصری رحمة الله علیه از وی پرسیدند که مسلمانی
چیست و مسلمان کیست گفت مسلمانی در کتابها و مسلمانان در گور اشارت بگور
صحابه را کرد رضی الله عنهم سوال کردند که اصل دین چیست گفت ورع گفتند

آنکه ورع را تباه کند چیست گفت طمع گفتند کسی میگوید که خلق را دعوت مکنید
تا خود را اول پاک نکنید گفت شیطان در آرزوی این نیست مگر این کلمه در دل کند
تا در امر معروف و نهی منکر بسته آید وقتی ابوسعید جبیر را نصیحت کرد که سه کار مکن
یکی قدم بر بساط سلاطین منه اگر همه محض شفقت باشد بر خلق دوم با هیچ زن بخلوت
منشین اگر همه رابعه عدویه باشد و تو او را کتاب خدا آموزی سوم آنکه گوش خود را
عاریت مده مر امیرانرا اگرچه درجه مردان مرد داری مالک دینار گفت پرسیدم
که عقوبت عالم چه باشد گفت مردن دل گفتم مردن دل چه بود گفت حب دنیا
اعرابی آمد و از صبر سوال کرد فرمود که صبر بر دو نوع است یکی بر بلا دوم بر آنچه که
نهی کرده است حق سبحانه تعالی چنانچه حق صبر بود بیان کرد اعرابی گفت ندیدم
از تو صابر تر و زاهد تر فرمود ای عزیز صبر من جمله جزع است و زهد من تمام
میل است گفت معنی این سخن بگو که اعتقادم مشوش کردی فرمود صبر در بلا یا در طاعت
ناطق است بر ترس من از آتش دوزخ این چنین جزع بود و زهد من در دنیا رغبت است
بآخرت این چنین نصیب طلب است صبر آنکس قویست که نصیب خود از میان بردارد
تا صبرش همه حق را بود نه ایمنی از دوزخ و زهدش حق را نه برای بهشت و این علامت
اخلاص بود و گفت مرد را علمی باید نافع و عمل کامل و اخلاص با وی و قناعتی مشبع
و صبری با وی و چون این هر سه آمد از ان پس ندانم تا با وی چه کنند و گفت گوسفند
از آدمی آگاه تر است که بانگ شبان او را از چرا کردن باز میدارد و آدمی را
سخن خدا از مردار خوردن باز ندارد و گفت همنشینی با بدان مرد را بد گمان کند
بنیکان گفت اگر کسی مرا بخمر خوردن خواند دوست دارم که بطلب دنیا خواند گفت

معرفت آنست که یک ذره خصومت در خود نیابی گفت فکرت آئینه ایست که حسنات و سیئات تو بتو
نماید و گفت هر سخن که نه از سر حکمت بود وبال و آفت است و هر خاموشی که نه از فکرت است همه غفلت و سهو
و هر نظر که نه از عبرت است همه لهو و زلت است گفت در توریت است که قناعت کرد بی نیاز شد و چون عزلت گرفت
از خلق سلامت یافت و چون شهوت را زیر پای آورد آزاد شد و چون از حسد دست بداشت مروت
و مروت ظاهر شد و چون روزی چند صبر کرد برخورداری جاوید یافت و گفت پیوسته
اهل دل بخاموشی معاودت کنند تا وقتیکه دلهای ایشان در نطق آید بعده بزبان سرایت کند
و گفت ورع را سه مقام است یکی آنکه بنده سخن نگوید مگر بحق خواه در خشم باشد خواه راضی
دوم آنکه اعضای خویش نگاهدارد از هر چه خشم خدا بود در آن سوم آنکه قصد او در چیزی
باشد که خدا تعالی بدان راضی بود و گفت ذره از ورع به از هزار نماز و روزه و فاضلترین
اعمال فکرت و ورع و گفت اگر بدانستمی که در من نفاقی نیست خود را دوست تر
داشتمی از هر چه در روی زمین است گفت اختلاف ظاهر و باطن و دل و زبان
از نفاق است و هیچ مومن نبوده از گذشتگان و نخواهد بود از آیندگان الا بر خود
می لرزد که نباید که منافق باشم و مومن آهسته و ساکن بود و حاطب اللیل نبود که هر چه
تواند بکشد و هر چه بر زبان آید بگوید و گفت کسی را غیبت نبود و صاحب هوا را و فاسق معلن را
و ظالم را و در کفارت غیبت بسند بود این استغفار استغفر اللّٰه الذی لا اله الا هو العفو
الغفور اگر چه بحلی نخواهد و گفت مسکین آدمی راضی است بسرایی که حلال آن حساب بود
و حرام آن عذاب زیرک آنست که دنیا را خراب کرد و آخرت را بنیاد نهد و نادان بر عکس
و حق تعالی بیامرزد قومی را که دنیا نزد ایشان ودیعت بود و هر که خدا را شناخت
او را دوست دارد و هر که دنیا را شناخت او را دشمن دارد و گفت کسانیکه پیش از شما بودند

قرآن را نامه حق میدانستند بشب تامل میکردند و بروز بدان کار میکردند و شما
درس میکنید و اعراب و حروف را درست میکنید و گفت بخدا هر که زر و دینار را عزیز کرد
خوار شد و گفت هر چه کسی را خواهی فرمود باید که اول فرمانبردار باشی و گفت یاران و
برادران عزیزتر اند از فرزندان که برادران یار دین اند و فرزندان خصم دین و هر چه
بنده نفقه کند بر خود و بر مادر و پدر آنرا حساب بود مگر طعامی که پیش مهمان نهد و گفت
هر نمازیکه دل دران حاضر نبود بعقوبت نزدیک ترست یکی پرسید که چگونه گفت چگونه
باشد حال کسی که در دریا باشد و کشتی شکسته روز عید بر جماعتی گذشت که میخندیدند
گفت عجب دارم از کسانیکه میخندند و از حقیقت حال خبر ندارند روزی در گورستان
گذشت یکی را دید که نان میخورد گفت او منافق است هر کرا پیش مردگان این شهوت
بجنبد گوئی بآخرت و مرگ ایمان ندارد مالک دینار رحمة الله علیه فرمود
تا خلق را بشناختم هیچ باک ندارم از آنکه مرا احمد گویند یا ذم از آنکه ندیدم ستاینده الا
مفرط و نکوهنده الا مفرط و دوستی اهل زمانه را چون پالوده اهل بازار یافتم رنگ
نیکو و طعم ناخوش گفت بپرهیز ازین سجاده یعنی دنیا که دلهای علما مسخر کرده است گفت
هر برادری و یاری که ترا فائده دینی نرساند صحبت او را پس پشت انداز و گفت هر که
حدیث گفتن با مردمان دوست تر دارد از خلوت و با خدای مناجات کردن علم
وی اندک است و دلش نابینا و عمر وی ضایع گفت دشوارترین اعمال اخلاص است
گفت در بعضی کتب است که حق تعالی فرمود هر عالمی که دنیا را دوست دارد کمترین
کاری که با وی کنم آن بود که حلاوت ذکر خویش از دل وی ببرم و گفت هر که بر وی شهوت
غالب آید دیو از طلب او فارغ بود یکی وصیت خواست گفت رضی باشی در همه اوقات

بکار سازی که کار ترا او می سازد و تا بر نهی گفت اگر منادی کنند که بدترین شما کیست
هیچکس نگوید مگر من روزی زنی گفت ای مرائی جواب داد که بیست سال است که
هیچکس مرا بنام خود نخوانده الا تو نیک دانستی که من کیستم گویند سالها شده بود که
مالک نان خشک نخوردی و در روزه بدان افطار کردی وقتی آرزوی گوشت آمد
بخرید و کناره شد و ساعتی بار بوئید و آنرا بدرویشان داد و گفت ای نفس بیش ازین
بتو نرسد گفت ندانم که چه معنی است گویند که هر که چهل روز گوشت نخورد عقل او زائل شود
من بیست سال نخورده ام و عقل من هر روز زیاده است محمد واسع رحمة الله علیه
گفت خنک کسیکه بامداد گرسنه خیزد و شب گرسنه خسپد و بدان حال از خدا راضی بود
روزی مالک دینار را گفت نگاهداشتن زبان بر خلق سخت ترست از نگاهداشتن
درهم و دینار یکروز جامۂ صوف پوشیده بود بزرگی پرسید چرا صوف پوشیدی
خاموش شد گفت چرا جواب ندهی گفت اگر گویم از زهد خود ثنا گفته باشم و اگر گویم
از درویشی از خدای تعالی بر خود گله کرده باشم یکی پرسید چگونه گفت چگونه باشد کسیکه
عمرش میکاهد و گناهش می افزاید و در معرفت چنان بود که گفت ما رایت شیئا
الا رایت الله فیه گفتند خدا را می شناسی خاموش شد و سر بیفگند پس گفت
هر کرا او را بشناخت سخنش اندک شد و تحیرش دائم گفت صادق نبود هرگز کسیکه
امید و بیم وی برابر نبود یعنی خوف و رجایش برابر بود تا مومن حقیقی بود حبیب عجمی
رحمة الله علیه گفت الهی هر کرا با تو سر خوش نیست هرگز سر خوش مباد و هر کرا چشم بتو
روشن نیست هرگز چشم روشن مباد و هر کرا با تو انس نیست با هیچکس انس مباد
پرسیدند که رضا در چیست گفت در دلی که درو غبار نفاق نبود ابو حازم مکی

رحمة الله علیه گفت در دنیا هیچ چیز نیست که بدان شاد شوی که نه در زیر آن
چیزی هست که بدان غمگین شوی که شادی در دنیا نیافریده است و آنکه دنیا ترا
مشغول کند از بسیار آخرت گفت همه در دو چیز یافتم یکی مراست و دوم یکی مرا
آنکه مراست اگر بگریزم بسوی من آید و آنکه مرا نیست بجهد من بمن نرسد یکی گفت
مال تو چیست گفت رضای خداوند گفت تو در روزگاری افتاده که بقول از فعل
راضی شده و بعلم از عمل خورسند پس در میان بدترین مردمان مانده عتبة ابن الغلام
رحمة الله علیه در هفته یکبار خوردی و گفتی از کراماً کاتبین شرم میدارم که در هفته زیاده
از یکبار بتوضا باید شد گفت در ابتدا جمعی مهمان من آمده بودند ماهی برای ایشان
پخته بودم از دیوار همسایه کلوخی باز کردم تا دست بدان شویند هر وقت که اینجا
رسم از ندامت چندین عرق میچکد که بیک پیراهن در هوای سرد ایستاده ام
اگرچه چند بار بحل خواستم رابعه بصری رحمة الله علیها پرسیدند که حضرت عزت را دوست
داری گفت دارم گفتند شیطان را دشمن داری گفت از دوستی رحمان با عداوت
شیطان چه کار لیکن رسول را علیه السلام بخواب دیدم گفت ای رابعه مرا دوست داری
گفتم یا رسول الله که باشد که ترا دوست ندارد اما محبت حق چنان فرو گرفته است که
دوستی و دشمنی غیر او در ظلم نمانده گفتند بنده کی راضی شود گفت آنگاه که از محنت شاکر
بود چنانچه از نعمت گفت استغفار بزبان کار دروغ زنان است اگر ما توبه کنیم بتوبه دیگر
محتاج باشیم فضیل عیاض رحمة الله علیه گفت اگر توانید جایی ساکن شوید
که کسی شما را نه بیند و منت عظیم از کسی قبول کنم که بگذرد و بمن سلام نکند و چون
بیمار شوم بعیادت من نیاید و گفت هر که از تنهایی وحشت بود و بخلق انس کرد

از سلامت دور بود و هر که سخن از عمل خود گوید عملش اندک باشد و مگر آنچه او را
بکار آید و چون حق تعالی بنده را دوست دارد اندوهش بسیار دهد و چون دشمن دارد
دنیا بر وی فراخ کند و گفت هر چیزی را زکوة است و زکوة عقل اندوه طویل است و
هر که از حق تعالی بترسد زبانش گنگ بود و تغیر همه چیز از وی بترسد و هر که نترسد
از همه چیز بترسد و خوف بقدر علم بود و چنانکه عجب است که در بهشت بگرید عجبتر آنکه
در دنیا بخندند و گفت چنانچه شما از مردار ننگ دارید اگر همه دنیا حلال و بیحساب بمن
دهند ننگ دارم و گفت هر که خود را قیمتی داند او را از تواضع نصیبی نیست و هر که
با برادر خود دوستی ظاهر کند بزبان و در دل دشمنی دارد خدا او را لعنت کند و کور و کرش
گرداند و گفت اصل زهد راضی بودن است از حق تعالی بهر چه کند و گفت فتوت درگذشتن
است از برادران و توکل آنست که بغیر خدای امید و بیم ندارد و متوکل آن بود که
خدای را در هر چه کند متهم ندارد و شکایت نکند و گفت هر که بر ستوری لعنت کند ستور گوید
آمین از من و تو هر که در خدای عزوجل عاصی تر است لعنت بر وی باد و گفت دو خصلت
دل را فاسد میکند بسیار خوردن و بسیار خفتن و گفت شرم گرفت ابلیس که بهتر فهم
در سه روز یکبار بیش بهتر فهم پرسیدند که اصل دین چیست گفت عقل و اصل عقل حلم
و اصل حلم صبر و گفت هر که ریاست جست خواری جست و بشر حافی پرسید که زهد بهتر است
یا رضا گفت رضا گفت روزی عبدالله مبارک را دیدم که پیش من می آمد گفتم باز گرد
می آئی که سستی سخن بمن نمائی و من بر تو نمایم گفت روزی فرزند را در کنار گرفتم گفت
ای پدر مرا دوست داری گفتم دارم گفت خدا را دوست داری گفتم دارم گفت
چند دل داری گفتم یک گفت در یکدل دو دوستی چگونه گنجد دانستم که سخن از کجاست

کودک را بیند آنچنان و بعض مشغول شد هم هارون رشید از وی وصیت خواست گفت
پیران را بجای پدر خود و جوانان را بجای برادران و کودکان را بجای فرزندان و زنان را
بجای مادر خود دان گفت زیادت کن گفت بترس از خدا و جواب او را هوشیار باش که
در روز قیامت از یک یک مسلمان باز پرسد هارون از گریه بیهوش شد ابراهیم بن
ادهم رحمة الله علیه فرمود هر که دل خود در سه موضع حاضر نیابد نشان آنست که در نعمت
بروی بسته اند یکی در وقت خواندن قرآن دویم در وقت نماز سوم در وقت ذکر
و علامت عارف آنست که بیشتر خاطر او در تفکر باشد و در عبرت و در [illegible] هیچ چیز
سخت تر بر ما از مفارقت کتاب نبود که فرمود که مطالعه مکن و گفت هر که بشناخت خلق
فریفته شد حقیر همت است بشر حافی رحمة الله علیه گفت سخت ترین کارها سه است
بوقت تنگی سخاوت و ورع در خلوت و سخن گفتن پیش کسیکه از وی بترسی و گفت
سلام با بنا دنیا مکنید و گفت هر گاه که دست بطعام شبهه دراز میکردم انگشت
من ایستاده میماند لقمه کردن نمیتوانستم و گفت هر که عمل برای خدا کند او را
وحشتی پیش آید از خلق ذوالنون مصری رحمة الله علیه فرمود حکمت در معده که
پر از طعام است قرار نگیرد و گفت دوستی کن با کسیکه بتغیر تو متغیر نگردد و گفت
علامت محبت خدا آنست که تابع حبیب خدا باشی در اخلاق و افعال و
امر و سنن و گفت صحبت مدار با خدا جز بموافقت و با خلق جز بمناصحت و با نفس
جز بمخالفت و گفت حق تعالی عزیز نکند بنده را بعزی عزیز تر از آنکه بوی نماید خواری نفس
و ذلیل نکند ذلیل تر از آنکه محجوب کند او را تا ذل نفس نبیند و گفت اگر با خلق انس داری
طمع مدار که با خدا انس بود و گفت زنهار که بمعرفت مدعی نباشی کذاب باشی

صفت عارفان ازو پرسیدند گفت عارف بیننده بود بی علم و بی یقین و بی خبر
و بی مشاهده و بی کشف و بی حجاب ایشان ایشان نباشند گردش ایشان بگردانیدن
حق بود و گفت علامت محبت آنست که ترک کند هرچه او را از خدا مشغول سازد تا او با
شغل خدا بس و علامت دل بیمار چهار چیز ست یکی از طاعت حلاوت نیابد دوم از خدا
ترسناک نبود سوم آنکه در چیزها بعبرت ننگرد چهارم آنکه فهم نکند از علم آنچه بشنود و
و گفت توبه عوام از گناه بود و توبه خواص از غفلت و توبه دو قسم ست توبه انابت
و توبه اجابت توبه انابت آنکه از خوف عقوبت بود و توبه اجابت آنکه از شرم خدا بود
و هر عضوی را توبه ست توبه دل نیت کردن ست بر ترک شهوات حرام و توبه چشم
از محارم چشم بر هم نهادن و گوش از شنیدن باطل و زبان از گفتن فضول و دست
بترک گرفتن مناهی و پای نارفتن بمناهی و شکم دور بودن از خوردن حرام و فرج
دور بودن از فواحش و گفت شرم هیبت بود در دل با وحشت آنچه بر تو رفته
از ناکردنیها و گفت دوستی در سخن آرد و شرم در خاموشی و گفت توکل ترک تدبیر بود
و بیرون آمدن از حیلت و قوة خود و مفتاح عبادت فکر بود و رضا شاد بودن دل
در تلخی قضا و ترک اختیار است پیش قضا و سه علامت اخلاص ست یکی آنکه مدح و ذم
پیش او یکسان بود دوم رویت اعمال فراموش کند و ثواب واجب ندارد در آخرت و
یقین دعوت کند بکوتاهی امل و کوتاهی امل دعوت کند بزهد و زهد بحکمت و حکمت بنگریستن
در عواقب امور بار آرد و گفت که هر مدعی بدعوت خویش محجوب ست از شهود حق
و از سخن حق و آنرا که حق حاضر ست بدعوی محتاج نیست که دعوی نشان محجوبان ست
و هر که مراقبه کند خدای را در خطرات بزرگ کند خدای تعالی او را در حرکات

بنده مفوض کی بود گفت چون مایوس شود از نفس و فعل خویش و بنده خدا بود در همه
احوال گفتند از مردمان که با صحابت‌تر گفت آنکه زبان خود را نگاه دارد و پرسیدند
علامت خوف چیست گفت آنکه ایمن گرداند او را از همه خوفها گفتند عزلت کی درست آید
گفت وقتیکه از نفس خود عزلت گیرد و گفتند دنیا چیست گفت آنچه از حق بازدارد و گفتند سفله
کیست گفت آنکه بخدا راه نداند یکی وصیت خواست گفت هیچکس را حقیر مدار اگرچه کافر باشد
دیگری وصیت خواست گفت همت خود پیش و پس مفرست یعنی از گذشته و آینده یاد مکن و
نقد وقت را باش یکی گفت دلالت کن مرا بحق گفت اگر خدا را می‌شناسی ترا خدا بس و الا
طلب کسی کن که او را می‌شناسد و گفت اول درجه عارف تحیر است بعده افتقار بعده اتصال بعده تحیر
پرسیدند از عمل عارف گفت آنکه ناظر حق باشد در کل احوال گفتند صوفی کیست گفت آنست که
خدا را بر همه چیز گزیند و گفت کمال معرفت گمان بد بردن است بر نفس و گفت و ترسا از خدا کسی است که
ظاهر اشارت او بخدا باشد و گفتند اندوه کرا بیشتر گفت بدخوترین را و ابایزید بسطامی رحمة الله علیه
از وی پرسیدند که مرد درین راه چه به گفت دولتی مادرزاد گفتند اگر نبود گفت تنی توانا گفتند اگر
نبود گفت چشمی بینا گفتند اگر نبود گفت گوشی شنوا گفتند اگر نبود گفت دلی دانا گفتند اگر نبود
گفت مرگ مفاجات و فرمود که نهایت جهاد روندگان که بتوحید روند بدایت میدان
بایزید است روزی در راه کاسه سر یافت بر وی نوشته صم بکم عمی فهم لا یعقلون نعره بزد و بوسه بداد
و گفت سر صوفی بود که در حق محو شده نه گوش دارد که خطاب لم یزل شنود و نه چشم دارد که
جمال لایزال بیند و نه زبان دارد که کلمه از معرفت او بگوید و نه عقل و دانش دارد که
ذره از معرفت او بداند این آیه در شان اوست و گفت دوازده سال آهنگر نفس خود
بودم و او را در کوره ریاضت می‌نهادم و بآتش مجاهده می‌تافتم و بر سندان مذمت

می نهادم و به پتک ملامت می‌زدم تا از خود آئینه ساختم و پنج سال آئینه خود بودم با انواع
طاعات و عبادات آن آئینه را می‌زدودم پس یکسال نظر اعتبار کردم در میان خود
از غرور و اعتماد و طاعات زناری دیدم پنج سال دیگر جهد کردم تا آن زنار بریده شد
و اسلام تازه آوردم نگاه کردم همه خلائق را مرده دیدم چهار تکبیر در کار ایشان کردم
و از جنازه همه بازگشتم و بی زحمت خلق بمدد حق بحق رسیدم و گفت چهل سال دیده بان
دل بودم چون نگاه کردم زنار مشرکی بر میان خود دیدم و شکستن آن بود و بجز حق التفات
کردمی و سی سال خدای را می‌طلبیدم نگاه کردم او طالب بود و من مطلوب و
نفس را بدرگاه می‌بردم و می‌گریستم چون بدر حق رسید او مرا می‌برد و می‌خندید یحیی معاذ گوید
که روزی بامداد دیدم که شیخ بر سر دو انگشت پای ایستاده بود و در حال عجب داشتم
گوش کردم همه شب در کار بود و در گفتگوی داد و ستد رفتم و سلام کردم و از و
شبانه پرسیدم گفت نسبت مقام بر من عرضه کردند گفتم از بهر ما هیچ نخواهم که
همه حجابست گفتم چرا معرفت نخواستی نعره بزد و گفت خاموش ای مسکین مرا
بخود غیرت می آید که او را بدانم که او را جز او نداند گفتم بعزت الله از فتوح که ترا دوش
بوده است مرا نصیبی کن فرمود که اگر صفوت آدم و قدس جبرئیل و خلت ابراهیم
و شوق موسی و طهارت عیسی و محبت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم تو دهند زنهار
راضی نباشی و ورای آن طلبی که ورای آن کارهاست صاحب همت باش
و به هیچ سر فرو میار که بهر چه فرو آئی بدان محجوب شوی گفت همه قدمها براه او نهادم
تا بقدم دل براه او نرفتم راه نداد و سی سال بود تا میگفتم چنین کن و چنان خواهد
چون بمعرفت رسیدم گفتم الهی تو مرا باش و هر چه خواهی آن کن و گفت سی سال یاد

او بیکردم چون خاموش شدم نگریستم حجاب من همین ذکر بود و گفت بدرگاه عزت
شدم هیچ زحمت نبود اهل دنیا بدنیا محجوب و اهل آخرت به آخرت و مدعیان بدعوی
و ارباب طریقت بتصوف قومی باکل و شرب و گروهی قومی بسماع و رقص و آنها که
پیشقدمان راه‌اند در بادیهٔ حیرت گم شده بودند و در دریای عجز غرق و گفت بسیار
حلاوت طاعت دهند چون بدان خرم گردد و شادی او حجاب قرب او شود و
گفت کمترین درجهٔ عارف آنست که صفات حق در وی بود و گفت توبه از معصیت
یکی است و از طاعت هزار یعنی عجب در طاعت بدتر از گناه است و کمال درجهٔ عارف
سوزش او بود در محبت و گفت یک ذره حلاوت در دل به از هزار قصر در فردوس اعلی
و گفت یگانگی او بسیار مردان مرد را عاجز کند و بسی عاجزان را بمردی رساند
اگر توانید بسر قاعدهٔ فنا اول باز روید تا بدین حدیث رسید و اگرنه همه صلاح و زهد
وبال است و گفت گناه چنان زیان ندارد که بیحرمتی کردن برادر مسلمان و گفت
عبادت اهل معرفت پاس انفاس است و علامت شناختن حق گریختن از خلق است
و خاموشی در معرفت او و فردا اهل بهشت بزیارت روند چون باز گردند صورتها
بر ایشان عرض کنند هر که صورتی اختیار کرد وی را نیز بزیارت راه ندهند و گفت
بنده را هیچ به از این نباشد که بی هیچ باشد نه زهد دارد و نه علم و نه عمل چون بی همه باشد
با همه باشد و گفت این قصه را الم باید نه قلم که از قلم هیچ نیاید و عارف چنان از معرفت
نگوید که بعبارت نیاید و گفت دنیا چه قدر دارد که کسی گذاشتن آن کاری پندارد و محال است
که کسی او را شناسد و دوست ندارد و معرفتی که محبت نیست قدر ندارد و کمترین چیزیکه عارف
واجب است آنست که از مال و ملک تبرا کند و حق آنست که اگر هر دو جهان از دوستی او ترک کند

پانچ باشد و اگر از عرش تا ثری صد هزار آدم باشد و صد هزار فرشته چون جبرئیل و
میکائیل قدم از عدم در زاویه دل عارف نهد او در جنب وجود معرفت حق ایشانرا موجود
نپندارد و خبر ندارد و اگر دارد مدعی بود نه عارف و گفت عارف معروف بیند و عالم با عالم نشیند و عالم
گوید من چکنم و عارف گوید او چه کند و گفت حق بر دل اولیای خویش مطلع است بعضی را
که بار معرفت نتوانستند کشید بعبادت مشغول کرد و گفت کاشکی خلق بشناختندی خود را
که معرفت خود و ایشانرا در شناخت حق تمام بود و گفت جهد کن تا یکدم بدست آری که آدم
در زمین و آسمان جز حق نبینی تا بدان دم همه عمر تو رستی و گفت هر کرا حق دوست دارد
سه خصلت بدهد سخاوتی چون سخاوت دریا و شفقتی چون شفقت آفتاب و تواضع
چون تواضع زمین و هر کرا برگزیند فرعونی بر وگمارد تا او را می رنجاند و گفت این همه گفتگو و
مشغله و بانگ و حرکت و آرزو بیرون پرده است و درون پرده آرام و خاموشی و سکون است
و گفت همه کارها در مجاهده باید کرد و آنگاه فضل خدا دیدن بکار خود و هر که بحق عارف است
جاهل است و زاهد سیار است و عارف حق است و نفاق عارفان فاضلتر از اخلاص مریدان
گفت اگر همه بی دولتی ها در راه تان افتد نومید مشوید و اگر با همه دولتها در راه شتافتید
در جوال مشوید که کار خدا کن فیکون بود و هر که بخود نظر کرد و عبادت خویش خالص بیند
و از صفای کشف خود حسابی بر تواند گرفت نفس خود را اخبث النفس بیند او را هیچ
حساب نیست و گفت هر کرا ثواب خدا بفردا افتد خود امروز عبادت نکرده است
که ثواب هر نفسی از مجاهده در حال حاصل است و گفت علم غدر است و معرفت مکر و
مشاهده حجاب پس کی خواهی یافت چیزی که نخواهی و گفت نفس صفتی است که هرگز
جز بباطل نرود معرفت آنست که بشناسی که حرکات و سکنات خلق بخداست و تحقیقت بشناسی

بعبادت
ایشانرا

که دنیا را آنقدر که بنده را دوست نداری و بار خود و اندک شمری و اندک حق بسیار داری
و هلاک کرد و درد دو چیز بود یکی خلق را عزیز داشتن دوم حق را منت نا داشتن
گفتند فریضه و سنت چیست گفت فریضه صحبت مولی و سنت ترک دنیا و گفت زاهدان را
قیمتی نیست من سه روز زاهد بودم اول روز در دنیا دوم در عقبی سوم در آنچه
غیر خدا است و گفت کمال رضای من از وی تا حدیست که اگر بنده را جا در اعلی علیین برند
و مرا باسفل السافلین من راضی تر باشم از آن گفتند مرد کی بکمال رسد گفت چون
عیب خود را بشناسد و تهمت از خلق بردارد پرسیدند راه بحق چگونه است گفت تو از راه
بگذر که بحق رسیدی گفتند بچه توان رسید بحق گفت بکوری و کنگی و کری گفتند این
طالبان از سیاحت نمی آسایند گفت آنچه مقصود است مقیم است نه مسافر مقیم را در سفر
طلبیدن محال بود یکی گفت چرا امشب نماز نمیکنی گفت فراغت نیست من گرد ملکوت
میگردم و گفت عارف آن است که در خواب جز خدا را نه بیند و مرد بحقیقت بمعرفت
وقتی رسد که فانی گردد در تحت اطلاع حق و باقی بود بر بساط حق بی نفس پس
او زنده نیست مرده و مرده نیست زنده گفتند سهل عبدالله در معرفت سخن میگوید
گفت سهل بر کناره دریا رفت و در گرداب افتاد گفتند آنکه در تحیر غرق شود
حال او چون بود گفت من عرف الله کل لسانه گفتند مرد بتجرید کی رسد گفت آنکه
مسکین هرگز نرسد و گفت هر که متکبر بود معرفت نیابد و نشان متکبر آن است که در چهره
هزار عالم نفسی نه بیند خبیث تر از نفس خود گفت دیگران ریاضت خود دیدند و من
عنایت حق و گفت هیچ چیز بدتر از غضب ندیدم گفت اگر فردا گویند چرا نکردی
دوست تر از آن دارم که گویند چرا کردی یعنی هر چه کنم در وی دشمنی است و شکر بدتر

از گناه نگه طاعتی بر من رود و من در میان نباشم گفت در خواب دیدم که زیادت
میخواستم از حق پس از توحید حق را بخواب دیدم گفت چه میخواهی گفتم آن میخواهم که تو
میخواهی فرمود که من ترا ام چنانچه تو مرا ای بیدار شدم گفتم یارب زیادت نمی خواهم
بعد از توحید گفت مثل من دریاست که آنرا عمق پدید نیست و نه اول و نه آخر من پیدا است
یکی سوال کرد که عرش چیست گفت منم گفت کرسی و لوح و قلم گفت منم گفتند خدا است را
بندگانند ابراهیم و موسی و عیسی صلوة الله علیهم گفت اینهمه منم گفتند خدا را بندگانند
جبرئیل و میکائیل و اسرافیل و عزرائیل صلوات الله علیهم گفت همه منم گفت خلق و اینند
که من چون ایشان کسی ام اگر صفت من در عالم غیب به بینید همه هلاک شوند سفیان ثوری
رحمة الله علیه فرمود ملامت کردن مردمان از نادیدن قضای است و نادیدن قضا
کافریست و حسد کردن مردمان از نادیدن قسمت است و این هم از کافریست و مال جمع کردن
از حرام و شبهه از نادیدن شمار قیامت است و اینهم از کافریست و ایمن بودن از وعید حق
و امید نا داشتن بوعده حق از کافریست و گفت که ده چیز است نه از ان ریاست و یکی
از بهر خدا است و آن یک چنین اگر یک قطره هم در سالی از چشم بیاید بسیار بود و گفت چون
درویش گرد و توانگران گرد بدانکه مرائی است گفت زهد نه پلاس پوشیدن و نان جوین
خوردنست بلکه دل در دنیا نابستن و امل کوتاه کردن و گفت اگر ترا گویند نیکمردی
این ترا خوش آید از آنکه گویند بدمردی بدانکه هنوز مرتدی ترسایند از یقین گفت
آنست که هرچه بتو رسد دانی که حق است گفت حسن خلق آدمی خشم خدا را بنشاند
و گفت هرگز تواضع نکردم کسی را پیش از آنکه یک حرف از حکمت دیدم و گفت که این
روزگاریست که خاموشی بهتر و عزلت یکی گفت عزلت هم در کسب چگونی گفت

نسخه

از خدا بترس که هیچ ترسکار را ندیدم که بکسب محتاج بود شقیق بلخی رحمة الله علیه
گفت راه خدا در چهار چیز است یکی امن در روزی دوم اخلاص در کار سوم عداوت
با شیطان چهارم ساختن با مرگ و گفت هر که در مصیبت جزع کند چنانست که نیزه
گرفته با خدا جنگ میکند گفت عبادت ده جزو است نه جزو گریختن از خلق و یکی خاموشی
احمد حنبل رحمة الله علیه فرمود که زهد سه چیز است زهد عام و آن ترک حرام است و
زهد خاص و آن ترک افزونی از حلال و زهد عارفان و آن ترک ما سوی الله است داود
طائی رحمة الله علیه یکی پیش او بود و در وی نگریست گفت ندانی چنانکه بسیار گفتن
کراهیت است بسیار نگریستن نیز مکروه است مریدی را گفت اگر سلامت خواهی سلامی بر دنیا
بکن بوداع و اگر کرامت خواهی تکبیری بر آخرت گوی یعنی از هر دو بگذر تا بحق رسی
یکبار فضیل پیش او رفته زیر سقف شکسته نشسته بود گفت برخیز که سقف شکسته است
فرو خواهد افتاد گفت تا من درین صفه ام سقف را ندیده ام کانوا یکرهون فضول
النظر کما یکرهون فضول الکلام حارث محاسبی رحمة الله علیه گفت تفکر اسباب را
قائم بحق دیدنست در رضا آرام گرفتن است در تحت مجاری احکام و صبر نشانه تیر بلا شدنست
و تسلیم ثابت بودن است در وقت نزول بلا و حیا باز بودن است از خویها که خدا
بدان ناراضی است و مراقبه علم دلست در قرب حقتعالی و خوف آنست که یک حرکت
نکنی که بگمان تو چنان بود که بدین مأخوذ خواهم بود و صادق آنست که او را باک نبود
اگر سر نزد خلق هیچ مقدار نبود و گفت در همه کارها از سستی حزم بپرهیز که دشمن ظفر یابد
و هرگاه که فتور عظیم واقع شود پس خود را هیچ آرام مگیر و بخدا پناه جو و درویشی را
گفت کن لله و الا لا تکن یعنی خدا را باش و الا خود مباش ابو سلیمان دارانی

رحمة الله علیه یکی گفت که شبی در خلوت در نماز راحتی عظیم یافتم گفت ضعیف
مردی که ترا هنوز خلوت در پیش است تا در خلا دیگر گونه و در ملا دیگر گونه و در دو جهان
هیچ چیز نیست که بنده را از خدا باز دارد و گفت اصل همه خوف است از خدا و هر دلی که از وی
خوف جدا شود و خراب شود و ذکر کار نور دل است و نیز گفت گرسنگی نزد خدا
خزانه است نه بهیچکس الا که دوست دارد و گفت باید تو را به جوع که جوع نفس را
ذلیل کند و دل را رقیق و علم سماوی به تو دهد و گفت خنک آنکه در همه عمر او را یک
خطوه با اخلاص درست آید و گفت راضی بودن آنست که از خدا بهشت نخواهی و از
دوزخ پناه نطلبی و تواضع آنست که در عمل هیچ نبینی تا هیچ عجب نباشد و گفت هرگز
تواضع نکنند تا وقتیکه نفس خود را ندانند و هرگز زهد نکنند تا بشناسند که دنیا
هیچ نیست و زهد آنست که ترک کنی هر چه ترا از حق باز دارد و گفت مفتاح دنیا سیری
و نگاهداشت زبان است و مفتاح عبادت گرسنگی است و سر همه خطاها دوستی دنیا است و
گفت تفکر در دنیا حجاب آخرت است و در آخرت ثمره حکمت و گفت عبادت کنید چشم را
بگریه و دل را بفکر و گفت اگر بنده را بنده خواهی در اختلاف روز و شب نگر و گفت
هر که بنکاح و سفر و حدیث نوشتن مشغول است او روی بدنیا آورد و گفت عقل را
عارف را که بستر خفته باشد بهتر بگشاید که ایستاده را در نماز و گفت نزدیکترین
چیزی که بدان قیمت جوینده بخدا آنست که بدانی که خدا بر دل تو مطلع است که از دنیا
و آخرت چیزی نخواهی الا او را گفت معرفت بخاموشی نزدیکتر است که بسخن
گفتن و چیزی دیگر در شهر و شکر است و نعمت و سیرت در بلاد حاتم اصم رحمة الله علیه
فرمود هر که درین مذهب آمد او را سه مرگ باید چشید موت الابیض و آن گرسنگی است

و موت الاسود و آن احتمال است و موت الاحمر و آن مرقع دوختن است و گفت هر که
مقدار یک سبع از قرآن حکایت پارسایان در شبانروز بر خود عرض نکند دین خود را
نگاه نتواند داشت و گفت در سه وقت تعهد نفس کن چون عمل کنی یاد دار که
خدا ناظر است و چون سخن گوئی یاد دار که خدا می شنود و چون خاموش شوی
یاد دار که خدا میداند که چگونه خاموشی و شهوت سه قسم است در خوردن و در گفتن
و در نگریستن در خوردن اعتماد به خدا نگاهدار و در گفتن راستی و در نگریستن
عبرت و گفت در چهار موضع نفس را بازجوی در عمل صالح بی ریا و در گرفتن بی طمع
و در دادن بی منت و در نگاه داشتن بی بخل و گفت از هر کس احتمال باید کرد مگر از نفس
عبدالله تستری رحمة الله علیه فرمود توبه جمله را فرض است هر نفس خواه خاص
خواه عام مطیع یا عاصی مطیع را از طاعت توبه باید کرد و اولش چنان بود که روزی
در بستر پای دراز کرده بود و پشت بدیوار نهاده و گفت سلونی عما شئتم و پیش ازین
انها نکرده گفت تا استاد زنده بود شاگرد را ادب باید بود و تاریخ نوشتند
استاد وفات کرده بود و استادش ذوالنون مصری بود و گفت ابلیس را دیدم
گفتم بر تو چه سخت تر گفت اشارت دلهای بندگان بخداوند جهان و نیز روزی
ابلیس را گفتم در توحید سخن گوی فصلی بگفت در توحید که عارفان وقت گشتند بدان
گرفتی و گفت اگر شکم پر خمر شود به که از طعام حلال گفتند چرا گفت چون پر خمر شود عقل
بیارامد و آتش شهوت بمیرد و از طعام فضولی آرزو کند و شهوت قوی گردد
گفت در شبانروزی یکبار خوردن خوردن صدیقان است و دوبار خوردن مومنان
و سه بار خوردن ستوران است همه آنها سیر خوردن است و هر که گرسنگی کشد شیطان

گرد او نگردد و بفرمان خدای تعالی. گفت اخلاص تبرا کردن است از ماسوی الله. و گفت
خبر مخلص واقف ریا نشود. و گفت هر که خدای را پرستد باختیار خلقش را باید پرستیدن
باضطرار. و گفت حرام است بر دلی که در وی چیزی بود که خدا بدان راضی نبود که در آن
دل نوری راه یابد. و هر وجدی که کتاب و سنت گواه آن نبود باطل بود. و گفت
هر که چهل روز عبادت کند باخلاص زاهد گردد و او را کرامت پدید آید و اگر کرامت
پدید نیاید خلل از وی افتاده باشد در زهد. و گفت اصول ما شش چیز است تمسک
به کتاب و سنت و خوردن حلال و باز داشتن دست از رنجانیدن خلق اگر چه
ترا برنجانند و دور بودن از مناهی و تعجیل بگذاردن حقوق. و گفت اول این کار
توبه است و آن ندامت است و از شهوات دل برکندن و از مذمائم بمحامد نقل کردن
و گفت هیچ حجاب نیست غلیظ تر از دعوی و هیچ راه نیست بخدا نزدیکتر از افتقار
بخدا. و گفت مدعی خائف نبود و هر که خائف نبود امین نبود و هر که امین نبود او را
بر خزائن اطلاع نبود. و گفت اول مقام عبودیت بر داشتن از اختیار است و بیزار
بودن است از حول و قوت خود و آدمی را دو چیز هلاک کند طلب عز و خوف درویشی. و گفت
صادق نیست هر که مداهنت کند با غیر خود و با خود و مداهنت با خود ریا بود. و گفت خدای تعالی
خلق را بیافرید و گفت که با من راز بگوئید و اگر نگوئید بمن نگرید و اگر اینهم نکنید حاجت خواهید
و گفت دل هرگز زنده نشود تا نفس نمیرد و اول خیانت صدیقان ساختن ایشان بود با نفس
و خدای را هیچ عبادت فاضلتر از مخالفت هوای نفس نیست. و گفت غایت معرفت حیرت است و دهشت
است و اول مقام آنست که بنده را یقین دهند در سر وی و جمله جوارح وی و بدان یقین آرام
گیرد و اهل معرفت اصحاب اعراف اند همه را به نشان او بشناسند و صادق نیست آ

که خدا بر وی فریشته برگمارد که چون وقت نماز آید بنده را برگمارد و نماز کند
و اگر خفته باشد بیدار کند و گفت لا اله الا الله لازم است خلق را اعتماد بدان بدل
و اعتراف بزبان بود و گفت افضل صوفی آنست که صافی بود و از کدر دور شود و از فکر
و در قرب خدا منقطع شود و از بشر و یکسان شود در چشم او خاک و زر و گفت صوفی اندک
خوردن است و با خدا آرام گرفتن و از خلق گریختن و اول مقام توکل آنست که
پیش قدرت چنان باشی که مرده پیش غسال و نشان توکل آنست که سوال نکند
و چون فتوح پدید آید نپذیرد و چون بپذیرفت نگذارد و نیز توکل آنست که خدا را
متهم نداری و اگر چیزی بود یا نه بود ساکن بود و گفت همه چیز را روی و قفاست
مگر توکل را که همه روی است بی قفا چه زهد و تقوی اجتناب از دنیا بود و مجاهده در خلاف
نفس و هوا بود و علم و معرفت در دید و دانش اشیا بود و خوف و رجا از لطف
کبریا بود و تفویض و تسلیم در رنج و عنا بود و رضا بالقضا و شکر بر نعما و صبر در بلا بود
و توکل بر خدا بود لاجرم روی بی قفا بود و گفت حیا بلندتر است از خوف که حیا
خاصان را بود و خوف علما را گفت عبودیت رضا دادن است بفعل خدا و در دلی که
کبر بود خوف و رجا قرار نگیرد و خوف دور بودن از مناهی و رجا شتافتن با وامر
است و نواهی و بلندترین خوف آنست که بترسد که تا در علم خدا تقدیر او چه
رفته و صبر انتظار فرج است از خدا تعالی و مکاشفه آنست که لو کشف الغطاء
ما ازددت یقینا و فتوت متابعت سنت است و گفت زهد در چهار چیز است یکی در
ملبوس که آخر آن بلاست دوم در طعام که آخر آن خلاست سوم در برادران که
آخر آن فراق است چهارم در دنیا که آخر آن فناست و گفت نفس از جهت

خالی نیست یا کافرست یا منافق و یا مرائی و نفس را سریست یکی از آن بر فرعون
آشکارا کرد و گفت انس آن است که اندام انس گیرد بعقل و عقل انس گیرد
بعلم و علم به بنده و بنده بخدا و گفت روغن بکار برید که عقل زیاده شود و خدا را هیچ
دلی ناقص عقل در نیافته باشد پرسیدند از ابتدا و انتها گفت ورع اول زهد است
و زهد اول توکل و توکل اول درجه عارف و معرفت اول قناعت است و قناعت
ترک شهوات و ترک شهوات اول رضاست و رضا اول موافقت است و از
اخلاص هیچ سخت تر نیست بر نفس که نفس را در اخلاص هیچ نصیبی نیست و گفت
عاصیان را هیچ انس نبود هر که اندیشه معصیت بکند گفتند بچه چیز بدان تو ابسعد
که رضا دریابد گفت بدان که مخالفت در سر نکند گفتند مردی میگوید که من در ایام
حرکت نکنم تا وقتیکه حرکت ندهند گفت نگوید مگر دو تن یا صدیقی یا زندیقی پرسیدند
از خوی نیکو گفت کمترین حال او بارکشی باشد و عدم مکافات بدی و او را آمرزش
خواستن و بر وی بخشودن گفتند توبه چیست گفت آنکه گناه فراموش کنی مردی گفت
توبه آنست که گناه را یاد داری فرمود که ذکر جفا در ایام وفا جفا بود گفتند وصیتی
کن گفت رستگاری شما در چهار چیز است نان خوراکی - و بیخوابی و تنهائی و خاموشی
یکی گفت خواهم که با تو باشم گفت چون از ما یکی نباشد با که باشی اکنون با او
باش گفتند بزیارت تو شیری می آید گفت سگی بر سگی می آید گفتند از خلقان با که
صحبت داریم گفت با عارفان از جهت آنکه ایشان هیچ چیز را بسیار نشمرند و هر فعلی که
رود آنرا نزد ایشان تاویلی است لاجرم در کل احوال معذور دارند معروف کرخی
رحمة الله تعالی علیه گفت علامت جوانمردی سه چیز است یکی وفا بی خلاف

دوم ستایش بجوید سوم عطای بی سوال وگفت علامت دوستی خدا در حق بنده
آن بود که او را مشغول دارد در کاری که سعادت وی در آن بود و نگاه دارد از شغلی که
او را بکار نیاید وگفت علامت اولیا سه چیز است اندیشهٔ ایشان از خدا بود
و قرار ایشان با خدا بود و شغل ایشان با خدا بود وگفت چون حق بنده را خیری
خواهد درِ عمل بگشاید و درِ سخن ببندد و شر بگشاید درِ عمل ببندد و درِ کسل وگفت
حقیقت وفا بهوش آمدن سر است از خواب غفلت و فارغ شدن اندیشه از
فضول آفت وگفت طلب بهشت بی عمل گناه است و انتظار شفاعت بی نگاه داشت
سنت نوعی است از غرور و امید داشتن رحمت در نافرمانبرداری جهل است
و حماقت گفتند تصوف چیست گفت گرفتن حقائق و گفتن بدقائق و نومید شدن
از آنچه هست در دست خلائق وگفت هر که عاشق ریاست است هرگز فلاح نیابد گفت
من راهی میدانم بخدا آنکه از کسی چیزی نخواهی و هیچ نبود که کسی از تو خواهد وگفت
چشم فرو خوابانید اگر چه از پری ماده باشد گفت زبان از مدح نگاه دارید چنانکه
از ذم گفتند بچه چیز دست یابیم بر طاعت گفت بدان که دنیا از دل بیرون کنید
اگر اندک دنیا در دل شما باشد هر سجده که کنید آن چیز را باشد وگفت عارف را
اگر هیچ نعمتی نبود او خود در همه نعمت بود خواجه سری سقطی رحمة الله علیه گفت
سی سال است که استغفار میکنم از یک شکر کردن گفتند چگونه گفت بازار بغداد
بسوخت اما دکان من نسوخت مرا خبر دادند گفتم الحمد لله از شرم آنکه خود را
به از برادر مسلمان خواستم و دنیا را حمد گفتم از آن استغفار میکنم وگفت دور باشید
از همسایگان توانگر و قرایان بازار و عالمان و امیران وگفت هر که خواهد بسلامت

ماند دین او و براحت رسد دل او و تن او و اندک شود غم او و از خلق عزلت
کن و گفت دنیا همه فضول است مگر پنج چیز نانی که سد رمق باشد و آبی که تشنگی
ببرد و جامه که عورت بپوشد و خانه که دران جا توان بود و علمی که بدان کار کنی و گفت
هر معصیت که بسبب شهوت بود امید توان داشت بآمرزش آن و هر معصیت از کبر بود
امید نتوان داشت بآمرزش آن زیرا که معصیت ابلیس از کبر بود و زلت آدم
از شهوت و گفت اگر در بوستانے که درختان بسیار باشند و بر هر درخت مرغی نشسته
بزبان فصیح گوید که السلام علیکم یا ولی الله و اگر کس نترسد که آن مکر است و استدراج
بروی بباید ترسید و علامت استدراج کور است از عیوب نفس و مکر قولی است
بے عمل و گفت ادب ترجمان دل است و گفت قوی ترین قوت آنست که بر نفس
خود غالب آئی و هر که عاجز آمد از ادب نفس خود از ادب غیرے عاجز تر بود و گفت
حیا و انس بدر دل آیند اگر دران دل ورع باشد فرود آیند و اگر نه باز گردند و گفت
در دلے که چیزی دیگر بود پنج چیز قرار نگیرد خوف از خدا و رجا بخدا و دوستی بخدا
و حیا از خدا و انس بخدا و گفت مقدار هر مرد در فهم خویشتن مقدار نزدیکی او بود
بخدا و گفت فهم کننده ترین خلائق آن بود که فهم کند اسرار و دقائق قرآن و تدبر
کند دران و صابر تر آن بود که بر حق صبر تواند کرد و گفت شوق برترین مقام
عارفان است و گفت عارف آنست که خوردن وی خوردن بیماران است و
خفتن وے خفتن مارگزیدگان و عیش وے عیش غرق شدگان و گفت علامت
زهد آرام گرفتن نفس است از طلب و قناعت کردن بدانچه گرسنگی برد و راضی بودن
بدان که عورت پوشیده شود و نفور بودن نفس از فضول و بیرون کردن خلق

از دل و گفت هیچ چیز نیست با هوشتر از آنکه بچیزی مشغول بود بخویشتن عارف خویش است
که از خود مشغول است و گفت کارهای از خدا همه بدست گرفتم هر چه خواستم از و یافتم
و گفت هر که بیاراید در چشم خلق آنچه در وی نبود بیفتد از ذکر حق و بسیار آمیختن از خلق
از اندک صدق است و گفت حسن خلق آنست که خلق را نرنجانی و رنج آنها بکشی
بی کینه و مکافات و گفت از هیچ برادر بریده مشو بگمان و شک و دست
از صحبت او باز مدار و گفت ترک گناه از سه وجه است یکی از خوف دوزخ و یکی از
رغبت بهشت و یکی از ترس خدا جنید فرمود که وقت مرگ وصیت خواستم
گفت مشغول مشو بسبب صحبت خلق از حق گفتم اگر از پیش این نگفتی با تو صحبت نداشتمی
فتح موصلی رحمة الله تعالی علیه فرمود با سی ابدال صحبت داشتم
همه گفتند بپرهیز از صحبت خلق و با هم یکم خوردن فرمودند و گفت هر دل که
از وی علم و حکمت و سخن مشایخ باز گیری بمیرد و گفت از راهبی پرسیدم که راه بخدا
چگونه است گفت هر جا که روآری خدا آنجاست و گفت اهل معرفت آن قوم اند
که چون سخن گویند از خدا گویند و چون عمل کنند برای خدا کنند و چون طلب کنند از خدا طلب کنند
روزی از صدق سوال کردند دست در کوره آهنگر کرد و آهن تافته بیرون آورد
و بر دست نهاد و گفت صدق این است و گفت هر که مداومت کند بذکر دل
آنجا شادی پیدا آید احمد خوارزمی رحمة الله تعالی علیه فرمود سه چیز را
تائب بود تا پشیمان نشود بدل و استغفار نکند بزبان و از عهده مظالم بیرون
نیاید تا جهد نکند در عبادت چون چنین بود گفتم از اهتمام و صدق و زهد
بر خیزد و از صدق توکل بر خیزد و از استقامت [illegible] بر خیزد و ابتدای لذت

انس بود و بعد موجب [illegible] بود از مکر و استدراج و در جملہ این احوال
باید کہ از دل مفارقت نکند از خوف آنکہ مبادا کہ این احوال از دل او برود و از
لقای حق باز ماند و گفت ہر کہ بحق تعالی نزدیکتر بود بخدا عارفتر بود و ہر کہ بخدا عارف
تر بود نزد وی منزل [illegible] و گفت راہ حق ظاہر است و فاضل تر [illegible] فوت او [illegible]
کہ فقر [illegible] بود و باشد و گفت ہر کہ بر نیاز [illegible] نظر ارادت و دوستی حق
نور فقر [illegible] از دل او [illegible] و گفت ہر کہ نفس خود را بشناسد او در دین خود [illegible]
او و مبتلا نکند حق تعالی ہیچ بندہ را بچیزی سخت تر از غفلت و سخت دلی و گفت
انبیا مرگ را کراہت [illegible] اند کہ از ذکر حق باز می ماندہ و گفت دوستی خدا دوستی
طاعت اوست و ہیچ دلیل نیست بر شناختن خدا جز خدا و ہر کہ دوست دارد
کہ او را بچیزی بشناسد تا نیکوئی او را یاد کند او منکر است در عبادت احمد خضرویہ
رحمۃ اللہ علیہ گفت ہر کہ خدمت درویشان کند بسہ چیز مکرم شود تواضع
و حسن ادب و سخاوت و گفت حقیقت معرفت آنست کہ دوست داری او را
بدل و یاد کنی او را بزبان و ہمت بریدہ گردانی از آنچہ کہ غیر اوست و نزدیکترین
کسی بخدا آنست کہ خلق او بیشتر است گفتند علامت محبت چیست گفت آنکہ عظیم نبود
ہیچ چیز از دو کون در دل او و ہیچ آرزو نکند او را مگر خدمت او و آنکہ [illegible]
غریب بیند از جہت آنکہ ہیچ کس با آنچہ او در آنست موافق او نبود و گفت دلہا
جوہا است ہر گاہ از حق پر شود پدید آورد زیادتی آن انوار بر جوارح و ہر گاہ کہ
از باطل پر شود پدید آورد زیادتی ظلمات آن بر جوارح و گفت ہیچ خواب
گرانتر از خواب غفلت نیست و تمام بندگی در آزادی ہست و در تحقیق بندگی آزادی

تمام است یکے ازو سوال کرد که کدام عمل فاضل‌تر است گفت نگاه داشتن اسرار
و التفات ناکردن بغیر الله ابو تراب نخشبی رحمة الله علیه گفت هیچ نیابم
مرید را مضرتر از سفر کردن بر متابعت نفس و هیچ فساد بارادہ نیافت الا از سفرهای
باطل و گفت حق تعالے فرمود دور باشید از کبایر و کبایر نیست الا بیان
نهی بی حقیقت و دعوے فاسد و اشارت باطل و اطلاق کردن عبارت و الفاظ
ثم قال الله تعالی اِنَّ الشَّیَاطِیْنَ لَیُوْحُوْنَ اِلٰی اَوْلِیَآئِهِمْ لِیُجَادِلُوْکُمْ و گفت
هرگز نیابد هیچکس رضای خدای تعالے نرسد اگر یک ذره دنیا را در دل او مقدارے باشد
و چون بنده صادق بود در عمل حلاوت یابد پیش از آنکه عمل کند و اگر اخلاص
بجا آرد آن حلاوت یابد در آن وقت که عمل کند و گفت شما سه چیز را دوست
میدارید و از آن شما نیست نفس و روح و مال و گفت راحت در دنیا طلب
مکنید که نیابید این در بهشت است و گفت توکل آنست که خود را در دریای عبودیت
افگنی و دل در خدمت بسته داری اگر دهد شکر کنی و اگر باز گیرد صبر و گفت عارف را
هیچ تیره نکند و همه تیرگیها بدو روشن شود و گفت هیچ چیز نافع‌تر نیست از عبادات
از اصلاح خواطر و هرگز اندیشه درست شد بعد ازان هرچه ورود دارد افعال
و احوال درست بود یحیی معاذ رازی رحمة الله علیه فرمود دور باشید
از صحبت سه قوم یکے علماے غافل دوم قرای مداهن سوم متصوف جاهل و گفت
سه خصلت از صفت اولیا است اعتماد بر خدا در همه چیز و بی‌نیاز بودن ازو در همه
چیز و رجوع کردن بدو در همه چیز و گفت هر که اعتبار نگیرد و بمعاینه مستغنی نگردد از
نصیحت و گفت گمان نیکو بخداے نیکوترین گمانهاست چون با اعمال شکسته

مراقبت بود و چون بمعاصی و غفلت بود آرزو بود که او را در خطر اندازد و معیوب
آنکس است که مهمل گذارد روزگار خویش ببطالت و حیای بنده ندم است و حیای خدا
کرم است و تارک گناه برای شرم خدا که خدا می بیند به از کسی که ترک کند برای نفس
و ترس نفس و گفت مرد حکیم نشود تا سه خصلت نباشد یکی آنکه در توانگران نگرد
بچشم نصیحت نه بچشم حسد و در زنان بچشم شفقت نه بچشم شهوت و در درویشان بچشم
تواضع نه بچشم تکبر و گفت چون بنده انصاف خدا دهد از نفس خویش خدا
او را بیامرزد و گفت با مردمان سخن اندک گوئید و با خدا بسیار و گفت دنیا
دکان شیطان است زنهار از دکان وی چیزی ندزدی و دنیا خمر شیطان است
هر که از وی مست شد هرگز بهوش نیاید مگر روز قیامت در ندامت و حسرت و گفت
دینار و درم کژدم است دست بران مکن تا افسونش نیاموزی و اگر نه هلاک شوی
و افسونش آنکه دخل او از حلال بود و خرج او بحق و گفت طلب دنیا عاقل را
نیکوتر از ترک کردن جاهل و گفت در تن فرزند آدم هزار عضو است پر از شر همه
در دست شیطان چون گرسنه شود و نفس را ریاضت دهد آنجمله خشک شود و به آتش
گرسنگی بسوزد و گرسنگی نور است و سیری نار و گفت هیچ بنده سیر نخورد تا خدا او را از
بهره چیزی که اجر آن نتواند دریافت و گرسنگی طعام خداست و گفتند به مرید چه
سخت تر گفت نشستن با اضداد گفت بنگر انس خویش بخلوت اگر انست بخلوت بود
چون برود آن برود و اگر بخدا بود همه جا ترا برابر بود دشت و کوه و بیابان و گفت
در وقت نزول بلا حقائق صبر آشکارا گردد و در وقت مکاشفه مقدر حقائق رضا
نماید و گفت با خوی نیکو معصیت زیان ندارد و مقدار یک دانه دوستی به از هفتاد سال

عبادت بی دوستی و گفت بلندترین منزل طالبان خوف است و بلندترین منزل
واصلان رجا و علامت خوف کوتاهی امل است و بلندترین پرهیزگاری تواضع است
و توحید نور است و شرک نار و نور توحید جمله سیئات موحد بسوزاند و نار شرک
جمله حسنات مشرک بسوزاند و گفت ورع دو گونه بود یکی در ظاهر آنکه نجنبد مگر بخدا
و در باطن آنکه غیر او در دل نیاید و گفت از زهد سخاوت خیزد بملک و مال و از
حب سخاوت خیزد بنفس و روح و گفت هر که سخن گوید پیش از آنکه بنیند پشیمان
شود و گفتند به چه شناسیم که خدا از ما راضی است گفت اگر تو راضی باشی گفتند مرد کدام
امین تر گفت آنکه امروز بیشتر ترسد و گفت عارف آنکه همت نیست بود و درویش
آنکه بخداوند خویش از جمله کائنات توانگر بود و زاهدتر آنکه یقین او بیشتر و محبت آنکه
به نیکوئی زیادت نشود و بجفا نقصان نپذیرد و شاه شجاع کرمانی رحمة الله علیه
فرمود علامت صدق سه است اول آنکه قدر دنیا برود از دل تو چنانکه سیم و
خاک برابر شود دوم دیدن خلق از دل تو بیفتد تا چنان شوی از شادی گرسنگی و
ترک شهوات که اهل دنیا شاد شوند از سیری شهوات راندن پس از آن ملازمت
مریدان کن وگرنه ترا با این سخن چه کار و علامت خوشخوئی رنج خود از خلق برداشتن است
و رنج خلق کشیدن و هر که چشم نگاه دارد از حرام و تن از شهوات و باطن آبادان
دارد بمراقبه دایم و ظاهر بمتابعت سنت و عادت کند بحلال خوردن فراست
او هرگز خطا نشود و روزی یاران را گفت که از دروغ گفتن و خیانت کردن و
غیبت کردن دور باشید باقی هر چه خواهید بکنید و دنیا بگذارید و توبه بکنید
و هوای نفس بگذارید باو رسید و یوسف ابن الحسین رحمة الله تعالی علیه

گفت آفت صوفیان در صحبت کودکان و در معاشرت اضداد و فتور رفیقی زنان
است و گفت مومنانکه میدانند که خدای ایشان را می بیند پس ایشان شرم دارند که
از مهابت نظر بچیزی کنند جز آنکه وی فرموده است و گفت اشارت خلق بقدر
یافت خلق است و یافت بقدر شناخت بود و شناخت بقدر محبت بود پرسیدند
از محبت گفت محب را خواری و ذل سخت تر بود و شفقت و نصیحت او خلق خدای را
بیشتر و صدق آنست که تنهائی را دوست دارد و نهان داشت طاعت و
گفت عزیزترین چیز در دنیا اخلاص است هرچند جهد میکنم تا ریا از دل خود دور کنم
بلونی دیگر می آید و گفت اگر خدای را بینم با جمله معاصی به که با ذره تصنع و زاهد آنکه
طالب مقصود نکند تا وقتیکه وجود خود را مفقود نگرداند و غایت عبودیت آن نیست
که بنده او باشی در همه چیز و هر که بشناخت او را بفکر عبادت کرد او را بدل
ابو حفص حداد رحمة الله علیه گفت هر که اقوال و افعال خود را هر وقتی
نسنجد بمیزان کتاب و سنت و خواطر خود را متهم ندارد او را از جمله مردان نشمرند
پرسیدند ولی را خاموشی به یا سخن گفت اگر سخن گوی آفت سخن بداند هرچند تواند
خاموش باشد اگرچه بعمر نوح باشد و خاموش اگر راحت خاموشی بداند از خدا درخواهد
تا دو چند عمر نوح دهد تا سخن نگوید گفت عبودیت آنکه ترک هرچه نسبت بگوهی و ملازم
باشی چیزیرا که ترا بدو فرموده اند و درویشی بحضرت خدا شکستگی عرضه کردن و
نشان دوستان آنکه روزیکه بمیرند دوستان شاد شوند یعنی چنان مجرد رود
از دنیا که از وی چیزی نماند که آن خلاف دعوی او بود در تجرید و ولی آنکه او را
قوت کرامات داده باشند و او را از آن غائب گردانند گفتند غافل کیست

گفت آنکه از نفس خود اخلاص طلبد و تعجیل آنکه در وقت احتیاج خود ایثار کنند
و ایثار آنکه مقدم داری نصیب برادران بر نصیب خود در کارهای دنیا و آخرت
و کرم انداختن دنیاست برای کسی که بدان محتاج است و روی آوردن بخدای و تکیه
وسیله بنده را بخدا دوام فقر است و ملازم گرفتن سنت و قوت حلال و هر که بعین رضا
در خود نگریست هلاک شد و خوف چراغ دل است آنچه از خیر و شر است در او بدان
بتوان دید و فقر درست نیاید تا دادن دنیا دوستتر از گرفتن ندارد و هر که
همیشه فضل خدا بیند بر خویشتن امید دارم که از هالکان نباشد و فاضلترین
اعمال مراقبت خویش است با خدا و آنکه بفعل خود شاد بود بغیر درست و هر که
داند که او را خواهند بر انگیخت و حساب خواهند کرد و از معاصی اجتناب ننماید
او از شر خود خبر میدهد که من ایمان ندارم ببعث و حساب و هر که خواهد دل او
متواضع شود گو در صحبت صالحان باش و خدمت ایشان را ملازمت کن و گفت
روشنی تن بتجرید است و روشنی جان باستقامت و گفت تقوی در حلال
محض است و بس و تصوف همه ادب است و گفت عمل که شایسته بود آنرا بر تو فراموش
کنند و گفت نابینا آنست که خدای را نشناسد و نه بیند اشیا را بخدای و بینا آنست که
از خدای بود نظر او بمکونات یکی از وصیت خود است گفت یا اخی لازم یک در باش
تا همه درها بر تو گشایند و لازم یک سید باش تا همه سادات ترا گردن دهند روزی
در بغداد رفت اکابر آنجا از فتوت سوال کردند گفت شما گوئید جنید فرمود فتوت
نزد ما آنست که فتوت از خود نه بینی و آنچه کرده باشی بخود نسبت نکنی گفت
نیکوست اما نزد من فتوت آنست که انصاف دادن و انصاف ناطلبیدن

جنید گفت در عمل آرید ای اصحابنا ابوحفص گفت این سخن را است نیاید چه جنید
چون این بشنید گفت بپذیرید ای اصحابنا که زیادت آورد ابوحفص بر آدم و ذریه
او در جوانمردی حمدون قصار رحمة الله علیه گفت هر که تحقیق بود در حال
خود از حال خویش خبر نتواند داد و گفت صحبت با صوفیان کنید که زشتها را نزدیک
ایشان عذرها بود و نیکی را بس خطری نبود تا ترا بدان بزرگ دارند تا تو بدان
در غلط نیفتی و هر که در سیرتهای سلف نظر کند تقصیر خود بداند و گفت شکر نعمت
آنست که خود را طفیلی بینی و گفت بسنده است آنچه بتو میرساند تا سالی بی رنج
اما رنج در طلب زیاده است و گفت هر که پندارد که نفس او بهتر است از نفس فرعون
او کبری آشکارا کرده است و گفت ملامت ترک سلامت است و اگر مستی را
می بینی که می خسپد بیدار ملامتش مکنی نباید که بهمان بلا مبتلا گردی پرسیدند ملامت
گفت راه آن بر خلق دشوار است و نشان آن اما طرفی بگویم رجای مرجیان و خوف
قدریان صفت ملامتی بود یعنی در رجا چندان رفته که مرجیان ملامت کنند
و در خوف چندان سلوک کرده که قدریان را آن پیشه نشانه ملامت باشد
گفت من نیک خوی ندانم مگر در سخاوت و بدخوی را نشناسم الا در بخل و هر که
خود را ملکی داند بخیل بود و تواضع آنست که کسی را بخود محتاج نه بینی نه در این جهان
و نه در آن جهان و هر گاه که فقیر تواضع را ترک کرد همه خیرات را ترک کرد و اصل
همه دردها بسیار خوردن است و آفت دین بسیار گفتن است و گفت اگر توانی که
کار خود بخدا باز گذاری بهتر از آنکه بحیله و تدبیر مشغول شوی و گفت جزع نکنند در مصیبت
مگر کسی که خدا را متهم داشته بود منصور عمار رحمة الله علیه هارون رشید

پرسید که عالم‌ترین خلق کیست و جاهل‌ترین که بود گفت عالم‌ترین خلق مطیع ترسنده
بود و جاهل‌ترین ایمن عاصی فرمود که مردمان دو قسم‌اند یا نخود عارف بود و یا تحقیق
آنکه نخود عارف بود شغلش مجاهده و ریاضت بود و آنکه بحق عارف بود شغلش
عبادت و طلب رضای او بود گفت آرزوی دنیا را ترک گیر تا از عمر راحت یابی
و زبان را نگاهدار تا از عذر خواستن برهی احمد عاصم الانطاکی رحمة الله تعالی
عنه فرمود علامت محبت آنکه عبادت اندک بود و خلوت او بسیار و خاموشی او
پیوسته چون در دیگر نداند نبیند چون بخوانند نشنود و چون مصیبتی رسد اندوه
نکند و چون صوابی رسد شاد نگردد و از کسی نترسد و بکسی امید ندارد گفتند تو
مشتاق خدائی گفت نه شوق بغایت بود و چون حاضر شود کجا شوق بود گفت
علامت خوف گریز بود و علامت رجا طلب و گفت هر که ایمن‌تر بود بر نفس خود
هلاک شود و گفت نشان اندک معرفت بنده به نفس خود از اندکی حیا بود و اندکی
خوف و هر که بخدا عارف‌تر از خدا ترسان‌تر و گفت اگر صلاح دل جویی یاری خواه
بر وی بنگاهداشت زبان گفت نافع‌ترین اخلاص آنست که دور کند از تو شیطان
و تزیین و ریا و گفت طاعت بجهل زیانکارتر است از معصیت به جهل و یقین
نوریست که بشناسد میکند بدان جمله امور آخرت و اخلاص آنست که چون عمل کنی
دوست نداری که ترا بدان یاد کنند و بزرگ دارند و طلب نکنی ثواب عمل خود
از هیچ کس مگر از خدای و چنان دان که کسی نیست در آسمان و زمین بجز تو و در
زمین و آسمان بجز او و دوای دل پنج است همنشینی اهل صلاح و
خواندن قرآن و تهی داشتن شکم و نماز شب و زاری وقت سحر نقل است که

سی و شش کس از اصحاب وی جمع شدند و سفره نهادند نان اندک بود
شیخ پاره پاره میکرد و چراغ برگرفت چون چراغ آوردند
پارهای بر جای بود که کسی نخورده بقصد ایثار مریدان را چنین تربیت کرده بود
عبدالرحمن حسین رحمة الله تعالی علیه فتح موصلی را گفت چهار چیز
پیش من است چشم و زبان و دل و هوا چشم جائے منگر که نشاید و بزبان چیزی
مگو که خدای تعالی بخلاف آن داند و دل نگاهدار از خیانت و کبر بر مسلمان و هوا
نگاهدار در هر و هیچ مگو و اگر این چهار باین صفت نباشند خاکستر بر سر
باید کرد گفت دلها موضع ذکر است چون با نفس صحبت داشتند موضع شهوت
شدند و شهوت از دل بیرون نرود مگر از حسرتی بیقرار کننده و یا شوقی
بی آرام دهنده گفت اندوه مکن بر چیزیکه فردا ترا اسیری بود و شادی میار
الا بچیزی که فردا ترا شاد کند و نافع ترین خوف آن بود که از معصیت
باز دارد و اندوه دائم کند و فکرت را لازم تو گرداند در لقیه عمر با جنید
بغدادی رحمة الله علیه فرمود که اگر مرتضی یک سخن بگزاشتی اصحاب
چه کردندی و آن سخن آنست که از مرتضی علی رضی الله عنه پرسیدند که خدای را بچه
شناختی گفت بدانکه شناسا گردانید مرا بخود که او خداوندیست که شبه او
نتواند بود هیچ صورتی و او را نتوان یافت بهیچ حسی و او را قیاس نتوان کرد
بهیچ خلقی که او نزدیک است در دوری خویش و دور است در نزدیکی خویش
و بالای همه چیزهاست و نتوان گفت که تحت او چیزیست و او نیست چون
چیزی نیست از چیزی و نیست در چیزی و نیست بچیزی سبحان الله آن

خدا آنکه او چنین است چنین نیست هیچ چیز از فهم او و اگر کسی شرح این سخن دهد
مجلدها برآید فهم من فهم و گفت اگر من هزار سال نیز بیم از اعمال یکذره کم نکنم
مگر که مرا باز دارند و گفت روزگار چنان گذاشتم که اهل آسمان و زمین بر من
گریستند باز چنان شدم که من بر غیبت ایشان گریستم اکنون چنان شده‌ام که
نه از ایشان خبر دارم و نه از خود و ده سال بر در دل نشستم و پاسبانی کردم تا دل
مرا نگاه داشت اکنون بیست سال است که من نه از دل خبر دارم و نه دل از من
و گفت درین راه قاطعان بسیار اند و بر راه سلسله دامها انداخته اند و دام مکر و استدراج
و دام قهر و دام لطف و آنرا نهایت نیست مرد باید که فرق کند میان سلسله
دامها و گفت چون قدرت معاینه گردد صاحب آن نفس بکراهت تواند زد و چون
عظمت معاینه شود از نفس زدن منع کند و چون هیبت معاینه شود آنجا کسی که
نفس زند کافر گردد و گفت نفسی که باضطرار از مرد برآید جمله حجابها و گناهات که
میان بنده و خداست بسوزد و گفت خنک آنکسی که او را در همه عمر یکساعت
حضور بوده است و شریف ترین نسبت ها و بلندترین آن اینست که با فکرت بود
در میدان توحید و گفت میان بنده و خدا چهار دریاست تا قطع نکند بحق نرسد یکی دنیا
و کشتی او زهد است و یکی آدمیان و کشتی او دور بودن است و یکی ابلیس و کشتی او
بغض و یکی هوا و کشتی او مخالفت و گفت در میان هواجس نفسانی و وسواس
شیطانی فرق آنست که نفس چیزی که الحاح کند تو منع کنی و او معاودت کند
اگرچه بعد از مدتی بود تا وقتیکه بمراد خود رسد اما شیطان چون دعوتی کند بخلاف شی
اگر بخلاف آن کنی او ترک آن دعوت کند و گفت ابلیس مشاهده نیافت در طاعت

غیبت

واو دم مشاهده گم نکرد ورزلت گفت طاعت علامت نیست بدانچه درازل رفته
ولیکن بشارت می دهد بر انکه در آنکار که رفته است در حق طاعت کننده نیکو
رفته است گفت مردان بسیرت مردان اند نه بصورت گفت اساس آن نیست
که بمراد نفس قیام نکند و گفت غافل بودن از خدا سخت‌تر است از انکه در
آتش شدن و گفت بحقیقت آزادی نرسی تا از عبودیت بر تو هیچ باقی
مانده بود و گفت نفس هرگز با حق الفت نگیرد و هر که نفس را بشناسد عبودیت بر وی
آسان شود و هر که گوید الله بی مشاهده دروغ زن است و هر که بشناخت خدا را اندهگن
شاد نشود و هر که خواهد تا دین او بسلامت ماند و تن او آسوده و دل او بعافیت
گو از مردمان جدا باش که این زمانه وحشت است و خردمند آنست که تنهائی
اختیار کند و هر که علم او بیقین نرسیده است و یقین بخوف و خوف بعمل و عمل بورع
و ورع باخلاص و اخلاص بمشاهده او از هالکانست و اگر جمله دنیا یک کس را بود
زیان نبود و اگر سیری یک دانه خرما کند زیان دارد و مرید صادق بی نیاز بود
از علم عالمیان و گفت چون حق تعالی بمردی نیکی خواهد او را پیش صوفیان افگند
و از قرایان باز دارد و نشاید که مریدان چیزی آموزند مگر آنچه در نماز بکار آید
و فاتحه و قل هو الله تمام است و هر مرید که زن کند و علم نویسد از و هیچ نیاید و هر که
میان خود و خدای تعالی توبره پر طعام نهاده است از و مناجات هرگز نیاید
و خواطر چهار است یکی خاطر است از حق که بنده را دعوت کند بحق و خاطر است از نفس که دعوت کند
بآرایش نفس و تنعم بدنیا و خاطر است از شیطان که دعوت کند بحقد و حسد و عداوت و خاطر است
از ملک که رغبت و قوت بخشد بطاعت و عبادت حق و گفت بلا چراغ عارفانست و بیدار کننده مریدان

و هلاک کننده غافلان و گفت همت اشارتست از خدا و ارادت اشارت
فرشته و خاطر اشارت معرفت و زینت تن اشارت شیطان و شهوت اشارت
نفس و لهو اشارت کفر و حق تعالی هرگز صاحب همت را عقوبت نکند اگرچه معصیت
رود بروی و گفت هر کرا همتست او بیناست و هر کرا ارادتست نابیناست
و گفت اجتماع چهار هزار پیر طریقت است که نهایت ریاضت این است هرگاه
دل خود طلبی ملازم حق بینی و هر که در موافقت بحقیقت رسیده باشد
ازان ترسد که حظ از خدای فوت شود بچیزی دیگر و مقامات بشوائبست
هر کرا مشاهده احوالست او رفیقست و هر کرا مشاهده صفاتست او اسیرست
که رنج انجا رسد که خودی بر جای بود در شبانه روزی هزار بار بمیرد و چون
فانی شد و شهود حق تعالی حاصل گشت امیر شد و سخن انبیا خبر باشد از
حضور و کلام صدیقان اشارتست بمشاهده و اول چیزی که ظاهر شود
از احوال اهل احوال خالص شدن افعال ایشان بود هر کرا سر خالص نبود هیچ فعل او
صافی نبود و صوفی چون زمین باشد که همه پلیدی بروی افگنند و همه نیکوی ازوی بیرون
آید و تصوف از صفا است هر که گزیده شود از ماسوی صوفیست و صوفی آنست
که دل او چون دل ابراهیم سلامت یافته بود از دوستی دنیا و بجا آرنده فرمان
خدا بود و تسلیم او چون تسلیم اسماعیل و اندوه او چون اندوه داود و فقر او
چون فقر عیسی و صبر او چون صبر ایوب و شوق او چون شوق موسی در وقت
مناجات و اخلاص او چون اخلاص محمد علیه الصلوٰة والسلام و گفت تصوف نسبتست
که ترا خداوند از خود بمیراند و بخود زنده کند و گفت تصوف آن بود که با خدا باشی

بعلاقه و عارف را حالی باز ندارد و منزلتی باز ندارد و عارف آن است که در درجات سیر کند چنانکه هیچ چیز او را حجاب نگردد و باز ندارد و گفت معرفت مشغولی است بخدای تعالی و معرفت نگر خدا است یعنی هر که پندارد که عارف است ممکور است
و معرفت وجود جهل ست در وقت حصول علم تو گفتند زیادت کن گفت عارف و معروف اوست و گفت علم آن است که قدر خویش بدانی و گفت اثبات مکر ست و علم با اثبات غدر است و آنچه موجود است داخل مکر و غدر است و گفت توحید خدا منفرد داشتن قدم او بود از حدث یعنی دانی که اگرچه سیل در دریا باشد اما نه دریا باشد و گفت هر محبت که بعوض بود چون عوض برخیزد محبت درست نشود و مگر در میان دو تن اما چنان دو تن که یکی دیگری را گوید که ای من و چون محبت درست شود شرط ادب بیفتد حق تعالی حرام گردانیده است محبت بر صاحب علاقه و گفت محبت افراط میل ست بی نیل و گفت محبت خدا بنده آنگاه توانی رسید تا جان در راه او سخاوت نکنی و انس یافتن بوعدها و اعتماد کردن بر آن خلل ست در سخاوت و اهل انس در خلوت و مناجات چیزها گویند که نزدیک عام کفر نماید و ایشان در احوال خویش بدان مزید یابند و هرچه گویند ایشان را احتمال کنند و گفت مشاهده غرق است و وجد هلاک و وجد زنده کننده همه است و مشاهده میراننده همه و مشاهده اقامت ربوبیت ست و ازاله عبودیت بشرط آنکه تو در میان هیچ نبینی و مراقبه آن بود که ترسنده باشد بر فوت شده پرسیدند فرق چیست میان مراقبه و حیا گفت مراقبه انتظار غائب ست و حیا خجالت ست از حضور مشاهده و گفت وقت چون فوت شود هرگز نتوان یافت و هیچ عزیزتر از وقت نیست و هیچ چیز را و لیبا

سخت تر از نگاهداشت انفاس نیست در اوقات گفت عبودیت دو خصلت است
صدق و افتقار بخدای در نهان و آشکارا و نیکی اقتدا برسول خدای تعالی و عبودیت
ترک این دو سبب است ساکن شدن از لذت و اعتماد کردن بر حرکت چون این
هر دو از تو گم شد حق عبودیت گزارده آمد و شکر آنست که نفس خود را از اهل نعمت
نشمرد و گفت شکر علتی است و آن آنست که مرید نفس خود را بدان مطالبت کند
و با خدا ایستاده باشد بحظ نفس و زهد تهی دست بودن است و خالی از مشغله آن
و حقیقت صدق آنست که راست گوئی در هر کاری که از و نجات نیابی مگر بدروغ
و هیچکس نیست که طلب صدق کند که نیابد و اگر نیابد بعضی یابد و صادق روزی
چهل بار از حالی بحالی بگردد و مرائی چهل روز بر یک حال بماند علامت صادق
آنست که سوال نکند و معارضه نکند و اگر کسی با ایشان معارضه کند خاموش بماند
و صبر باز داشتن نفس را با خدا بی جزع و فرو خوردن تلخی ها در روی ناترش کردن
و توکل خوردن بی طعام است یعنی طعام در میان نه بیند و توکل آنست که خدایرا باشی
چنانکه پیش ازین نبودی و خدای ترا بودی و پیش ازین توکل حقیقت بود اکنون
علم است و توکل نه کسب کردن است و نه ناکردن لیکن سکون دل است بوعده
حق تعالی و یقین آنست که غم رزق نکنی و اندوه رزق نخوری و آن از تو
کفایت آید و آن آنست که بعملی که در گردن تو کرده اند بدان مشغول شوی که یقین
او رزق تو بتو میرساند و فتوت آنست که با درویشان نقار نکنی و با توانگران
معارضه نکنی و جوانمردی آنکه بار خود بر خلق ننهی و آنچه داری بذل بکنی و تواضع
آنکه تکبر نکنی بر اهل هر دو سرای و مستغنی باشی بحق تعالی و خلق چهار است سخاوت

فی اللہ ـ و نصیحت و شفقت و صحبت با فاسقان نیکوست به از آنکه با قراء
بدخوی و حیا دیدن آلائے اوست و دیدن تقصیر خود پس ازین هر دو حالتی
زاید که آنرا حیا گویند و گفت عنایت پیش از آب و گل بوده است و حال چیست
که بدل فرود آید اما دایم نبود و رضا رفع اختیار است و نیز آنکه بلا را نعمت
شمری و گفت فقر دریای بلاست و فقر خالی شدن دل است از اشکال و
خوف آنکه ترک کنی هوا از خوف و ترک عملی کنی بغیر شوق و گفت صوم نصفی
از طریقت است و توبه را سه معنی است اول ندامت دوم عزم بر ترک معاودت
سوم خود را پاک کردن از مظالم و خصومت و گفت حقیقت ذکر فانی شدن ذاکر
است در ذکر و ذکر در مشاهده مذکور و امین بودن مرید را از نکر کبایر بود و وصل را
گفت و تصوف صافی کردن دل است از مراجعت خلقت و مفارقت از طبیعت
و فرو میرانیدن بشریت و دور بودن از دواعی نفسانی و فرود آمدن در صفات
روحانی و بلند شدن بعلوم حقیقی و بکار داشتن آنچه اولی تر است لله و نصیحت کردن
جمله امت و وفا بجا آوردن بر حقیقت و متابعت پیغامبر در شریعت و صوفیان
قومی اند قائم بخداوند چنانکه ایشان را ندانند الا خداوند تعالی پرسیدند از همه زشتی ها
صوفی را چه زشت تر گفت بخل و سوال کردند از توحید گفت آنکه تا چیز نگردد
در رسوم و فنا پدید آید شود رسوم علوم و خدا بود چنانکه بود و همیشه باشد لفنا و
نقص گرد او را هیا بد باز گفتند که توحید چیست گفت صفت بندگی همه ذلت
و عجز و ضعف و استکانت و صفت خداوند همه عز و قدرت هر که این جدا تواند کرد
با آنکه ملهم شده است موحد است باز پرسیدند از توحید گفت یقین است گفتند چگونه

گفت آنکه بشناسی که حرکات و سکنات خلق فعل خداست کسی را با او شرکت
نیست چون این بجا آوردی شرط توحید بجا آوردی سوال کردند از فنا و بقا گفت
بقا حق راست و فنا ما دون او را گفت تجرید چیست گفت آنکه ظاهرش مجرد بود
از اعراض و باطن او از اغراض سوال کردند از محبت گفت آنکه صفات محبوب
بدل صفات محب بنشیند سوال کردند از انس گفت انس آن بود که حشمت برخیزد
سوال کردند از تفکر گفت درین چند درجه است تفکریست در آیات خدا و از و
معرفت زاید و تفکریست در بلا و نعما از و محبت زاید و تفکریست در وعده خدا
و عذاب و از و هیبت زاید و تفکریست در صفات نفس و احسان خدا با نفس
از و حیا زاید از خدای تعالی سوال کردند از تحقیق بنده در عبودیت گفت چون
بنده جمله اشیا را ملک خدا بیند و پدید آمدن جمله از خدا بیند و قیام جمله بخدا بیند
و مرجع جمله بخدا بیند چون این همه او را تحقیق بود بصفوت عبودیت رسیده باشد
سوال کردند از حقیقت مراقبه گفت حال است که مراقب انتظار میکند
آنچه از وقوع او ترسد لاجرم حالتی بود چنانکه از شبخون کسی ترسد و نخسپد
سوال کردند از صادق و صدیق و صدق گفت صدق صفت صادقان
است و صادق آنکه او را چنان بینی که شنیده باشی و همه عمرش همچنان یابی
که یکبار خبر او بتو رسیده باشد و صدیق آنکه پیوسته بود صدق او در افعال و
و اقوال و احوال سوال کردند از اخلاص گفت فنا است از وصل خویش و
اخلاص آنست که بیرون آری خلق را از معامله نفس یعنی نفس دعوی ربوبیت
میکند پرسیدند از خوف گفت چشم داشتن عقوبت است در هر نفسی و شگفت

بر خلق آنست که بطوع و رغبت با ایشان در آنچه طلب کنند و بار آن بر ایشان
نهی که طاقت ندارند و سخن نگوئی که ندانند و عزلت آنست که از نفس عزلت
گیری و عزیزترین خلق کیست گفت درویشی است راضی و صحبت با کسی
دارید که هر نیکی که با تو کرده بود فراموش بود و گفتند هیچ فاضلتر از گریستن هست
گفت گریستن بر گریستن گفتند مرید کیست و مراد چیست گفت مرید در سیاست بود
از علم و مراد در رعایت حق بود و گفتند راه بخدا چگونه بود گفت دنیا ترک کردی راه
یافتی و خلاف هوا کردی بحق پیوستی و گفتند میگوئی که حجاب سه است نفس و خلق
و دنیا گفت این سه حجاب عام است و خاص نیز سه است دید طاعت و دید ثواب و دید
کرامت و گفت زلت عالم میل است از حلال بحرام و زلت زاهد میل از بقا بفنا
و زلت عارف میل است از کریم بکرامت گفتند فرق چیست میان دل
مومن و منافق گفت دل مومن در ساعتی هفتاد بار بگردد و دل منافق هفتاد سال
بر یک حال ماند عمرو بن عثمان مکی رحمة الله علیه فرمود بر تو باد که بپرهیزی
از تفکر کردن در چیزی از عظمت خدا تعالی و در چیزی از صفات خدائی که
تفکر در خدای معصیت است و کفر و تصوف آنست که بنده در هر وقتی مشغول بچیزی بود
که در آن وقت اولی تر بود و گفت صبر در ایستادن بود با حق تعالی و گرفتن بلا با خوشی
و آسانی ابوسعید خراز رحمة الله تعالی علیه فرمود چون بنده بخدا رجوع
کند و تعلق بخدا گیرد و در قرب خدا ساکن بود فراموش کند نفس خود را و ماسوی الله
را اگر او را گویند از کجائی و چه خواهی او را خوبتر از آن نبود که گوید الله و این
عبارت ترجمه این سخن اوست که گفت اِنَّ عَبْدًا رَجَعَ اِلَی اللّٰهِ وَتَعَلَّقَ بِاللّٰهِ وَسَکَنَ

فی قرب اللہ و قد نسی نفسہ و ما سوی اللہ فان قلت کہ من این انت و ای شیء ترید
لم یکن لہ جواب غیر اللہ و گفت سالہا با صوفیان بودم ہرگز میان من و ایشان
مخالفت نبود زیرا کہ ہم با ایشان بودم و ہم با خود و گفت مرا مخیر کردند میان قرب
و بعد من بعد را اختیار کردم کہ طاقت قرب نداشتم چون لقمان علیہ السلام را مخیر کردند
در نبوت و حکمت حکمت اختیار کرد و شبی دو فرشتہ را بخواب دیدم کہ از آسمان
می آیند پرسیدند کہ صدق چیست گفتم کہ الوفاء بالعھود گفتند صدقت و شبی
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم را دیدم فرمود کہ مرا دوست داری گفتم معذور فرمائی
کہ دوستی خدا مرا مشغول کردہ است از دوستی تو فرمود ہر کہ خدای را دوست
دارد مرا دوست داشتہ بود و نیز شبی ابلیس را دیدم عصا برگرفتم تا او را بزنم ہاتفی
آواز داد کہ او از عصا نترسد از نوری ترسد کہ در دل باشد گفتم بیا گفت
شما را چہ کنم شما بیند اختہ اید آنچہ من مردمان را بدان می فریبم گفتم آن چیست
گفت دنیا باز گفت مرا در شما لطیفہ ایست کہ بدان مراد خود بیابم گفتم چیست
گفت با کودکان نشستن روزی پسرم وفات کرد در خواب دیدم گفتم مرا وصیتی کن
گفت ای پدر بہ بد دلی با خدای معاملہ مکن در روزی در بیابانی گرسنگی غلبہ کرد
نفس گفت از خدا طعام خواہ گفتم کار رشتو کلان نیست گفت صبر خواہ قصد کردم
تا صبر خواہم عصمت حق مرا دریافت آوازی شنیدم کہ کسی میگوید این دوست ما
میگوید کہ من بدو نزدیک ام و منتظر است کہ ما آنکس را کہ سوی من آید ضایع بگذاریم
تا از ما قوت و صبر میخواہد و عجز خود پیش می آرد و پندارد کہ نہ او ما را دیدہ و نہ ما او را
یعنی طعام و صبر غیر ماست بخواستگی آنہا محجوب شد در روزی در کنارہ دریا جوانی دیدم

مرقع پوشیده مجبره آویخته گفتم سیاهی او عیانست و معاملت او پنهانست که در وی
نگرم گفتم از رسیدگانست چون در مجبوری نگرم گفتم از طالب علمانست بیا تا پرسیم
از کیانست گفتم ای جوان راه بخدا چیست گفت دو است راه خواص و راه عوام ترا از
راه خواص چه کار که خبر نداری و راه عوام این است که می پرستی و معاملت خود
را علت وصول بحق می نهی مجبره را آلت حجاب می شمری ابوسعید گوید ای عجب آنکه
در همه خدای را محسن بداند چگونه دل بدو نسپارد که دلها مجبول اند بر دوستی
محسن و گفت دشمنی فقرا بعضی با بعضی از غیرت حق بود که با یکدیگر آرام نگیرند
و روا ندارد که ایشان را در هیچ کار راحتی بود الا بدو و گفت هر کرا دوست ازو
در ذکر وی کشاده گرداند چون بنده در ذکر لذت یافت در فتوت بر وی
کشاده کند پس در سرای فردانیت فرود آورد و جلال و عظمت مکشوف
گرداند تا فانی شود از خود و باقی ماند بی او و در حفظ خدای افتد و گفت
اول مقام اهل معرفت تحیر است با فتقار پس سرور است باتصال پس فناست با نتبا
پس بقاست با نتظار نرسد هیچ مخلوق بالا تر ازین اگر کسی گوید پیغامبر علیه السلام
نرسید گویم رسید اما در خور خویش و گفت هر که گمان برد که بجهد بوصل حق برسد
او خود را در رنج بی نهایت افکند و هر که گمان برد که بی جهد بوی رسد او
خود را در تمنای بی نهایت انداز و گفت فنا فنای بنده باشد از رویت بندگی
و بقا بقای بنده باشد در حضور الهی و فنا متلاشی شدن است بحق و بقا
حضور است با حق و حقیقت قرب پاکی دل است از همه چیز و آرام دل است
با خدای تعالی و اول توحید فانی شدن است از همه چیز و دل مردار و بخدای باز گشتن

بجملگی و گفت عارف تا نرسیده است یاری بخواهد از همه چیز و چون برسد مستغنی گردد از همه چیز و بدو محتاج گردد و در همه چیز و حقیقت قرب آنست که بدل احساس هیچ چیز نتوانی کرد و بوجود هیچ چیز حس نتوانی یافت گفتند عارف را گریه بود گفت تا که در راه باشد چون بحقائق قرب رسد طمع وصال خشیت گریه زائل گردد و گفت حیلش زاهد خوش نبود که بخود مشغول بود و گفت خلق عظیم آنست که او را هیچ همت نبود و جز خدا تعالی و توکل اعتماد دل است بر خدا تعالی و نیز توکل اضطرابی است بی سکون و سکونی بی اضطراب یعنی متوکل چنان مضطرب شود و در نیافت که سکونش نبود یا سکونش بود در قرب یافت که هرگز جنبش حرکت نبود و گفت هر که بحکم نکند در آنچه میان خود و خدا است بتقوی و مراقبت و بکشف و مشاهده نتواند رسید و گفت غیرة بشود پدید بصفای عبودیت که منقطع است از نفس و ساکن است با خدا تعالی پرسیدند که چونست که حق تو انگران بدر درویشان نمیرسد گفت از برای سه چیز یکی آنکه آنچه ایشان دارند حلال نبود دوم آنکه موافق نباشد بر آن سوم آنکه درویشان بلا را اختیار کرده اند گفت علم آنست که در عمل آرد و یقین آنست که بر گیرد ترا ابوالحسن نوری رحمۃ اللہ علیہ گفت عبودیت مشاهده ربوبیت است و تصوف نه علوم است نه رسوم اگر علوم بودی بتعلیم حاصل شدی و اگر رسوم بودی بمجاهده بدست آمدی بلکه اخلاق است تخلقوا باخلاق اللہ تعالی و بخلق خدای بیرون آمدن نه برسوم دست دهد نه بعلوم و گفت تصوف ترک جمله نصیب ہائے نفس است برای نصیب حق و تصوف آزادی است و جوانمردی و ترک تکلف است و سخاوت و دشمنی

دنیاست و دوستی مولی ابوعثمان حیری رحمة الله علیه فرمود مرد تمام نشود
تا در دل او چهار چیز برابر نگردد منع و عطا و ذل و عز و گفت عزیزترین سه چیز است
عالم که سخن او از عمل بود و مریدی که او را طمع نبود و عارفی که صفت حق کند
بی کیفیت و گفت اصل ما در طریقت خاموشی است و بسنده کردن بعلم خدای تعالی
و گفت خلاف سنت را در ظاهر علامت ریاء باطن بود و صلاح دل در
چهار چیز است در فقر بخدای و در استغنا در غیر خدا و تواضع و مراقبت و
گفت هر که زاهد شود و نصیب خویش از راحت و عزت در باخت دلی
فارغش پدید آید و رحمت بر بندگان خدای کند و گفت خوف از عدل او است
و رجا از فضل او و خوف ترا بخدا رساند و عجب دور گرداند و صبر آنکه خو کرده بود
بمکاره کشیدن و شکر عام بر طعام و لباس بود و شکر خاص در آنچه در دل آید از معانی
و اخلاص و اصل تواضع سه چیز است از آنکه بنده از جهل خویش یاد کند و از آنکه
از گناه خویش یاد کند و از آنکه از احتیاج خویش یاد کند بخدا و یقین آنکه اندیشه
و قصد کار فردا اندک بود و گفت هر که وحشت و غفلت نچشیده بود حلاوت انس
نیابد و تفویض آن بود که علمی که ندانی بعالم آن بداری و تفویض مقدمه رضاست
والرضا باب الله الاعظم و علامت سعادت آنکه مطیع باشی و می ترسی و نباید که
مردود باشی و شقاوت آنکه معصیت کنی و امید داری که مقبول باشی و گفت
حقیر داشتن خلق بیماریست صعب که هرگز دوا نه پذیرد و اصل عداوت سه است
طمع در مال و طمع در گرامی داشتن مردمان و طمع در قبول کردن خلق و اخلاص آن بود
که نفس را در آن حظ نبود و در هیچ حال و این اخلاص عوام باشد و اخلاص

خواص برایشان رود نه بایشان بود وایشان طاعت را چیزی نمی شمرند
و اخلاص صدق نیت است با حق تعالی و نسیان رویت خلق است به دوام نظر
با حق ابو محمد رویم رحمة الله تعالی علیه فرمود حاضر بر سه وجه بود حاضر بسبب
شاهد وعید لاجرم دایم در هیبت بود و حاضر بسبب شاهد وعده دایم در غیبت بود
و حاضر بسبب شاهد حق لاجرم دایم در طرب بود و گفت حق تعالی ترا گفتار و کردار
روزی کناد وانگاه گفتار باز گیرد و کردار بتو بازگذارد که نعمتی بود و بر عکس
مصیبتی بود و چون هر دو باز گیرد آفتی بود و گفت تصوف مبنی است بر سه
خصلت تعلق ساختن به فقر و افتقار و محقق شدن به بذل و ایثار و ترک کردن
اعتراض و اختیار و توحید آنکه فانی شوی در ولای او از هوای خود و در
جفای او از جفای خود تا فانی شود کل در کل و توحید محو آثار بشریت است و
تجرید الهیت و قرب زایل شدن متعرضات است و انس آنکه وحشتی در تو
پدید آید از ماسوی الله و از نفس تو نیز و انس سرور دل است بحلاوت خطاب
و انس حلاوت گرفتن است بندای از غیر خدای و محبت وفاست با
وصال و ضد است با طلب وصال و یقین مشاهده است و فقر آنست که
نگاه دار سر خود را و گوشه دار نفس خود را و بگذار فرایض خدا را و صبر ترک
شکایت است و شکر آنکه انچه توانایی بود دران بکنی و توبه آن بود که توبه کنی
از توبه خود و تواضع ذلیلی قلوب است در خلیلی علام الغیوب و نفس زدن در
اشارت حرام است و در خطرات و مکاشفات و معاینات حلال و زهد حقیر داشتن
دنیا است و آثار او از دل ستردن و خائف آنست که از غیر خدا نترسد

در رضا آن بود که اگر دوزخ را بر دست راست بدارد نگوید که از چپ می آید
در رضا استقبال کردن احکام است بدل خوشی و اخلاص در عمل آن بود که در
هر دو سرای بعوض چشم ندارد و ابو عبدالله خفیف ازوی وصیت خواست
گفت کمترین کاری درین راه بذل روح است اگر این نخواهی گرد بترهات
صوفیان مشغول مشو خواجه ابن عطار رحمة الله علیه فرمود بهترین
عمل آنست که کرده اند و بهترین علم آنست که گفته اند هرچه نگفته اند مگوی و
هرچه نکرده اند مکن و گفت هر ذره که جویند در میدان علم جویند یا در میدان حکمت یا
در میدان توحید اگر درین سه میدان نبود طمع از دین او گسسته کن و گفت دعوی کردن
در خدا و اشارت کردن بخدا و سخن گفتن از خدای از صفات دروغ زبان است و
گفت نفسهای خود را در راه هوای نفس صرف مکن بعد از ان هرچه خواه آن کن و افضل
طاعات گوش داشتن حق است بر دوام اوقات و گفت اگر کسی بیست سال قدم
در نفاق زند و درین مدت برای نفع برادری یک قدم بردارد فاضلتر از انکه
شصت سال عبادت باخلاص کند و از ان نجات نفس خود طلبد و هر که خود را
بادب سنت آراسته دارد حق تعالی دل او را بنور معرفت منور گرداند و گفت
هیچ مقامی نیست برتر از موافقت فرمانها در اخلاق و گفت صحیح ترین عقلها
عقلی است که موافق توحید بود و بدترین طاعت آنست که از وی عجب خیزد و
بهترین گناه آنست که پس از ان توبه در آید و آرام گرفتن با سباب بغرور
شدن است و ایستادن بر احوال بریدن از محول احوال بود و گفت هر که
اول بدخل او بهمت بود بخدای رسد و هرکرا ارادت بود بآخرت رسد و هرکرا

که آرزوی بود بدنیا رسد و هر چه بنده را از آخرت باز دارد دنیا بود و بعضی
را دنیا سیم و زر بود و بعضی را تجارتی و بعضی را عزی و غلبه و بعضی را علم و
مفاخرتی بعلم و بعضی را مجلسی و محفلی و بعضی را نفسی و شهوتی و گفت ارواح را
شهوت قرب بود و دلها را شهوت مشاهده و نفس را شهوت لذت گرفتن براحت
و گفت سرشت نفس بر بی ادبی است بنده مامور بملازمت ادب است هر که عنان
او گشاده کند در فساد با او شریک بود و پرسیدند بر خدای چه دشمن تر گفت
رویت نفس و حالهای او و عوض جستن بر فعل خویش و گفت قوت منافق خوردن
و آشامیدن بود و قوت مومن ذکر و جهد مومن و گفت در میان بنده و خدا
انصاف در سه منزل است استعانت و جهد و ادب استعانت از بنده و قوت
دادن از خدا و جهد از بنده و توفیق دادن از خدا و ادب از بنده و کرامت
از خدا و گفت هر کرا از ادب محروم گردانیدند از همه چیز محروم گردانیدند
و گفت هلاکت اولیا بلحظات قلوب است و هلاکت عارفان بخطرات اشارت
و هلاکت موحدان باشارت حقیقت و گفت چون کشف گردد ربوبیت در سر
و حصه آن نفس نه زان بر و حرام گردد و بر وی هرگز باز نیاید و گفت همت این بود که در دنیا نبود و نیز
همت آنست که هیچ از عوارض آنرا باطل نتواند کرد و گفت زندگی محبت بدل است و زندگی مشتاق
بشکر و زندگی عارف بذکر و زندگی موحد بزبان و زندگی صاحب تعلیم بنفس و زندگی صاحب همت
با انقطاع از نفس و این زندگی سوختن و غرق شدن بود اگر کسی گوید زندگی موحدان
بزبان چگونه بود گوییم باطنش همه توحید گرفته یکذره از باطنش خبر نه جز آنکه زبان
می جنباند چنانکه بایزید گفت سی سال است که بایزید را می خواهم و نمی یابم

و زندگی صاحب تعظیم بنفس پنهان بود که بالش از کار شده بود و نفسی مانده و
زندگی صاحب همت منقطع شدن نفس آن بود که اگر دران همت نفس زند هلاک
شود چنانچه لی مع الله وقت و گفت علم چهار است علم معرفت و علم عبادت
و علم عبودیت و علم خدمت و گفت وجد انقطاع اوصاف است تا نشان
ارادت نماند همانده بود و نشان ثبوت محبت برخاستن حجاب است میان
قلوب و علام الغیوب و گفت بزرگترین هیبت هاست و حیا چون ازین هر دو
دور نماند از هیچ دور نماند و گفت عقل آلت عبودیت است نه اشراف ربوبیت
و توکل حسن التجا است بخدای تعالی و صدق افتقار بدو و توکل آنست که تا شدت
فاقه در تو پدید آید پیچ باز نگیری و از حقیقت سکون بسیدن نیابی و معرفت را
سه رکن بود حیا و هیبت و انس و اخلاص آنست که خالص بود از آفات و
تواضع قبول حق بود و تقوی ظاهری است و باطنی ظاهری نگاهداشت حد هاست
و باطنی اخلاص و نیت پرسیدند ابتدای اینکار و انتهای چه بود گفت ابتدائش
معرفت و انتهائش توحید و گفت ادب ایستادن است بر مراقبت با هر چه نیکو
داشته اند گفتند چگونه بود گفت آنکه معامله با حق با ادب کند نهان و آشکارا
گفتند از طاعت کدام فاضلتر گفت مراقبت حق بر دوام گفتند که شوق چه بود گفت
سوختن دل بود و پاره شدن جگر پرسیدند شوق برتر بود یا محبت گفت محبت
زیرا که شوق از و خیزد با اصحاب خود گفت که درجه مرد بچه بلندتر گردد بعضی گفتند
بکثرت صوم و بعضی گفتند بمداومت صلوة و بعضی گفتند بمجاهده و محاسبه
و موازنه بذل مال گفت بلندی نیافت آنکه یافت الا بخوی خوش یکبار یا ی

دراز کرده گفت ترک ادب میان اهل ادب ادبست یکی گفت غولتی خواهم گرفت
گفت سه که خواهی پیوست چون از خلق می بری گفت چه کنم گفت بظاهر با خلق
و بباطن با حق مشغول باش عبدالله بن الجلا رحمة الله علیه سوال کردند از فقر
خاموش شد و بیرون رفت و باز آمد گفتند چه بود گفت چهار دانگ سیم داشتم
شرم آمد که در فقر سخن گویم آنرا صدقه کردم پرسیدند که مرد کی مستحق اسم فقر
گردد گفت آنگاه که ازو هیچ باقی نماند گفتند چگونه تایب گردد گفت آنگاه که
فرشته دست چپ بیست روز هیچ ننویسد و گفت هر کرا مدح و ذم یکسان بود
زاهدست و هر که بر فرایض قیام نماید باول وقت او عابد بود و هر که افعال همه
از خدا بیند موحد بود و گفت همت عارف حق باشد و از حق بهیچ چیز
باز نگردد و زاهد آنکه بدنیا بچشم زوال نگرد تا در چشم او حقیر شود تا دل خود باسانی
ازو بر تواند داشت و هر که تقوی با وی صحبت نکند در درویشی حرام محض
خورد و صوفی فقیریست مجرد از اسباب و خائف آنکه از غمها ایمن بود و هر که
بنفس خویش بمرتبه رسد زود بیفتد و آنرا که برسانند بمرتبه آن مقام ثابت
تواند شد و قصد کردن تو برزق ترا از حق دور کند و محتاج خلق گرداند
ابراهیم ابن داود رحمة الله علیه فرمود معرفت اثبات حق است بیرون از هر
وهم بدو رسد و نشان دوستی حق برگزیدن طاعت است و متابعت رسول و ضعیف ترین
آنکه عاجز بود از دست داشتن شهوات و قوی ترین آنکه قادر بود بر ترک آن
و قیمت هر آدمی بقدر همت او بود اگر بدنیا بود هیچ قیمت ندارد و اگر برضای
خداوند بود ممکن نبود که در توان یافت قیمت او و راضی آنکه سوال نکند

دریافت سخن گوی گفت هر که پندارد که نزدیکتر است او بحقیقت دورتر است
و گفت حرام است کسی را که او را بخوانند و میداند بچیز دیگر آرام گیرد و گفت شناختن
بحرمت و طاعت او علامت توفیق بود و باز داشتن از مخالفات نفس از علامت
ریاضت بود و مراعات اسرار از علامت بیداری بود و بدعوی بیرون آمدن از
رعنائی بشریت بود و گفت از زمان آدم تا قیامت آدمیان از دل گفتند و میگویند
من کسی میخواهم که مرا وصیت کند که دل چیست و یا چگونه است و نمی یابم پرسیدند
از توحید گفت توحید نزدیکست از آنکه گمانهاست اما دور است در حقائق و گفت
شما می پندارید که مرگ من چون مرگ شما خواهد بود که بیمار شوید و مردمان بعیادت
آیند مرا وقتی که بخواهند اجابت کنم روزی میرفت و گفت لبیک و بسر نهاد و
شیخ حسن مزین گفت من گفتم او را بگو لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ تبسمی کرد و مرا گفت با من
میگوئی که کلمه بگو بعزتش که میان من و او حجابی نیست الا عزت و جان بداد
ابو الحسن محاسن خود گرفت و گفت چون من حجام اولیای خدا را شهادت تلقین
کند وا خجالتاه و بگریستی ابو الخیر نساج رحمة الله تعالی علیه گفت
خوف تازیانه خداوند است تا بندگان را که در بی ادبی خو کرده باشند بدان
راست کند و گفت نشان عمل بغایت رسیده آنست که در آن عمل جز تقصیر و
عجز خود نه بیند ابو الخیر اقطع رحمة الله علیه فرمود دل صافی نتوان کرد الا
بتصحیح نیت با خدا و تن را صفا نتوان داد الا بخدمت اولیا و گفت دل را
جایگاه است و دل است که جایگاه ایمان است و علامت آن شفقت بر جمله
مسلمانان وجهد کردن در کارهای ایشان و یاری دادن ایشان و دل است که

جایگاه نفاق است و علامت آن حقد و غل و غش و حسد است و گفت که
دعوی رعونتی است که کوه حمل آن نتواند کرد و گفت هیچکس بجای شریف نرسد
مگر بموافقت قرار گرفتن و ادب بجا آوردن و فریضه‌ها بپای داشتن و با نیکان
صحبت داشتن و از بیگانگان بریدن ابو حمزه خراسانی رحمة الله علیه
فرمود انس آنست که دلتنگی پدید آرد از زیستن با خلق و غربت آنست که
او را از اقربای و پیوستگان خویش وحشت باشد تا باشد با ایشان با وحشت
باشد و هر کرا وحشت بود از نفس خود انس گرفته است دل او در موافقت خداوند
خویش سبحانه و تعالی و هر کرا دوستی مرگ در دل جا کرده هر چه باقی است بر دو دوست
گرداند و هر چه فانی است دشمن و توکل آنست که بامداد برخیزد و از شب یادش
نیاید و چون شب درآید بامدادش یاد نیاید احمد بن مسروق رحمة الله علیه
فرمود که تقوی آنست که بگوشهٔ چشم بلذات دنیا ننگرد و بدل در آن تفکر نکند
و هر کرا مودت حق بود کسی بر وی غالب نتواند شد و درخت معرفت را آب فکرت
دهند و درخت غفلت را آب جهل دهند و درخت توبه را آب ندامت و درخت
محبت را آب موافقت و هرگاه که طمع معرفت داری و پیش از آن درجه ارادت
محکم نکرده باشی بر بساط جهل باشی و هرگاه که ارادت طلب کنی پیش از درستی
توبه در میدان غفلت باشی ابو عبد الله سجزی رحمة الله علیه فرمود که
مرید در رنج است لیکن رنج او سرور طلب است عنا و تعب پوشیدند از صوفی و زاهد
گفت صوفی بخداوند بود و زاهد بنفس و گفت هیچ انس نیست در اجتماع برادران بسبب
وحشت فراق و هیچکس را وسیلت نیست بخدا جز خدا عبد الله مغربی رحمة الله علیه

فرمود فاضل ترین اعمال عمارت اوقات است بمراقبات و گفت هر که دعوی
بندگی کند و او را هنوز مرادی مانده باشد دروغ زن است بنده باید که از مرادات
خود فانی باشد و بمراد خداوند باقی و نام او آن بود که خداوندش نهاده بود
او را نه اسم بود و نه رسم و گفت خوارترین درویش آن بود که با توانگران مداهنت
کند و عظیم ترین آنکه خلق را تواضع کند و درویشی که از دنیا احتراز کرده اگر
هیچ از اعمال فضائل نکند یک ذره نیکی او فاضل تر است از عبادت مجتهدان
متعبد ابو علی جرجانی رحمة الله علیه فرمود قرارگاه خلق میان غفلت است
و اعتماد ایشان بر ظن و تهمت و نزدیک ایشان چنان است که کردار ایشان
بر حقیقت است و سخن شان بر اسرار مکاشفت و گفت سه چیز از عقد توحید است
خوف و رجا و محبت زیادتی خوف از ترک گناه است بسبب توحید دیدن و
زیادتی رجا از عمل صالح است بسبب وعده دیدن و زیادتی محبت از بسیاری
ذکر بود بسبب منت دیدن پس خائف هیچ نیاساید از هرب و راجی نیاساید
از طلب و محب هیچ نیاساید از طرب ذکر محبوب پس خوف ناری منور است
و رجا نوری منور و محبت نور الانوار و گفت علامت سعادت آن بود که بنده را
طاعت گذاردن آسان بود و موافقت کردن سنت در افعال و محبت اهل صلاح
و با برادران نیکو خوئی و در راه خلق چیزی بذل کردن و بکار مسلمانان قیام نمودن
و گفت ولی آن بود که از حال خود فانی و بمشاهده حق تعالی باقی بود و حق تعالی
متولی احوال او بود و او را بخود اختیار نبود و بغیر قرار نه و گمان نیکو نتیجه است
غایت معرفت بود و گمان بد بردن بنفس اصل معرفت و بدبخت کسی است که

معاصی ظاهر گرداند که به توبه فراموش گرداند و گفت صاحب استقامت باش
نه صاحب کرامت که نفس کرامت خواهد و خدای استقامت و بعد از ملازمت
بر درگاه او چه بود جز در گشادن و بعد از صبر بجز آنچه بود جز وصول بحق و گفت
رضا سرای عبودیت است و صبر در وی و تفویض خانه و مرگ به در است و فراغت
در سرای و راحت در خانه ابوبکر کتانی رحمة الله علیه گفت انس بمخلوق
عقوبت است و قرب اهل دنیا معصیت و گفت تصوف همه خلق است و محبت
ایثار است برای محبوب و صوفی کسی است که طاعت او نزدیک خیانت بود
که از آن استغفار باید کرد و تصوف صفوت است و مشاهده و زاهد آن است
که هیچ نیابد و شاد باشد و احتمال ذل کند بصبر تا بمیرد و توبه اسمی است جامع
شش چیز را اول پشیمانی بر آنچه گذشته دوم عزم بر آنکه بیش گناه نکند سیوم
بگذاردن هر فریضه که میان او و خدای باشد چهارم اداء مظالم خلق پنجم
گدازانیدن هر گوشت که از حرام رسته باشد ششم تن را الم طاعت چشانیدن
چنانچه حلاوت معصیت چشانیده بود و گفت اول وجد خلوت است و میانه
مرگ و آخر سقم و توکل در اصل متابعت علم است و در حقیقت کامل شدن یقین
و عبادت هفتاد و دو باب است و هفتاد و یک در حیاست از خدای تعالی و خدای تعالی
هرگز بندگان را زبان بدعا گشاده نکند و بعذر خواستن مشغول نکند تا در معصیت
گشاده نگرداند چون افتقار بجد آید درست شود عنایت درست شود و گفت
از حکم علم مرید سه چیز است یکی خوابش در وقت غلبه و خورش در وقت فاقه
و سخنش در وقت ضرورت عبدالله خفیف رحمة الله علیه گفت صحبت

یکسی طلب کن که دیدن او ترا از خدا یاد دهد و هیبت او بر دل افتد و ترا زبان
فعل پند دهد نه زبان گفتار و پندار و گفت تصوف صبر است در تحت مجاری
اقدار و فرا گرفتن ملک جبار و رضا بر دو قسم است بدو و از او رضای بود در تدبیر
بود و رضا از او در آنچه قضا کند و ارادت رنج دایم است و ترک راحت و وصل
آنست که بمحبوب اتصال پدید آید از جمله چیزها و غیبت آفت از جمله چیزها
جز خدای تعالی و انبساط بر داشتن احتشام است در وقت سوال و ریاضت شکستن
نفس است بخدمت و منع کردن نفس را از قرب در خدمت و قناعت طلب ناکردن آن
آنرا که در دست تو نیست و زهد راحت یافتن است از بیرون ملک خود و فقر نیستی
ملک بود و بیرون آمدن از صفات عبودیت و وقتی درست آید که همه کارهای خود
بخدا گذارد و در بلاها صبر کند و گفت درویشی که سه روز گرسنه بود بعد از آن سوال
کند بقدر ضرورت او کذاب بود خواجه ابومحمد حریری رحمة الله علیه گفت هرکه
گوش بحدیث نفس دارد در حکم شهوات اسیر گردد و خدای تعالی همه فایده بر دل وی
حرام کند و هرکه از سخن حق مزه نیابد او را تیر اجابت نباشد گفتند توکل چیست گفت
معاینه شدن اضطرار و صبر آنست که فرق نکند میان حال نعمت و محنت با آرام نفس
در هر دو حال و سکون نفس است در بلا و اخلاص ثمره یقین است و ریا ثمره شک
و کمال شکر در مشاهده عجز است از شکر و غرکت بیرون شدن است از میان زحمت
و نگاه داشتن اگر تو [illegible] بکند و گفت محاربه عامیان با خطرات است و
محاربه ابدال با فکرت و محاربه زهاد با شهوات و محاربه تائبان با زلات و محاربه
مریدان با لذات و هرکه با خدا بسند کرد وسرش با صلاح باشد و هیچ حاجتی

بغدادی در بدایت بود و مرجع عام بعد از او. نومیدی حسین بن منصور حلاج رحمة الله
علیه قدس سره پنجاه سال است که هیچ مذهبی نگرفته ام اما از هر مذهبی آنچه دشوارتر است
بر نفس اختیار کرده ام ابراهیم خواص را دید در بادیه گفت در چه کاری گفت در مقام
توکل توکل را درست میکنم گفت همه عمر در کار شکم کردی چگونه در توحید فانی
خواهی شد پرسیدند عارف را وقت باشد گفت نه وقت صفت صاحب وقت
است هر که با صفت آرام گرفت عارف نبود وگفتند طریق بخدا چگونه بود گفت
دو قدم است یکی قدم از دنیا برگیر دوم از عقبی اینک رسیدی بمولی وگفت
فقیر آنست که مستغنی باشد از ماسوی الله و ناظر است بالله و معرفت عبارت است
از دیدن اشیا و هلاک همه در معنی وچون بنده بمعرفت رسید بروی وحی فرستد و او
گنگ کرده اند تا هیچ خاطر نیاید او را اگر خاطر حق و خلق عظیم آن بود که جفای خلق
بر تو اثر نکند پس از آنکه حق را شناخته باشی و توکل آنست که اگر در شهر کسی را داند اولیتر
از خود بخوردن نخورد و اخلاص تصفیه عمل است از شوائب کدورت و زبان گویا هلاک دل
خاموش که گفتگوی در علل بسته است و افعال در شرک خیل و حق ازین جمله مستغنی است
وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِاللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ گفت بصایر بینندگان و تن معارفان و نور
علمای ربانی و طریق سابقان ناجی از ازل و ابد و آنچه در میان است از حدوث
است اما این سخن و انما لمن كان له قلب او القى السمع وهو شهيد وگفت در عالم رضا
اژدهایی است که او را الیقین خوانند هیزده هزار عالم در حلق او چون ذره ایست
در بیابان وگفت همه سالها در طلب بلای او باشم چون سلطانیکه دایم طالب
ولایت باشد وگفت خاطر حق آنست که هیچ چیز معارضه نتواند کرد و مربه آنست

که سنت وارد اجتهاد او بر مکشوفات و دور او آنست که مکشوفات او بر اجتهاد او
سابق است و گفت دنیا بگذاشتن زهد نفس است و آخرت بگذاشتن زهد دل و ترک
خود گفتن زهد جان پرسیدند از صبر گفت آنست که دست و پا او ببرند و از دار در آویزند
و عجب آنکه اینهمه با او بود و گفتند اینک سخن تو کی انا الحق بگو هو الحق گفت بلی همه اوست
و شما میگوئید که او گم شده است بلکه حسین منصور گم شده است بحر محیط گم نشود و
کم نگردد. وقتی که بر دار کردند شبلی مقابل ایستاده گفت ما التصوف یا حلاج
گفت کمترین اینست که می بینید گفتند بلندتر کدام است گفت شما را بدان راه نیست

تا اینجا حضرت والد سے از کتاب تذکرة الاولیا منتخب فرموده بودند
اکنون باقیمانده ازان که این فقیر منتخب کرده است می نویسد

خواجه عبدالله مبارک رحمة الله تعالی علیه پرسیدند از وی که از خصلت
در آدمی نافع تر گفت عقلی وافر گفتند اگر نبود گفت حسن ادب گفتند اگر نبود
گفت برادری مشفق که با او مشورت کند گفتند اگر نبود گفت خاموشی دائم گفتند اگر نبود
گفت مرگ در حال گفت هر که راه ادب آسان گیرد فضائل و سنت ها آسان گیرد و هر که فضائل و سنت ها
آسان گیرد او را از فرائض محروم کنند و هر که فرائض آسان گیرد او را از معرفت
محروم کنند و هر که از معرفت محروم بود دانی که چه بود و گفتند چون درویشان دنیا
و دین با شند درویشان حق چگونه باشند گفت دل درویشان حق هیچگونه
ساکن نباشد یعنی دائم طالب باشد که هر که بایستاد مقام خود پدید کرد و گفت
باندک ادب محتاجیم از بسیاری علم و گفت ادب اکنون می طلبیم که مردمان ادب رفته اند
و گفت در ادب مردمان سخن بسیار گفته اند و یک سخن ادب شناختن نفس است

وگفت کسب کردن مانع نبود از تفویض و توکل وگفت زهد ایمنی بود از خدا تعالی
با دوستی درویشی بصدق دل وگفت هر کرا قدر بیشتر و پایگاه بزرگ تر بود
باید که او خود را در نفس خود حقیر تر بیند گفتند داروی دل چیست گفت از مردمان
دور بودن وگفت بر توانگران تکبر کردن و بدرویشان متواضع بودن از تواضع
بود وگفت تواضع آنست که هر که در دنیا بالای تست تکبر کنی و بر هر که فروتر است
ازو تواضع کنی وگفت رجا اصلی است که ازو خوف پدید آید و خوف اصلی است
که از صدق اعمال پدید آید و صدق اعمال از تصدیق پدید آید که در مقدمهٔ آن
خوف بود ایمن گردد و ساکن شود وگفت آن رجا که خوف انگیزد تا در دل
قرار گیرد دوام مراقبه بود در نهان و آشکار شخصی ازو وصیت خواست گفت
خدا را نگاهدار یعنی همیشه چنان باش که گویا خدای را می بینی روزی پیش او
حدیث غیبت رفت گفت اگر من غیبت کنم باید که غیبت پدر و مادر کنم که احسان
مرا ایشان اولی تر اند روزی جوانی پیش او آمد و گریست که من گناهی
کرده ام گفت چه کرده گفت زنا گفت ترسیده بودم که مگر غیبت کرده
امام شافعی رحمة الله تعالی علیه گفت اگر عالمی بینی که برخصت و تاویل
مشغول گردد بدانکه ازو هیچ نیاید وگفت هر که علم در جهال آموزد حق علم
ضایع کرده باشد و هر که علم از کسی که شایسته آن باشد باز دارد ظلم کرده باشد
وگفت اگر دنیا را بگردهٔ نان بمن فروشند نه خورم گفت هر کرا همت آن بود که
چیزی در شکم او شود قیمت او آن بود که از شکم او بر آید یکی پند خواست گفت
چنان غبطه بر زندگان هر که بر مردگان می بری یعنی هرگز مگو دریغا که من چندانیم

دریافت سخن گوی گفت هر که پندارد که نزدیکتر است او بحقیقت دورتر است
و گفت حرام است کسی را که او بخواند و پیداند بچیزی دیگر آرام گیرد و گفت شناختن
بحرمت و طاعت او علامت توفیق بود و باز داشتن از مخالفات نفس از علامت
ریاضت بود و مراعات اسرار از علامت بیداری بود و بدعوی بیرون آمدن از
رعنائی بشریت بود و گفت از زمان آدم تا قیامت آدمیان از دل گفتند و میگویند
من کسی میخواهم که مرا وصیت کند که دل چیست و یا چگونه است و نمی یابم پرسیدند
از توحید گفت توحید نزدیکست از آنکه گمانهاست اما دور است در حقائق و گفت
شما می پندارید که مرگ من چون مرگ شما خواهد بود که بیمار شوید و مردمان بعیادت
آیند مرا وقتی که بخواهند اجابت کنم روزی میرفت و گفت لبیک و سر بنهاد
شیخ حسن مزین گفت من گفتم او را بگو لا اله الا انت تبسمی کرد و مرا گفت با من
میگوئی که کلمه بگو بعزت آن که میان من و او حجابی نیست الا عزت و جان بداد
ابو الحسن محاسن خود گرفت و گفت چون من حجام اولیای خدا را شهادت تلقین
کند و اخجالتاه و یخجلتی ابو الخیر نساج رحمة الله تعالی علیه گفت
خوف تازیانه خداوند است تا بندگان را که در بی ادبی خو کرده باشند بدان
راست کند و گفت نشان عمل بنهایت رسیده آنست که در آن عمل جز تقصیر و
عجز خود نه بیند ابو الخیر اقطع رحمة الله علیه فرمود دل صافی نتوان کرد الا
بتصحیح نیت با خدا و تن را صفا نتوان داد الا بخدمت اولیا و گفت دل را
جایگاه است و دل است که جایگاه ایمان است و علامت آن شفقت بر جمله
مسلمانان و جهد کردن در کارهای ایشان و یاری دادن ایشان و دل است که

جایگاه نفاق است و علامت آن حقد و غل و غش و حسد است و گفت که
دعوی رعونتی است که کوه حمل آن نتواند کرد و گفت هیچکس بجای شریف نرسد
مگر بموافقت قرار گرفتن و ادب بجا آوردن و فریضه‌ها بپای داشتن و با نیکان
صحبت داشتن و از بیگانگان بریدن ابو حمزه خراسانی رحمة الله علیه
فرمود انس آنست که دلتنگی پدید آرد از زیستن با خلق و قربت آنست که
او را از اقربای و پیوستگان خویش وحشت باشد تا باشد با ایشان با وحشت
باشد و هر کرا وحشت بود از نفس خود انس گرفته است دل او در موافقت خداوند
خویش سبحانه و تعالی و هر کرا دوستی مرگ در دل جا کرده هر چه باقی است بر وی دوست
گرداند و هر چه فانی است دشمن و توکل آنست که بامداد برخیزد و از شب یادش
نیاید و چون شب در آید بامدادش یاد نباشد احمد بن مسروق رحمة الله علیه
فرمود که تقوی آنست که بگوشهٔ چشم به لذات دنیا باز ننگرد و بدل در آن تفکر نکند
و هر کرا مودت حق بود کس بر وی غالب نتواند شد و درخت معرفت را آب فکرت
دهند و درخت غفلت را آب جهل دهند و درخت توبه را آب ندامت و درخت
محبت را آب موافقت و هرگاه که طمع معرفت داری و پیش از آن درجهٔ ارادت
محکم نکرده باشی بر بساط جهل باشی و هرگاه که ارادت طلب کنی پیش از درستی
توبه در میدان غفلت باشی ابو عبدالله بروحی رحمة الله علیه فرمود که
مرید در رنج است لیکن رنج او مرد طلب است نه عنا و تعب پرسیدند از صوفی و زاهد
گفت صوفی بخداوند بود و زاهد بنفس و گفت هیچ انس نیست در اجتماع برادران سبب
وحشت فراق و هیچکس را وسیلت نیست بخدا جز خدا ابو عبدالله مغربی رحمة الله علیه

فرمود فاضل ترین اعمال عمارت اوقات ست بمراقبات وگفت ہرکہ دعوی
بندگی کند واو را ہنوز مرادی ماندہ باشد دروغ زن ست بندہ باید کہ از مرادات
خود فانی باشد وبمراد خداوند باقی ونام او آن بود کہ خداوندش نہادہ بود
او را نہ اسم بود و نہ رسم وگفت خوار ترین درویش آن بود کہ با توانگران مداہنت
کند وعظیم ترین آنکہ خلق را تواضع کند و درویشی کہ از دنیا احتراز کردہ اگر
ہیچ از اعمال فضائل نکند یک ذرہ نیکی او فاضل تر ست از عبادت مجتہدان
متعبد ابوعلی جرجانی رحمۃ اللہ علیہ فرمود قرارگاہ خلق میان مخیلہ ست
و اعتماد ایشان بر ظن و تہمت ونیز ویک ایشان چنان ست کہ کردار ایشان
بہ حقیقت ست وسخن شان بہ اسرار مکاشفت وگفت سہ چیز از عقد توحید ست
خوف ورجا ومحبت زیادتی خوف از ترک گناہ است بسبب توحید دیدن و
زیادتی رجا از عمل صالح ست بسبب وعدہ دیدن وزیادتی محبت از بسیاری
ذکر بود بسبب منت دیدن پس خائف ہیچ نیاساید از ہرب و راجی نیاساید
از طلب ومحب ہیچ نیاساید از طرب ذکر محبوب پس خوف ناری منور ست
ورجا نوری منور ومحبت نور الانوار وگفت علامت سعادت آن بود کہ بندہ را
طاعت گذاردن آسان بود وموافقت کردن سنت در افعال ومحبت اہل صلاح
وبا برادران نیکو خوئی و در راہ خلق چیز بذل کردن وبکار مسلمانان قیام نمودن
وگفت ولی آن بود کہ از حال خود فانی وبمشاہدہ حق تعالیٰ باقی بود وحق تعالیٰ
متولی احوال او بود او را بر خود اختیار نبود وبغیر قرار نہ وگمان نیکو بخدای
غایت معرفت بود وگمان بد بردن بنفس اصل معرفت وبدبخت کسی ست کہ

معاصی ظاهر گردانند که بر وی فراموش گردانند و گفت صاحب استقامت باش
نه صاحب کرامت که نفس کرامت خواهد و خدای استقامت و بعد از ملازمت
بر درگاه او چه بود جز در گشادن و بعد از صبر نتیجه آنچه بود جز وصول بحق و گفت
رضا شرابی عبودیت است و صبر دری و تفویض خانه و مرگ بر در است و فراغت
در سرایست و راحت در خانه ابوبکر کتانی رحمة الله علیه گفت انس بمخلوق
عقوبت است و قرب با اهل دنیا معصیت و گفت تصوف همه خلق است و محبت
ایثار است برای محبوب و صوفی کسی است که طاعت او نزدیک نفس جنایت بود
که ازان استغفار باید کرد و تصوف صفوة است و مشاهده و زاهد آن است
که هیچ نیابد و شاد باشد و احتمال ذل کند تا بصبر بمیرد و توبه اسمی است جامع
شش چیز را اول پشیمانی بر آنچه گذشته دوم عزم بر آنکه بیش گناه نکند سیوم
بگذاردن هر فریضه که میان او و خدای باشد چهارم ادای مظالم خلق پنجم
گدازانیدن هر گوشت که از حرام رسته باشد ششم تن را الم طاعت چشانیدن
چنانچه حلاوت معصیت چشانیده بود و گفت اول وجد خلوت است و میانه
مرگ و آخر سقم و توکل در اصل متابعت علم است و در حقیقت کامل شدن یقین
و عبادت هفتاد و دو باب است و هفتاد و یک در حیا است از خدای تعالی و خدای تعالی
هرگز بندگان را زبان بدعا گشاده نکند و بعذر خواستن مشغول نکند تا در معصیت
گشاده نگرداند چون افتقار نتیجه آید درست شود و عنایت درست شود و گفت
از حکم حکم مرید سه چیز است یکی خوابش در وقت غلبه و خورشش در وقت فاقه
و سخنش در وقت ضرورت عبد الله حفیف رحمة الله علیه گفت صحبت

طاعت نزدیک او جنایت

کسی طلب کن کہ دیدن او ترا از خدا یاد دہد و ہیبت او بر دل افتد و ترا بزبان
فعل پند دہد نہ بزبان گفتار و پندار و گفت تصوف صبر ست در تحت مجاری
اقدار و فرا گرفتن ملک جبار و رضا بر دو قسم است بدو و ازو و رضای بدو در تدبیر
بود و رضا ازو در آنچہ قضا کند و ارادت رنج دائم است و ترک راحت و وصل
آنست کہ محبوب را اتصال پدید آید از جملہ چیزہا و غیبت افتد از جملہ چیزہا
جز خدای تعالی و انبساط بر داشتن احتشام است در وقت سوال و ریاضت شکستن
نفس ست بخدمت و منع کردن نفس را از قرب در خدمت و قناعت التماس کردن آن
آنرا کہ در دست تو نیست و زہد راحت یافتن ست از بیرون ملک خود و فقر نیستی
ملک بود و بیرون آمدن از صفات و عبودیت وقتی درست آید کہ ہمہ کارہای خود
بخدا گذارد و در بلاہا صبر کند و گفت درویشی کہ سہ روز گرسنہ بود پس از آن سوال
کند بقدر ضرورت او کذاب بود خواجہ ابو محمد حریری رحمۃ اللہ علیہ گفت ہر کہ
گوش بحدیث نفس دارد در حکم شہوات اسیر گردد و خدای تعالی ہمہ فائدہ بر دل وی
حرام کند و ہر کہ از سخن حق مزہ نیابد او را نیز اجابت نباشد گفتند توکل چیست گفت
معاینہ شدن اضطرار و صبر آنست کہ فرق نکند میان حال نعمت و محنت با آرام نفس
در ہر دو حال و سکون نفس ست در بلا و اخلاص ثمرہ یقین است و ریا ثمرہ شک
و کمال شکر در مشاہدہ عجز است از شکر و حرکت بیرون شدن است از میان زحمت
و سنگ نگاہ داشتن اگر بر تو زحمت بکند و گفت محاربہ عامیان با خطرات است و
محاربہ ابدال با فکرت و محاربہ زہاد با شہوات و محاربہ تائبان با زلات و محاربہ
مریدان با لذات و ہر کہ با خدای بسند کرد سرش با صلاح باشد و مرجع عارفان

بغدادی و ریده ایست بود و مرجع عام بعد از نومیدی حسین منصور حلاج رحمة الله
علیه فرمود پنجاه سال است که هیچ مذهبی نگرفته‌ام اما از هر مذهبی آنچه دشوار است
بر نفس اختیار کردم ابراهیم خواص را دید در بادیه گفت در چه کاری گفت در مقام
توکل توکل را درست میکنم گفت همه عمر در کار شکم کردی چگونه در توحید فانی
خواهی شد پرسیدند عارف را وقت باشد گفت نه وقت صفت صاحب وقت
است هر که با صفت آرام گرفت عارف نبود و گفتند طریق بخدا چگونه بود گفت
دو قدم است یکی قدم از دنیا بر گیرد دوم از عقبیٰ اینک رسیدی بمولیٰ و گفت
فقیر آنست که مستغنی باشد از ما سوی الله و ناظر است بالله و معرفت عبارت است
از دیدن اشیا و هلاک همه در معنی و چون بنده بمعرفت رسد بر او وحی فرستد و سرّ او
گنگ کرده اند تا هیچ خاطر نیاید او را مگر خاطر حق و خلق عظیم آن بود که جفای خلق
بر تو اثر نکند پس از آنکه حق را شناخته باشی و توکل آنست که اگر در شهر کسی را داند اولیٰ تر
از خود بخوردن چیزی نخورد و اخلاص تصفیه عمل است از شوائب کدورت و زبان گویا هلاک دل
خاموش که گفتگوی در حلق بسته است و افعال در شرک و میل و حق از این جمله مستغنی است
وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ گفت بصائر بینندگان و معارف عارفان و نور
علمای ربانی و طریق سابقان ناجی ازل و ابد و آنچه در میان است از حدوث
است اما این چنین دانند لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ و گفت در عالم رضا
اژدهایی است که او را یقین خوانند که هژده هزار عالم در حلق او چون ذره ایست
در بیابان و گفت ما همه سالها در طلب بلای او باشیم چون سلطانی که دائم طالب
ولایت باشد و گفت خاطر حق آنست که هیچ چیز معارضه نتواند کرد و مرید آنست

که سبقت دارد اجتهاد او بر مکاشفات و مراد آنست که مکاشفات او بر اجتهاد
سابق است و گفت دنیا بگذاشتن زهد نفس است و آخرت بگذاشتن زهد دل و ترک
خود گفتن زهد جان پرسیدند از صبر گفت آنست که دست و پا اش ببرند و از دار آویزند
و عجب آنکه این همه با او کردند و گفتند این پایان گوئی انا الحق بگو هو الحق گفت بلی همه اوست
و شما میگوئید که او گم شده است بلی حسین منصور گم شده است بحر محیط گم نشود و
کم نگردد وقتی که بر دار کردند شبلی مقابل ایستاده گفت یا حلاج التصوف ما هو
گفت کمترین اینست که می بینید گفتند بلندتر کدام است گفت شما را بدان راه نیست
تا اینجا حضرت والد سے از کتاب تذکرة الاولیا منتخب فرموده بودند
اکنون باقیمانده ازان که این فقیر منتخب کرده است می نویسد
خواجه عبد الله مبارک رحمة الله تعالی علیه پرسیدند ازو که کدام خصلت
در آدمی نافع تر گفت عقل وافر گفتند اگر نبود گفت حسن ادب گفتند اگر نبود
گفت برادری مشفق که با او مشورت کند گفتند اگر نبود گفت خاموشی دائم گفتند اگر نبود
گفت مرگ در حال گفت هر که راه ادب آسان گیرد خلل در سنت آسان گیرد و هر که خلل در سنت
آسان گیرد او را از فرائض محروم کنند و هر که فرائض آسان گیرد او را از معرفت
محروم کنند و هر که از معرفت محروم بود دانی که چه بود و گفتند چون درویشان دنیا
و دین باشند درویشان حق چگونه باشند گفت درویشان حق هیچگونه
ساکن نباشند یعنی دائم طالب باشند که هر که بایستاد مقام خود پدید کرد و گفت
باندک ادب محتاجیم از بسیاری علم و گفت ادب اکنون می طلبیم که مردمان ادب رفتند
و گفت در ادب مردمان سخن بسیار گفته اند نزدیک من ادب شناختن نفس است

وگفت کسب کردن مانع نبود از تفویض و توکل وگفت زهد ایمنی بود از خدای تعالیٰ
با دوستی و درویشی بصدق دل وگفت هر کرا قدر نعمت دنیا بخلق بزرگ تر بود
باید که او خود را و نفس خود حقیر تر بیند گفتند داروی دل چیست گفت از مردمان
دور بودن وگفت بر توانگران تکبر کردن و بدرویشان متواضع بودن از تواضع
بود وگفت تواضع آنست که هر که در دنیا بالا ی تست تکبر کنی و بر هر که فروتر است
از دی تواضع کنی وگفت رجا اصلی ست که از و خوف پدید آید و خوف اصلی ست
که از صدق اعمال پدید آید و صدق اعمال از تصدیق پدید آید که در مقدمهٔ آن
خوف بود ایمن گردد و ساکن بشود وگفت آن رجا که خوف انگیزد تا در دل
قرار گیرد و دوام مراقبه بود در نهان و آشکارا شخصی از و وصیت خواست گفت
خدا را نگاه دار یعنی همیشه چنان باش که گویا خدای را می بینی روزی پیش او
حدیث غیبت رفت گفت اگر من غیبت کنم باید که غیبت پدر و مادر کنم که احسان
مرا ایشان اولی تر اند روزی جوانی پیش او آمد و نگریست که من گناهی
کرده ام گفت چه کرده گفت زنا گفت ترسیده بودم که مگر غیبت کرده امام
امام شافعی رحمة الله تعالیٰ علیه گفت اگر عالمی بینی که برخصت و تاویل
مشغول گردد بدانکه از وی هیچ نیاید وگفت هر که علم در جهال آموزد حق علم
ضایع کرده باشد و هر که علم از کسی که شائسته آن باشد باز دارد ظلم کرده باشد
وگفت اگر دنیا را بگرده نان بمن فروشند نه خورم گفت هر کرا همت آن بود که
چیزی در شکم او شود قیمت او آن بود که از شکم او بر آید یکی پند خواست گفت
چنان فضیلت بر زندگان که بر مردگان می بری یعنی هرگز مگو در دنیا که من چندان چیم

جمع نکردم که او کرد و بگذاشت بحسرت بلکه غبطه بران کن که چندان طاعت او
کرد و باری من هم کردمی و گفت هیچ کس نمرد و حسد نبرد و باید که بر زنده هم نکند
که او نیز زود خواهد مرد خواجه محمد سماک رحمة الله تعالی علیه گفت شریفترین
تواضع آنست که خود را بر هیچکس فضل نه بینی و گفت پیش ازین مردمان دوای
بودند که مردم از ایشان شفا می یافتند اکنون همه درد شده اند که آنرا دوای نیست
پس طریق آنست که خدا را مونس خود سازی و کتاب او همراه خود گردانی و گفت
طمع بندی ست بر گردن و بندی ست در پای ببند از تباهی ابو الحسن خرقانی
رحمة الله علیه گفت هرکه نماز بوقت نخواند و تلاوت قرآن نکند و علم نیاموزد
و سخاوت نکند مردگان از وی بهر حال بهتر اند و گفت اگر کسی صد کار با اخلاص کند
و یکی بریا خوف آنست که همه کار خالص او نیست شود و گفت هرکه دعوی علم کند
باید که عمل با وی بود و هرکه دعوی عبادت کند باید که اخلاص با وی بود و هرکه
دعوی تصوف کند باید که فنا با وی بود و گفت ابو الحسن راه و اندیشه است
هرگاه که با حق بود در بهشت بود و هرگاه که با غیر حق بود در دوزخ بود و گفت
سه اندوه باید که همیشه با مرد این راه بود یکی اندوه حسرت گذشته دوم جهد
ایستادن امروز سیوم ترس قطعیت فردا و گفت چند آواز بالای عرش میرسد
یکی آواز پرهیزگاران دوم آواز اهل سخاوت سیوم آواز عارفان چهارم آواز
اندوهگینان پنجم دوک ریستن زنان خاموش که بوقت ریستن سخن لایعنی نگویند
ششم آواز ستم رسیدگان و گفت صوفی آنست که هر سخنی که گوید شنونده آن خدا
را بیند و گفت هرکه حریص دنیا بود مالش حلال نباشد و هرکه دروغ گوید ایمانش نیست

نبود و هر که خیانت کند نیز ایمانش نباشد و گفت هر که اهل نماز شود و ترس
خدا در دلش نبود و ایمان ندارد و گفت زندگانی را چنان دانید که گویا جان
بر لب رسیده است و گفت هفتاد و سه سال است که با حق تعالی زندگانی کردم
و یک سخن با او بر خلاف شرع نه گفتم و یک نفس بموافقت نفس نزدم و سفر
چنان کردم که از عرش تا فرش همه زیر یک قدم من بود و گفت از حق تعالی
بر دلم ندا آمد که اگر بانده پیش من آئی شادت کنم و اگر با نیاز آئی توانگرت کنم
و اگر از خودی خود دست بداری آب و هوا را مسخرت کنم و گفت علما میگویند
که خدا را بعقل و دلیل باید دانست آنها نابینا اند که خدا را هرگز راه نخواهند یافت
جز بخدا و گفت من کار خویش را باخلاص نمیدیدم تا وقتیکه اغیب و دیگر را سپیدیم
و چون همه او را دیدیم مرا اخلاص پدید آمد و گفت سر من عرش است و پای من
تحت الثری و دستهای من مشرق و مغرب و گفت عافیت را طلب کردم و تنهائی
یافتم و سلامت را در خاموشی و گفت مزاح مکنید و گفت با خدا چنان صلح کردم
که هرگز جنگ نکردم و با نفس چنان جنگ کردم که هرگز صلح نشد و گفت خلق موافق
خود با حق میگویند و ابوالحسن موافق حق میگوید و گفت سی سال است تا دل از
خلق گردانیده ام و سخن میگویم و خلق میپندارند که با ما میگوید و نمیدانند که با حق میگویم
و بیک سخن با حق خیانت نکرده ام که بظاهر و باطن با حق بوده ام چندانکه اگر
پیغمبر صلی الله علیه وسلم ازین در در آید مرا خاموش نباید بودن و گفت چون
دوست بدوست حاضر آید دوست را بیند و خود را نه بیند و گفت ولیکه در دو
اندیشه بد گذرد صاحب آن خلوت نشینی را نشاید و گفت اندک تعظیم بهتر است

از بسیاری عبادت که داشتم و زهد وگفت ملائکه سه جا از اولیاء الله منت دارند
اول ملک الموت در وقت نزع ایشان دوم کرام الکاتبین در وقت نوشتن
نامه سوم منکر و نکیر در وقت سوال وگفت تا یقین ندانستم که رزق بر وی است
دست از کار باز نداشتم و تا عجز خلق ندیدم پشت بر خلق نکردم وگفت مردان خدا
را اندوه و شادی نگیرد و اگر گیرد هم از حق بود وگفت صحبت با خدا کنید
و با خلق مکنید که لائق دوستی و صحبت خداست وگفت بنده چنان نیکو بود که
نه بندگانی خویشتن از وی پدید بود و نه مجال مرگ وگفت تا تو طالب دنیا باشی
دنیا بر تو سلطان بود و چون تو از وی روگردانی تو بر وی سلطان باشی وگفت
درویشی کسی را بود که او را دنیا و آخرت نباشد و رغبت نکند بدین هر دو
وگفت چنانکه نماز را پیشتر از وقت از تو نخواهند تو نیز روزی پیشتر از وقت از وی
مطلب گفت بنده را تا بحق راه هست اما با حق کسی را راه نیست وگفت هر که او را
یافت نماند و هر که او را یافت نمرد وگفت در صد هزار سال یکی از رحم مادر زاید که
آنکس محبت و پرستش حق را شاید وگفت در هر دلی که بجز از خدای عزوجل چیزی دیگر
باشد اگر چه طاعت بود آن دل مرده باشد یکی از وی سوال کرد که دولت چگونه آید
گفت چهل سال است که میان من و دل جدائی افگنده اند وگفت سه چیز را نگاه داشتن
دشوار است یکی سر با حق تعالی دوم زبان با خلق سیوم پاکی در کار وگفت هیچ
چیز میان حق و بنده حجاب نبود مگر نفس وگفت این دین را از شیطان آن فتنه
نیست که از سه کس اول از عالمی که بدنیا حریص بود دوم زاهدی که از علم بی بهره بود
سوم صوفی که جاهل بود وگفت اگر بنائی را بازنی ور نه خانه کنی سلامت بماند و اگر

آن برنا را با مرا می در مسجد کنی سلامت نماند گفت جهد کنید تا از ابلیس ایمن باشید
که وی در شش صد ورچه سخن گوید وگفت از کارها بزرگترین ذکر خدا تعالی است
و سخاوت با بندگان و پرهیزگاری کردن و در صحبت نیکان نشستن وگفت قبله
جوانمردان خدا تعالی است که اینما تولوا فثم وجه الله پرسیدند از وی که خدا را
کجا دیدی گفت آنجا که خود را ندیدم وگفت هر کسی که در دلش اندیشه حق و باطل
گذرد او را از رسیدگان نشمارم وگفت امام آن بود که همه راه رفته باشد وگفت
چون ذکر نیکان کنی میغ سفید پدید آید و باران رحمت بارد و چون ذکر خدای عز و جل
کنی میغی از نور پدید آید که عشق بارد آنا ذکر نیکان عام را رحمت است و خاص را
غفلت وگفت صوفی روزی است که با آفتابش حاجت نیست و شبی است که
با ماه و ستاره اش حاجت نیست وگفت کسی را که حق خواهد بجانب خود وانش و هر سبب
راه بر وی سهل گردد و کوتاه بود وگفت طعام و شراب جوانمردان دوستی حق بود
وگفت هر کس که غائب است همه از وی گوید و آن کس که حاضر است هیچ از وے
نتواند گفتن وگفت درویش آن بود که هیچ اندیشه در دلش نبود و میگوید وگفتارش
نبود و می بیند و دیدارش نبود و می شنود و شنوای نبود و میخورد و مزه طعامش نبود
نه حرکتش بود نه سکون نه شادیش بود و نه اندوه وگفت مهر بر زبان نه تا
نگوئی سخنی جز خدا و مهر بر دل نه تا اندیشه نکنی جز خدا و مهر بر لب و
دندان نه تا نخوری جز حلال و مهری نه بر معامله تا نورزی کار جز اخلاص وگفت
صوفی جسمی است مرده و دلی است آسوده و جانی است سوخته وگفت آن راه
که به بهشت برد نزدیک است آما راهیکه بخدا می برد دور است وگفت بباید که

در روزی هزار بار بمیری و باز زنده شوی تا باشد که حیاتی یابی که بعدش موت نبود
و چون هستی خویشتن با وی دهی او هستی خویشتن بتو دهد و گفت هر که تنها نشیند
با خدای تعالی علامتش آن بود که او خداوند خویش را دوست میدارد و هر که در میان
خلق نشیند با خدای او را خوش نبود و علامتش آن بود که خدای تعالی او را دوست میدارد
و گفت خدای عز و جل لطف خود را برای دوستان دارد و رحمت برای عاصیان
و گفت با خداوند آشنائی کنید تا دل قوی شود چون غریبی که بشهرها میرود و چون
در شهر آشنائی یابد قوی دل میگردد و گفت دوستی خدا در دل آنکس نبود که او را
رحم و شفقت بر خلق نبود و گفت آنچه خدای تعالی مر بنده خود را بعد ایمان کرامت کند
هیچ چیز بهتر از دل پاک و زبان راست نیست و گفت هر که درینجهان از خدا و رسول
او و پیران شرم دارد در آن جهان خدای از وی شرم دارد و گفت پلاس پوشان
و مرقعداران بسیار اند اما از آنجمله راستی دل باید و گفت برای خدمت و صحبت
کسی باید که بچشم نابینا و بگوش کر و بزبان لال باشد و گفت در راه خدا چنان
باید رفت که کسی نداند و گفت در دلیکه کبر و حسد باشد حق تعالی در آن دل نظر
نکند و گفت یکبار خدای را یاد کردن صعب تر است از آنکه شمشیر برید و خورد
هزار بار و گفت دیدار آن باشد که تو بیخود او را ببینی و گفت بسیار گریند و خندند
و بسیار خاموش باشند و میگویند و بسیار خوار اند و نمی خورند و بسیار بیدار اند و نا
خسپند و گفت درینجهان سیاه تا سه حال بر خویشتن نه بینی اول آنکه در محبت
او آب چشم خویش خون بینی و دوم آنکه از هیبت او بول خود را خون بینی
سوم آنکه در بیداری شبهای دراز استخوان خود را گداز و باریک بینی و گفت

خدا را چنان یاد کنید که دیگر یاد کردن نیفتد یعنی فراموشش نشود تا باز یاد کردن
افتد و گفت نهایت مردان سه است یکی آنکه خویشتن را چنان داند که خدای عز و جل
او را اسپید اند و این جهان کس را خود نبیند دوم آنست که تو باشی و آن نباشی
و سوم آنکه تو نباشی همه او باشد. و گفت سخن مگویید تا نشنوید و آن خدا را نبینید
و سخن را نشنوید که تا گویند و آن خدا را بینید و گفت در جوانمردان اندوهی
باشد که در همه دو جهان نگنجد و آن آنست که حق را یاد کنند و بسزا سزای او یاد کردن
نتوانند و گفت اگر تو با خدا باشی و همه دنیا ترا بود زیان ندارد و اگر دل تو با خدا
راست نیست و جامه پلاس پوشی سودی ندارد و گفت خود را بخدای عز و جل
دیدن وفا بود و خدای را با خود دیدن فنا بود و خدای را دیدن و خود را ندیدن
بقا بود و گفت هر که اینجا با خلق کودک بینی او نزدیک خدا مردست و هر که اینجا
دلان مرد بینی او نزدیک خدا کودک ست و گفت غریب آنست که در هفت آسمان
و زمین هیچکس با وی یکتا روی موافق نبود و من نگویم که غریبم که من آنم که با
زمانه بسازم و گفت نهایت بنده با خدای در سه درجه است یکی آنست که بر دیدار
بایستد و گوید الله دوم آنست که بخویشتن گوید که الله سوم آنست که از وی گوید
الله و گفت مردان سه گروه اند یکی آنکه نیازرده اند لیکن از تو آزار دارند دوم
آنکه اگر ایشان را بیازاری ایشان از تو نیازرند سوم آنکه چون بیازاری ایشان
نیز ترا بیازارند و گفت این غفلت در حق خلق رحمتست و اگر ذره آگاه شوند
از وی بسوزند و گفت بسا کسانیکه بر پشت زمین می باشند و مرده اند از مردگان اند
و بسا کسانیکه در خاک خفته اند و از زندگانند و گفت هر [illegible] نگری اند [illegible]

وگفت اول قدم آنست که گوید خدا و چیزی دیگر نه و قدم دوم خود آتش ست
و قدم سوم در آفتاب ست و سوختن وگفت اگر جبرئیل علیه السلام از آسمان بانگ
کنند که ای فلان کسی مثل تو نیست و نخواهد بود تو قول او را صادق داری اما
از مکر خدا ایمن مشو و از آفت نفس خویش و عمل شیطان غافل مباش وگفت
اولیای خدا را نتوان دید مگر کسی که محرم بود چنانکه کسی اهل ترانه بیند بجز آنکه
محرم بود وگفت اگر آسمان و زمین بر طاعت بود و آنرا قدری نبود اگر یک ذره انکار
این طائفه در دل بود وگفت هزار مراد اینجهان را ترک باید کرد تا بیکی مراد
آنجهان برسی و هزار درم شراب زهر باید خورد تا یک شربت حلاوت بچشی وگفت
زندگانی درون مرگ ست و مشاهده درون مرگ و فنا و بقا درون مرگ ست
و پاکی درون مرگ ست چون حق پدید آید جز حق هیچ نماند وگفت تا با خلق باشی
ترشی و تلخی دانی چون از خلق جدا گردی با خدا زندگانی کنی وگفت قرایان
میگویند که خدای را بدلیل باید شناخت غلط ست که خدای را بخدا باید دانست و
بمخلوق او را نتوان دانست وگفت هرکه عاشق شد خدای را یافت و هرکه
خدا را یافت خود را فراموش کرد وگفت بسیاری بتفسیر قرآن مشغول باشند
اما جوانمردان بتفسیر خویش مشغول باشند وگفت عالم آنست که بخویشتن عالم بود
نه آنکه بعلم عالم بود پرسیدند از محبت گفت نشانش آن بود که نگوئی که او
با شیطان دیگر کرده است اگر با وی بجنگد نباید وانگه بقدر دریا ها شراب در
حلق او ریزند هنوز تشنه لب باشد وز ذوقی بگوید پرسیدند از اخلاص گفت
هر چه برای دیدار حق تعالی کنی اخلاص ست و هر چه از دیدار خلق کنی ریاست

پرسیدند جوانمردی چیست گفت اگر حق تعالی هزار کرامت با برادر او کند و یک
کرامت با وی او آن یک کرامت را هم خواهد که آن برادر را باشد پرسیدند که ترا خوف
باشد گفت مرده را خوف مرگ نباشد و هر وعیدی که خلق را از مرگ و قیامت
و دوزخ باشد یک ذره از آن نباشد که من چشیده ام و هر وعده که خلق را
کرده است از آن راحت که من چشیده ام یک ذره نبود روزی از اصحاب خود
گفت اگر ریسمانت بگسلد چه کنی گفت ندانم گفت بدست وی ده که بر بندد پرسیدند
که دعوی بدتر است یا گناه گفت دعوی خود گناه است پرسیدند که بندگی چیست
گفت عمر در ناکامی گذاشتن گفتند چه کنم تا بیدار باشم گفت عمر یک نفس باز آورید
و این یک نفس را چنان دانید که واپسین است و بر لب رسیده است پرسیدند که
فقیری چیست گفت سیاه دل بودن یعنی از پس رنگ سیاه رنگ دیگر نباشد
پرسیدند که نشان توکل چه باشد گفت آنکه شیر و اژدها و آتش و دریا و بالش
این همه ترا یکی بود که همه در توحید یکی اند و گفت سالهاست تا نفس من دمی
آب سرد و دوغ ترش می طلبید نداده ام و او را بدین آرزو نا رسانیده ام
نقل است که از چهل سال او را هوس بادنجان بود و نمی خورد تا روزی مادرش
آمده قسم داد که بحق شیر من بادنجان بخور شیخ نیم بادنجان خورد همان شب
اوباش خرقانی سر پسرش را بریدند و بر آستانش نهادند شیخ چون دید روز دیگر
سخن بلند کرد و گفت آری چنین و یکی که من نهاده ام آنرا که هم چنین می بایست
بارها با شما گفتم که مرا با او کار آسان نیست شما میگوئید بخور و گفت هفتاد و سال است
که با حق زندگانی می کنم نفسی بر مراد نفس نزده ام و قدمی بر رضا او نرفته ام و گفت

از دعوی

از بادنجان

اگر اجلم در رسد و از این جهان بروم تا چهار صد درم وام دارم که در قیامت خصمان من آیند
باشند دوست‌تر دارم از آنکه در دنیا زنده باشم و کسی از من چیزی سوال کند و
من حاجت او روا نکنم و گفت گاه گاه از بسیاری جهد و اندوه و غم که از لقمه
زقوم خوردنم بیم است از خدا میگویم که الهی من از آن توام این لقمه زقوم بخورم
اگر تو نخواهی نخوردنم با تو بگذارم و گفت فردا در قیامت گویند چه آوردی گویم
الهی سگی با من داده بودی در دنیا من با او فسرده مانده بودم تا در این
بندگانت نیفتد گفت یکبار خدا را بخواب دیدم که میگفت یا ابوالحسن خواهی که
من ترا باشم گفتم نه گفت تو مرا باشی گفتم نه گفت یا ابوالحسن همه عالم درین آرزو اند
که من ایشان را باشم و ایشان مرا و تو چنین میگوئی گفتم خداوندا آن که باشد
که ترا نخواهد اما تو اختیار بمن دادی از مکر تو که ایمن تواند بود که تو باختیار کس کار
نمیکنی هرچه میخواهی میکنی نقل است که وقت مرگ رسید گفت ای کاشکی دل
پرخون مرا بشکافتندی و باخلق بنمودندی تا خلایق دانستندی که با خدای عز و جل
بت پرستی راست نیاید حج و سفر نوی از پنج به است گفت چهار چیز نگاهدار
تا سلطان دنیا و آخرت شوی تقوی و نماز جماعت سخاوت و شفقت بر خلق
و گفت نماز را نگاهدارید که نماز چون کشتی بود و دیگر عبادات چون بار کشتی اگر
کشتی سلامت باشد بار ها نیز سلامت باشد و گفت روزگار خود را سه قسمت کنید
زبانی به تن خدمت او کنید و زبانی بدل او را یاد کنید و زبانی ذکر او کنید و
بر پیغمبر علیه السلام درود فرستید و گفت هر که سحر گرید و از آن خدای تعالی را
خواهد بهتر از آن است که قرآن بهفت قراءه خواند و از آن خدای را نخواهد و گفت

اگر همه دنیا شوشه زر شود و آن بر تو بپایان آید ترا هیچ غم نباشد برابر آنکه شبیر اول
شبیکه طلا ۱۲
از تو فوت شود و تسبیحات و گفت چون از نماز فارغ شوید بگویید استغفر الله تا
اندیشه که در دل گذشته باشد برخیزد و گفت هر که روز جمعه دوازده رکعت نشین
سلام گذارد میان ظهر و عصر دو رکعت صلوٰة الحاجت بخواند در هر رکعت بعد
فاتحه آیت الکرسی و شَهِدَ اللّٰهُ و قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِکَ الْمُلْکِ تا بِغَیْرِ حِسَابٍ و اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ
یک یک بار بعد فراغ سر بر زمین نهاده بگوید کلمه توحید یک بار و بعد سر از سجده
برداشته حاجت خواهد روا گردد و گفت دو رکعت نماز برای خوشنودی خصمان
و ادای حق بندگی باید خواند در هر رکعت بعد فاتحه آیت الکرسی و قل اللّٰهم مالک
تا بغیر حساب یکبار و ثواب آن بخصمان بخشند در قیامت خصمان از وی راضی
شوند و اگر بنیت ادای حق بندگی خواهد ادا کرده باشد و گفت در شب پنجشنبه
دو رکعت برای حق والدین بخواند میان شام و خفتن در هر رکعت بعد فاتحه
اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ و اِنَّا اَعْطَیْنَاکَ الْکَوْثَر و قل یا و اخلاص و معوذتین یک یک بار
چنان ثواب است که گویا توریت و انجیل و زبور و فرقان خوانده باشد و گفت چون
در نماز شوی سفر بخالق باید داشت تا از عهده این بیرون آیی و گفت در سرای
دنیا زیر خاری با خدا زندگانی کردن دوست تر دارم از آنکه در بهشت زیر درخت
و مرا از وی خبر نباشد و گفت جنبیده ام و خود ناپدید و گوینده ام و خود ناپدید
و شنونده ام و خود ناپدید و گفت اگر خدا تعالی روز قیامت همه خلق را از مشرق
تا مغرب برای من بخشد از بزرگی همت خود که با خدا دارم باز ننگرم و گفت هر شب که
در آید آرام نمیکنم تا در نماز شام حساب آن روز را که با خداست نمیکنم و گفت آنچه در دل

من سست اگر قطره‌ای بیرون آید جهان پنهان شود که در عهد نوح علیه السلام و گفت
همه چیز را نهایت دانستم الا سه چیز را اول نفس را دوم درجات پیغمبر را سوم معرفت را
و گفت خدای عز و جل از خلق نشان بندگی خواست و از من نشان خداوندی
گویند هفت روز شده بود که شیخ و اصحاب چیزی نخورده بودند ناگاه شخصی در
خانقاه آمد با جنس طعام که نیاز صوفیان آورده‌ام شیخ روی با اصحاب
کرده گفت هر که از شما نسبت تصوف درست کرده باشد بگیرد من زهره ندارم
تا دم صوفیت زنم اصحاب همه دم در کشیدند تا آنکس واپس برد و گفت زینهار بخود
دعوی مکنید یعنی هرگز اگر دیگری در پهلوی تو دعوت کند تا خوش نشوی مردی
خرقه پوشیدن خواست گفت اگر زن لباس مرد پوشد مرد شود و اگر مرد لباس
زن پوشد زن شود گفت نه گفت چرا لباس مردان پوشی اگر مرد نه و اگر مردی
نیز حاجت نیست ابو سعید ابو الخیر رحمة الله علیه گفت ما در ابتدای ده چیز را
بر خود لازم کردیم و هیجده هزار عالم را بدان از خود دور میکردیم اول روزه بردوام
دوم پرهیز از حرام سوم ذکر مدام چهارم بیداری شب تمام که گاهی پهلو
بر زمین ننهادیم و تکیه بر جای نیز نکردیم پنجم فارغ بودیم ششم خواب اگر کردیم نشسته
کردیم هفتم پیوسته قبله رو نشستیم هشتم در هیچ امردی نظر نکردیم و در محاسن نگاه
نکردیم نهم گدائی نکردیم تا چه از حلال جا سپید دهم خود را با و تسلیم کرده بودیم
یازدهم پیوسته در مسجد می‌نشستیم دوازدهم هرگز بهیچ وقتی ببازار گذر نکردیم
سیزدهم در هر شبانه روزی یکبار قرآن ختم میکردیم چهاردهم در بینائی کور بودیم
پانزدهم در شنوائی کر و در گویائی گنگ بودیم تا خلق مرا دیوانه میگفتند و ما را امید ا

پانزدهم هر نقل که از پیغامبر صلی الله علیه وسلم بما رسید بر آن عمل میکردیم اگر نهی
می بود از آن اجتناب میکردم اگر او امر بود بر آن عمل میکردیم حتی که شنیده بودم
که در جنگ احد پیغامبر علیه السلام را جراحت رسیده بود بر سر انگشتان پای
نماز گذارده است بحکم متابعت او بر سر انگشتان پای ایستادم تا چهار صد رکعت
نماز گذاردم و هر چه از عبادت فرشتگان شنیدم بدان قیام نمودم حتی که شنیدیم
که بعضی ملائکه نگونسار شده عبادت میکنند ما هم سر بر زمین نهاده نگونسار شدیم
و ختم قرآن نمودیم و گفت اگر در زاویه درویشی سیاه خمر خواری داشته باشند
آنرا نصیحت کنید برفق و درشتی مکنید و اگر درمی از سیم دیا زر بادی یابید آن را
در آتش گرم سازید و پهلوی او را بآن درم داغ کنید تا فضیحت شود و گفت
هر چیزی که ترا از خدا باز دارد آنچیز شوم است و صحبت او نه بود و گفت هر که پندارد
که بجهد یابند خطاست و اگر بجهد و اندیشه خطاست و گفت درین راه خاصیت
باید و سلامت و کرامت نشاید و خلق و رفق و دوست و دشمن نباشد خویش
و پیوند او وی و تو هم نباشد باک یکی خدا باشد و بجز از وی دیگری نباشد درویشی
پیش شیخ با ادب ایستاده بود چنانکه در نماز می ایستد گفت چنان بایست که تو
نباشی یعنی در حق تعالی فانی شوی و گفت کسی که مراد داشته باشد هرگز بمراد
نرسد و هر که در مال است و پامال است خود مانده است دست از وی باید داشت
که بلای خود و از آن خلق گشته است و گفت هر کسی را آیتی است بایست
ما آنست که ما را هیچ بایست نباشد و گفت فضل ما بر شما بد آنست که شما با ما میگوئید
و ما با او میگوئیم و گفت خلائق را آسان است که کار با رحیم و رحمن افتاده است

ما را مشکل هست که با جباره قهار افتاده است و گفت سی سال بود تا خدا را می جستم گاهی می یافتم و گاهی نمی یافتم اکنون چهل سال است تا ابوسعید را می جویم و نمی یابم و گفت بعد از هفتاد و سه سال مرا از پندار خود بیرون آوردند و گفت اگر هشت بهشت در مقابله یک ذره نیستی ابوسعید اندازند محو و ناچیز گردد و گفت خدای را نمیتوان دیدن اما دوستانش را که می توان دیدن که خدا را هست است و درویش نیست است گفت از پیری گفتم که نصیحتی بگو گفت بجز از حق تعالی هرچه دانی فراموش کن و از حق تعالی سخن نیست جز خاموشی و گفت هرچه یافتم به بیداری شب و پاکی سینه و نفی مال یافتم و گفت هرچه گذشته ام کرده ام گفت وقت نیز یک سخن شرک است زیرا که وقت و واقف و موقوف سه چیز باشند و سه چیز بنا کردن بی اصل باشد چه فانی گشته مشغول فانی گردانیده چه وجود کسی معنی مجتهم و مجبوبه نیگفت شیخ گفت خدا هرگز کسی را دوست نمی دارد یعنی جز وی کسی است که وی را دوست دارد و گفت عاشق هم اوست و معشوق هم اوست روزی فصد میکرد حجام را گفت هوش دار تا نشتر به دوست نرسد روزی کسی با وی گفت که فلان کس بروز نماز میکند و بشب دزدی گفت عجب نبود که برکت نماز روز از دزدی شب باز آید وقتی جوانی در حوالی خانقاه خمر میخورد و مستانه مشغله میکرد و پروای کسی نمیداشت شیخ گفت سبحان الله اینکس در کار باطل خود چنان غرق است که پروای حق شما نمیدارد و شما بکار خود مستغرق چنان نمیتوان بودن که پروای باطل ایشان ندارید روزی در حمام خادمی وسوخ او را جمع کرده پیش چشم آورد و پرسید که معنی جوانمردی

چه چیست گفت آنکه در سوراخ کسی را در پیش چشم وی نیاری و گفت هرکه با حق
غافل تر از خود جاهل تر و گفت هرکجا عارف و معرفت بود از حق محجوب بود و گفت
چون تو نباشی همه او باشد و گفت قاعده بندگی بر نیستی است تا ذرهٔ اثبات
در صفات تو بماند حجاب بماند که اثبات صفت خداوند است و نفی صفت
بنده و گفت پادشاهان بنده نفس و شهوت اند جهد کنید تا بنده شوید گفت چون
گمان کردی حق را یافتی این وقت او را گم کردی و گفت هرجا که پندار است
نشست دوزخ است و هرجا که تو نیستی بهشت است و گفت حجاب میان بنده
و خدا آسمان و زمین و عرش و کرسی نیست پندار است و منی حجاب است آن را
از میان برگیر تا بخدا برسی و گفت دشمن‌ترین تو نفس است اگر او را بکشتی او
ترا کشد اگر او را مقهور نگردانی او ترا مقهور گرداند خواجه ابراهیم خواص رحمة الله
علیه گفت مرا از خدا تعالی عمر ابدی باید در دنیا تا همه خلق در نعمت بهشت مشغول
باشند و حق را فراموش کنند و من در بلای دنیا بحفظ آداب شرع قیام کنم و حق را
یاد دارم و گفت وقتی فارغ و دلی ساکن دار و هرجا که خواهی برو و گفت هرکه
حق را شناسد بوفا عهد لازم بود که آرام گیرد بوی و اعتماد کند بروی و گفت علم را
بسیاری روایت نیست عالم آن است که متابعت علم کند و اقتدا بسنت ها نماید
اگرچه علم اندک دارد و گفت هرکه اشارت کند بخدا و سکوت بخدا حق تعالی همه بلاها
از وی دفع کند و اگر با غیر وی سکوت کند حق تعالی از دست خلق رنج بر وی رساند
تا بحدی که حیات و موت دشوار شود و در عاقبت پشیمان گردد و گفت هرکه
چنان زید که دنیا بروی گرید آخرت بر وی خندان بود و گفت هرکه ترک شهوتی کند

وآنرا در دل خود عوضی نیابد او در ترک آن کاذب بود و گفت هر کرا توکل
در خویش درست آید در غیر نیز درست آید گفتند توکل چیست گفت ثبات در
محی الاسوات است و گفت صبر ثبات است بر احکام کتاب و سنت و گفت محبت
محو ارادت است و احتراق جمله صفات و حاجت و گفت داروی دل پنج چیز است
قرآن خواندن و اندرون نگاه کردن و شکم تهی داشتن و قیام شب با تضرع
کردن تا وقت صبح و با نیکان نشستن خواجه ابراهیم شیبانی رحمة الله علیه
گفت چهل سال خدمت عبد الله مغربی کردم درین عرصه از ماکولات خلق
چیزی نخورده ام و درین چهل سال مویم نبالید و ناخنم دراز نشد و جامه شوخگین نشد
و درین عمر زیر هیچ سقف نخفتم مگر زیر بیت الحرام و گفت هشتاد سال است
که بشهوت خویش هیچ نخوردم و گفت شصت سال است که نفس لقمه گوشت
بریان میخواست و من نمیدادمش یکروز ضعفی غالب شد و کارد باستخوان
رسید و بوی گوشت بریان پدید آمد نفسم فریاد کرد و بسیار زاری نمود که
برای خدا ازین گوشت بریان لقمه برای من بخواه برخاستم و به بوی گوشت
رفتم آن بوی از زندان می آمد آنجا رفتم دیدم که یکی را داغ می کنند و او
فریاد میکند و ازو بوی گوشت بریان می آید از نفس گفتم ها بستان و بخور نفس
بترسید و تن زد و گفت هر که خواهد از دو کون آزاد گردد گو عبادت خدا را باخلاص
کن که هر که در عبودیت محض بود از ماسوی الله آزاد گردد و گفت هر که سخن
گوید در اخلاص و نفس را مطالبه نکند بدان حق تعالی او را بهیچ خوان و اقران
فضیحت کند و گفت هر که خدمت مشایخ کند و مبتلا گردد و بدعادی کاذب او

فضیحت کرد و بدان دعویها و گفت هر که خواهد که بیطل گردد و باطل شود گو دست در رخصت زن و گفت سفله آن بود که در خدا عاصی گردد و گفت سفله آنست که از خدا نترسد و گفت سفله آن بود که منت نهد بر عطای خویش بر عطا ستاننده و گفت شرف در تواضع است و عزت در تقوی و آرام در قناعت و گفت چون خوف در دل قرار گیرد موضع شهوت بسوزد و رغبت دنیا از و کم شود و گفت توکل سریست میان خدا و بنده پس واجبست که جز خدا کسی مطلع نشود بر سرّ و گفتند دعا چرا نمی کنی گفت مخالفت وقت از بی ادبی است کسی ازوی وصیت خواست گفت خدای را یاد دار و فراموش مکن و اگر توانی مرگ را فراموش مکن خواجه ابوبکر طمستانی رحمة الله علیه گفت صحبت کنید با خدای عز و جل اگر نتوانید با اصحاب او صحبت کنید تا برکت صحبت او شما را بخدا رساند و اندر دو جهان رستگار باشید و گفت هر که مصاحبت کند با علم چاره نبود او را در مشاهده امر و نهی و گفت عمل ترا برپده گرداند از جهل پس جهد در آن کن که پرده نگرداند ترا از خدا و گفت وصل فی فصل است چون فصل بیاید وصل نماند و گفت هر که صدق دارد گفتار میان خویش و خدای آن صدق او را بخدای مشغول گرداند زیرا که او را فراغت بود از خلق و گفت راه بخدای بعدد انفاس خلایق است پس گفت راه خدا است و بران راهی نیست و گفت مجالست کن با خدا بسیار و با خلق اندک و گفت مرد چنان باید که حرکات و سکنات او خاصه خدای را بود تا بضرورتی بود که دران مضطر باشد و جز این هیچ حرکت و سکون معتبر نبود و گفت عاقل آن بود که سخن

بقدر حاجت گوید و از فضول باز ماند و گفت هر کرا خاموشی وطن نیست در فضول است
اگرچه ساکن باشد و گفت از علامات مرد آنست که او را از غیر جنس خویش
نفرت بود و طلب جنس خود کند و گفت زندگانی نیست مگر در مرگ یعنی حیات
در مرگ نفس است و گفت مرگ بابی است از ابواب آخرت هیچ بنده بحق نتواند
رسید مگر بدان ابواب که بدرگاه در شود و گفت من چه کنم که جمله کون دشمن
من است و گفت بر تو باد که مغرور نشوی بمکر کسی گفت مرا وصیتی کن گفت
همت که همت مقدمه جمله اشیاست و مدار جمله اشیا با وست خواجه ابوحمزه بغدادی
رحمة الله علیه گفت خدایرا آشکارا دیدم فرمود و متابعت وسواس مکن و بلای
خلق بکش و گفت دوستی فقر سخت تر است کسی صبر نتواند برد و دوستی فقر الا
آنکه صدیقی بود و گفت هر کرا سه چیز بود از همه آفتها بری است شکمی تهی با دل قانع
و درویشی دایم با زهدی حاضر و صبری تمام با ذکری دایم و گفت چون تو از و
سلامت یافتی حق او بگذار و گفت هرگاه بین فاقه رسیدی با خود گفتمی که این
فاقه بتو از که رسید پس با و اندیشیدمی و می ساختمی و گفت علامت صوفی صادق
آنست که بعد از عز خوار شود و علامت صوفی کاذب آنست که برخلاف این بود
خواجه ابومحمد نجیب رحمة الله علیه گفت صافی نشود قدم هیچکس در عبودیت
تا آنکه همه کارهای خویش جز عجزی نداند و گفت حالیکه نتیجه علم نباشد اگرچه عظیم و خطیر
باشد ضرر آن بر خداوندش زیاده از منفعت بود و گفت آفت بنده در رضای
نفس اوست و گفت هر که دیدار او ترا مهذب نگرداند یقین بدان که او مهذب
نیست و گفت بپرهیز و عوده تا که تولد کند از فساد و ابتدای بود چه هر کرا ابتدا اساسی

درست شده باشد در انتها هم درست آید و گفت هر که قادر بود در پیش خلق
بر ترک گرفتن جاه آسان بود بروی ترک دنیا و اهل دنیا و گفت هر که را سست
ایستاد با او هیچکس گرم نگردد و هر که کوزه شد هیچکس با او راست نشود و گفت هر که را
فکری صحیح بود نطق او از صدق بود و عمل او از سر اخلاص و گفت هر که خواهد
که بشناسد که چند است قدر معرفت او نزدیک حق گو بنگر که چند است قدر هیبت
او تعالی نزدیک او در وقت خدمت و گفت انس گرفتن با غیر الله وحشت بود
و گفت تصوف صبر کردن است در تحت امر و نهی برضای حق تعالی خواجه ممشاد
دینوری رحمة الله علیه گویند یکی از وی دعای خواست گفت برو بگوی خدا آشنا بادا
ممشاد را احتیاج نبود آن مرد گفت گوی خدا کجاست گفت آنجا که تو نباشی مرد
برفت و از خلق عزلت گرفت دولت او را دریافت و از کلمات خواجه آنست که
گفت اصنام مختلف اند بعضی را نبت او نفس او ست و بعضی را فرزند و بعضی را
زن و بعضی را مال و بعضی را کسب و بعضی را نماز و روزه و زکوة و حال آمد و همه
کس پرستنده اند از بتان و بیزاری ازین بتان نیست مگر آنرا که نه بیند نفس
خویش را حالی و محالی و هیچ اعتمادش نبود برافعال خویش و از حالت خویش
منکر شود و شکر نگوید بلکه پنهان باشد که هر چه از وی ظاهر شود از خیر و شر بران از
نفس خود بیند راضی نشود و ملامت کننده وی بود و گفت ادب مرید در بجا آوردن
حرمت پیران بود و نگاه داشتن حرمت برادران و از سببها بیرون آمدن و آداب
شرع بر خویش نگاه داشتن و گفت هرگز نزد پیری نشدم الا از حال خود خالی شده
و منتظر برکات او میبودم از کلام وی و دیدار وی و گفت هر که نزدیک پیری شود

برای خاطر خویش او منقطع ماند از برکات دیدار وی و سخن وی و گفت در صحبت
اهل اصلاح صلاح دل پدید آید و در صحبت اهل فساد فساد دل ظاهر گردد و
گفت نیکوترین حال مردمان آنست که افتاده بود از نفس وی و بر خلق و
اعتماد کرده بود در جمله کارهای خدا و گفت فراغت دل در خالی بودن است
از آنچه اهل دنیا در دست زده اند از فضول دنیا گفت هرگز بدرجه عارفان
نرسند تا سر تو ساکن نشود بخدا و استواری در تو پدید نیاید بدانچه خدا ضمان کرده است
ترا و گفت معرفت چیست صدق افتقار بخدا و گفت جمع آنست که خلق را جمع
کنید در توحید و تفرقه آنست که خلق را در شریعت متفرق گردانید و گفت طریق
سخت بعید است و صبر در آن شدید و گفت حکما حکمت یافته اند از خاموشی و تفکر
و گفت تصوف صفای اسرار است و عمل کردن برضای جبار و صحبت داشتن
با خلق بی اختیار و گفت توانگری تصوف نمودن است و مجهول نمودن که خلق
ندانندش و دست داشتن از چیزی که بکارش نیاید و گفت توکل وداع کردن
طمع است از هر چه نفس تو و دل تو بدان میل کنند و پرسیدند از وی که درویش
وقت گرسنگی چه کند گفت نماز کند گفتند اگر قوة ندارد گفت بخسپد گفتند اگر نتواند گفت
خدا درویش را از سه چیز خالی ندارد یا قوة یا غذا یا اجل پرسیدند از وی وقت مرگ
که دل تو چگونه است گفت سی سال است تا دل خویش را می جویم نمی یابم در وقت
که جمله صدیقان دل گم کنند چون باز یابم خواجه ابو الحسن الصایغ رحمة الله علیه
پرسیدند از وی از دلیل کردن شاهد بر غایب گفت استدلال چگونه بود بصفات
کسی که او را مثل نبود و نه آنکه او را مثل باشد پرسیدند از صفت مرید گفت اذا حقا وقت

عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ یعنی زمین با انبساط و فراخی خود
تنگ است بر مریدان دین ایشان و بر ایشان تنگ است که جهانی می طلبند
بیرون از هر دو عالم و گفت اهل محبت در آتش شوقی که بمحبوب دارند تنعم میکنند
بیشتر و خوشتر از تنعم اهل بهشت و گفت دوست داشتن خویشتن را هلاک کردن
است مر خویشتن را و گفت احوال چون برق بود و چون باقی بماند حدیث نفس
شود که هر چه نفس را در آن مدخل بود کدورت تمنی تصفیه آن را تباه کند و گفت
تمنی اهل از فساد طبیعت است خواجه ابوبکر واسطی رحمة الله علیه گفت هرگز تا
ابوبکر بالغ شد روز بر وی گواهی نداد بخوردن و شب بخفتن گفت چنانکه از حرکت ذره
که بسبب آفتاب در روزنه خانه پیدا میشود دل مشوش نمی شود همچنین اگر
کونین و ما فیها در حرکت آید یک ذره در درون مرد موحد تفرقه نیاید روزی بر جهودان
گذشت گفت اینها معذوراند این سخن بقاضی رسید بانگ بر زد که این چه گفتی
گفت آنجا که قضای تست معذور نیستند جائیکه قضای اوست معذوراند
و گفت در راه حق خلق هست اما در راه خلق حق نیست هر که روی در خود دارد
پشت وی بر دین بود و هر که روی در دین دارد پشت وی بر خود است
هر جا که توئی تست حظ تست و خلاف راه است و هر جا که ناکامی است بیان
دین آنجاست و هر که بخود زنده است مرده است و هر که بحق زنده است
نه زنده است و مرگ نه مرگ کالبد است عدم نه عدم کالبد است آنجا که وجود آن
جان نامحرم است تا کار بکالبد چه رسد و گفت حق توحید وجود هیچکس نپذیرد
کسی را از بهره آن نیست که قدم بحضرت وجود نهد چنانکه مشائخ گفته اند

اثبات التوحید فساد فی التوحید و نیز وی گفت اکبر ذنوبی بعد فنتی ایاه هر که با وجود خود
خطبه وجود او خواند بر شرک خود گواهی نبید و هر که با وجود او خطبه وجود خود
خواند بر کفر خود سجل میکند و هر که با هستی او هستی خویش بیند کافر است و هر که با
هستی او هستی خود طلبد ناساخته است هر که خود را او پندارد او را ندید و هر که او را دید
خود را ندید و از خودش یاد نیاید آنکس را نه عبارت بود نه اشارت نه زبان نه چشم
نه حرف نه صوت نه فهم نه خیال نه شرک اگر عبارت کند کفر بود و اگر اشارت کند
شرک بود و اگر گوید دانستم جهل بود و اگر گوید نشناختم مخذول و مطرود بود و حد وی
بود در وجود وجودی بود و در عدم نه موجود بود و بر حقیقت نه معدوم بود بر حقیقت
تو بهی معدوم و بر وجهی موجود و عبارت محرم راه توحید نیست و دانست محرم راه
توحید نه خیال و توهم و ظن همه گرد حدوث دارد و توحید در عالم قدس خویش پاک است
و گفت در آسمانها و زمینها زبان تسبیح و تهلیل هست اما دل نیست که دل معنی است
که جز در آدم و فرزندان او نشان نیست و دل آن بود که راه شهوت و تهمت
و ریاست و اختیار بر تو بندد و در راه بر تو باشند زبان دل را میباید که ترا بخویشتن
دعوت کند نه زبان قول مرد باید که گنگ گویا بود نه گویای گنگ مرد آن همت که
معبود یکی در پیرایهن اوست آن را مهر کند و جهد و زهر کردن خویش کند نه در لعنت
کردن شیطان گفت هر جزوی از اجزا باشد که در حق دیگری محو باشد که و دی
درین راه شرک است تا نه زبان داند که دیده چه دید و نه دیده بیند که زبان
چه گفت و گفت گوینده بر حقیقت آن بود که گفت او نرسد در دو او در سخن نماند
و از ان سخن گفتن خود آزاد بود و گفت عمریست تا میخواهم که سجده خداوند تعالی

خلوتی دارم چنانکه ابوبکر در آن خلوت نباشد و گفت هفتاد سال است تا در بند آنم
که یک نفس خدایرا بدانم و عصا کش من نیاز است گفت کاشکی گلخن تاب بودمی که
مرا نشناختندی گفتی خویشتن را می بینم و چنان میدانم که جهودانم و گفت بچهار
بلا مبتلا شده ام و آن اینان اند نفس و دنیا و شیطان و هوا و گفت مرا
سه مصیبت افتاده است که هر یکی از دیگری سخت تر گفتند چگونه گفت اول آنکه
حق از دلم رفت و آن دوم سخت تر از آن که باطل بجای حق نشست سیوم
سخت تر از آنکه مرا درد آن نگرفته است که علاج و درمان آن کنم و چنین فارغ نباشم
گویند روزی در مناجات میگفت الهی دنیا و آخرت را در کار من کن تا از دنیا
لقمه سازم و در دهان سگی نهم و آخرت را لقمه سازم و در دهان جهودی نهم
که هر دو در حجاب اند از مقصود و گفت دل من بهتر است از دنیا و آخرت که
دنیا سرای محنت و آخرت سرای نعمت و دل من سرای معرفت است گفت اگر من
خدمت سلطان نکرده بودمی خدمت مشایخ نتوانستم کرد و اگر خدمت مشایخ
نکرده بودمی خدمت خدای تعالی را نتوانستمی کرد و گفت مفلس آنست که با خلق نشیند
و با ایشان سخن گوید و آمیزش کند و گفت مرید صادق را از خاموشی پیران
فائده بیش از گفت بود و گفت چون حق ظاهر شود عقل معزول گردد و گفت
فاضلترین عبادت غائب بودن است از اوقات و گفت اگر خدای عز و جل
ترا در مذلت افلاس و درماندگی و شکستگی بیند بهتر است از آنکه در پندار و پنداشت
علم و بد معاملگی بیند و گفت چنانکه راست گویان در حقائق و اقرار راست
گفتند عارفان و حقیقت حق دروغ گفتند و گفت زشت ترین اخلاق

آنست که با تقدیر درآویزی گفت چون ظاهر شود حق با سرار خوف و رجا زایل
شود و گفت عوام در صفات عبودیت بنگرند و خواص کرم اند صفات ربوبیت
گفت چون ربوبیت بر سرایر فرود آید جمله رسوم را محو گرداند و گفت چون
نظر کنی بخدای تعالی جمع شوی و چون نظر کنی بنفس خویش متفرق شوی و گفت
شریف ترین نسبتها آنست که نسبت جوی بخدا بعبودیت گفت افضل طاعت
حفظ اوقات است گفت هر که گوید با قدر او منازعت کرد و گفت هر که خدا را
پرستد برای بهشت او مزدور نفس خویش است و هر که خدا را پرستد برای خدا او
بخدا جاهل است یعنی خدای نیاز است از عبادت تو پنداری که برای او کاری
کنی یعنی کار برای خود میکنی و گفت دورترین مردمان از خدای آنست که
خدای را بیشتر یاد کند یعنی مَن عَرَفَ اللّٰهَ کَلَّ لِسَانُه و گفت از تعظیم فرمان خداوند
بود که بازنگری بکونین و بحیب از طریقهای کونین و گفت بیزارم از خدای
که بطاعت از من خوشنود شود و بمعصیت بر من خشم گیرد که او در بند من است
تا من چه کنم بلک دوستان در ازل دوستان اند و دشمنان در ازل دشمنان اند
و گفت هر که خویشتن را از آن خدای بیند و جمله اشیا را بخدا بیند بی نیاز شود
از جمله اشیا بخدای گفت حیات دلها بخداست بلک بقای دلها بخداست بلک
غیب از خدا بخداست و گفت محبت هرگز درست نیاید تا از غرض در دل او
اثری بود و شواهد را خطری بلک صحت محبت نسیان جمله اشیا است در
استغراق و مشاهده محبوب و فانی شدن از محبوب بمحبوب و گفت در همه
صفتها رحمت هست مگر در محبت که در و رحمت نیست که بکشند و از کشته دیت خواهند

وگفت عبودیت آنست که اعتماد بر خیزد از حرکت وسکون خویش و
گفت توبهٔ مقبول آنست که مقبول شده باشد پیش از گناه وگفت توبهٔ نصوح
آن بود که بر صاحب وی اثر معصیت نماند پنهان و آشکارا وگفت اهل زهد
که تکبر کنند بر ابنای دنیا ایشان از مدعیانند اگر دنیا را در دل ایشان رتبتی
نبودی از اعراض کردنش بر دیگری تکبر نکردی وگفت صوفی آنست که
سخن از اعتبار گوید وگفت هر که خدا را بشناخت گنگ گشت وگفت عوض
چشم داشتن بر طاعت از فراموش کردن فضل وی بود وگفت هرچند توانید
رضا را کار فرمائید چنان نباشید که رضا شما را کار فرماید که محجوب گردید از لذت
رویت یعنی چون برضا لذت یافت از شهود حق باز ماند وگفت بلذت طاعت
وحلاوت او غره نشوی که زهر قاتل ست وگفت شاد بودن بکرامات
از غرور وجهل ست ولذت یافتن باخصال از غفلت گفت نباشید از آن قوم
که انعام او را مقابله کنند بطاعت که فرزند ازل باشند نه فرزند عمل گفت
بحرکات دل شریف تر است از عمل بحرکات جوارح وگفت هر که از قسمت یاد آرد
از سوال ودعا فارغ آید وگفت هر که بشناخت او را غائب شد وهر که غرق شد
در بحر شوق او بگداخت وگفت حقیقة خوف وقت مرگ ظاهر شود وگفت
علامت صادق آن بود که بظاهر با برادران پیوسته بود وبدل تنها بود با خدا مشغول
وگفت خلق عظیم آنست که با هیچکس خصومت نکند وکس را خصومت با وی نباشد
از قوت معرفت گفت آن خصلت که نکوئی نیکان تمام بود وبی آن همه نکوئیها
زشت بود استقامت ست گفت فراست روشنائی بود اندر دلها پدید رسید ند

کدام طعام مشتهی تر گفت لقمه که در ذکر خدای عز و جل بدست آید یقین بر گیری
از مائده معرفت در حالتی که نیکوگمان باشی با خدا و در وقت وفاتش کسی
وصیت خواست گفت ارادت خدای تعالی در حق خویش نگاه دار باید و دیگری
وصیت خواست گفت پاس در اوقات خویش دار باید خواجه ابوبکر شبلی
رحمة الله علیه گفت عمر نیست تا میخواهم که بگویم حسبی الله چون میدانم که این
از من دروغ است نمیتوانم گفت و گفت چندین گاه پنداشتم که طلب با حجت
در حق میکنم و انس با مشاهده وی میگیرم اکنون دانستم که انس جز با جنس نباشد
گفتند مریدی تمام شود گفت آنگاه که حال او در سفر و حضر و شاهد و غائب
یکرنگ بود ابو العباس دامغانی را وصیت کرد که لازم تنهائی باش و نام خویش
از دیوان این قوم بیرون کن و روی در دیوار کن تا بمیری گفتند از توحید بگو
گفت هر که از توحید جواب دهد بعبارت ملحد گردد و هر که اشارت کند ثنوی بود
و هر که بدو ایمان کند بت پرست بود و هر که در وی سخن کند غافل شود و هر که
از وی خاموش بود جاهل بود و هر که پندارد که بدو رسید بیحاصل بود و هر که این
اشارت کند که از نزدیک است دور بود گفتند تصوف چیست گفت چنان باشی
که نبودی گفت تصوف شرک است از بهر آنکه تصوف صیانت دل است
از غیر و غیر نیست خبر تو گفت تصوف فنای ناسوتی است و ظهور لاهوتی و گفت
تصوف ضبط حواس است و مراعات انفاس و گفت تصوف صوفی نبود تا وقتیکه
جمله خلائق را عیال خود نه بیند یعنی بار همه کشد و گفت صوفی آنست که منقطع
بود دید و سر را با خدای بجز خدای نه بیند و گفت صوفی آنست که منقطع بود

از خلق و متصل بود با حق و گفت صوفیان اطفال اند در کنار حق و گفت
تصوف عصمت است از دیدن کون و گفت تصوف برقی سوزنده است و
گفت تصوف نشستن است در حضرت الله بی غم و گفت حب دهشتی است در لذتی
و حیرتی در نعمت و گفت محبت رشک بردن است بر محبوب که باشد تو او را دوست
داری و گفت محبت ایثار کردن چیزی است که آنرا دوست داری برای آنکه
او را دوست تر داری و گفت هرکه دعوی محبت کند و بغیر محبوب بچیزی مشغول
شود و بجز حبیب چیزی طلبد او استهزا میکند بخدا گفت هیبت گدازنده دلهاست
و محبت گدازنده جانها و شوق گدازنده نفسها و گفت هرکه توحید نزد یک کسی
صورت بندد هرگز بوی توحید نشمیده است و گفت توحید حجاب موحد است
از جمال احدیت و گفت چون حق تعالی خواهد که بلا را عذاب کند در دل
عارفی در آرد پرسیدند که عارف کیست گفت آنکه تاب نقطه نیارد باز پرسیدند
گفت عارف آن است که هفت آسمان و هفت زمین بیک موی مژه بردارد
گفتند یا شیخ سابق چنان گفتی و حالا چنین گوئی گفت سابق با ما بودیم اکنون
با اویم و گفت عارف را انشان نبود و محب را گله نبود و بنده را دعوی نبود
و ترسنده را قرار نبود و کس از خدا نتواند گریخت پرسیدند از معرفت گفت اولش
خدای و آخرش را نهایت نبود و گفت هیچکس خدا را نشناخته است گفتند
چگونه گفت اگر شناختندی بغیر او هرگز مشغول نشدندی گفت عارف آن است
که دنیا را ازار می سازد و آخرت را ردای پس از هر دو مجرد گردد و بحق منفرد
شود و گفت عارف بدون خدا بینا نبود و نفس خود را بدون خدا حافظی نبیند

و سخن را از غیر او نشنود و گفت وقت عارف چون ایام بهار است که رعد می غرد
و ابر می بارد و برق میسوزد و شگوفه می شگوفد و مرغان بانگ میکنند پس همچنین
حال عارف است که بچشم میگرید و به لب میخندد و بدل میسوزد و بسر میبازد و بزبان نام دوست
میگوید و بر در او می پوید و گفت عبارت زبان علم و اشارت زبان معرفت است
و گفت علم الیقین آنست که بما رسیده بر زبان انبیا و عین الیقین آنست که
خدا تعالی بما رسانیده از نور هدایت باسرار قلوب بیواسطه و حق الیقین آنست
که بدان راه نیست و گفت همت خدا راست و آنچه دون آنست همت نیست
و گفت صاحب همت بهیچ مشغول نشود و صاحب ارادت نشود و گفت فقیر آنست که بهیچ مستغنی
نشود بجز خدای پرسیدند از صفت فقیر گفت درویشان را چهار صد درجه است کمترین آنست
که اگر همه دنیا او را باشد و آن همه نفقه کند و اگر در دلش آید که کاشکی قوت یک روزه باز داشتمی
آنکس بحقیقت فقیر نبود و گفت شریعت آنست که او را پرستی و طریقت آنست که او را
طلب کنی و حقیقت آنست که او را بینی و گفت فاضلترین ذکر نسیان ذکر است
در مشاهده مذکور و گفت نشستن با خدا تعالی بیواسطه سخت است و گفت صابر
از اهل درگاه است و راضی از اهل پیشگاه و مفوض از اهل البیت است و گفت
زهد غفلت است زیرا که دنیا ناچیز است و زهد در ناچیز غفلت بود و باز سوال
کردند از زهد گفت زهد آنست که دنیا فراموش کنی و آخرت را یاد نیاوری
دیگری از زهد بپرسید گفت آنچه ترا خواهد بود ناچار بتو خواهد رسید اگرچه ازان
میگریزی و هرچه ترا نخواهد بود بتو نخواهد رسید اگرچه طلب آن میکنی پس
زهد تو در چه خواهد بود و دیگری ازان سوال کرد گفت دل بگردانیدن بخالق اشیا

از اشیا گفتند استقامت چیست گفت در دنیا قیامت دیدن وگفت استقامت
آن بود که هر چه وقت فرماید بدان قیام کنی گفتند علامت صادق چیست
گفت بیرون افگندن از گوشه ذهن حرام را گفتند انس چیست گفت
آنکه ترا از خویشتن وحشت بود وگفتند انس بذکر کی بود وگفت چون انس بذکر بود
گفت هر اشارت که خلق میکنند بحق همه برایشان رد کرده است تا آنگاه که اشارت
کنند بحق از حق وایشان را بدین اشارت راه نیست گفت عبودیت بر خاستن
ارادت تست در ارادت او و رفع اختیار تست در اختیار وی و ترک آرزو
جاه تست در قضای او وگفت انبساط بقول با خدای تعالی ترک ادب است
وگفت انس گرفتن بمردم از افلاس است و حرکت زبان بنده بی ذکر خدا وسواس است
وگفت علامت قرب حق انقطاع است از همه چیز جز حق گفت جوانمردی آنست
که خلق خدا را از خود بهتر خواهی گفت حریت حریت دل است و بس گفت بلندترین
منازل رجا حیاست گفت غیرت بشریت اشخاص راست و غیرت الهیت
بر وقت است که ضایع گرداند در ماسوی الله گفت خوف از وصال سخت تر
از خوف مکر گفت شکر آن بود که نعمت را نه بینی و منعم را بینی وگفت نفسی که بهوا نفست
سوالی بر آورد بهتر از عبادت جمله روزگار آدم تا قیامت وگفت هر یکساعت
که بخسپد در شب بغفلت هزار ساله راه از آخرت باز پس افتد وگفت یک طرفة العین
سهو از خدای اهل معرفت را شرک بود وگفت آنکه محجوب شود بخلق از حق نبود
چنانکه محجوب شود بحق از خلق وگفت هر کرا بحق تلف بود حق او را خلف بود
وگفت هر که فانی شود از حق بحق بسبب قیام حق بحق فانی شود از ربوبیت

تا بعبودیت چه رسد از حسن و معانی گفت ای پسر تو باد با لله و دائم بالله
بیباش و دست بدار از ما سوی الله گفتند آسوده تر کی باشی گفت آنگاه که او را
هیچ ذاکر نه بینم وگفت اگر بدانستمی قدر خدا را هیچ نرسیدمی از غیرت خدای وگفت
عمریست تا انتظار میکنم که نفسی برآورم که پنهان بود از دلم و دلم نداند نمیتوانم وگفت
اگر همه دنیا لقمه گردد و در دهن شیرخواره نهند مرا بروی رحم آید که هنوز گرسنه
مانده است و اگر همه دنیا مرا باشد بجهودی دهم و منتی بزرگ دانم او را بر خویشتن
که از من بپذیرد وگفت کون آن قدر نیست که بر دل من تواند گذشت و چگونه
کون بر دل او بگذرد که او مکون را داند گفتند وقت مرگ او که بگو لا اله الا الله
گفت چون غیر نیست نفی چه کنم گفتند چاره نیست بگو گفت سلطان محبت
میگوید رشوت نپذیرم خواجه ابوعلی ثقفی رحمة الله علیه گفت اگر کسی جمله
علوم جمع کند و با جمله طائفه صحبت دارد بجایگاه مردان نرسد تا ریاضت یافته
نباشد بفرمان شیخی یا امامی یا موذنی ناصح گفت طمع مدار راستی از کسی که
راستی نگردانیده اند و امید مدار ادب از کسیکه ادبش نداده باشند و هر که
ادب از آمری یا ناهی زمانی فرا نگرفته باشد و عیوب اعمال و رعونت نفس
در چشم او نه کشوده باشد در هیچ معامله اقتدا بوی نشاید گفت هر که با بزرگان
صحبت دارد و طریق حرمت نگاه ندارد محروم ماند از فوائد ایشان و برکات
نظر ایشان وگفت فروع نخیزد صحیح مگر از اصل صحیح پس هر که خواهد که افعال او
صحیح بود و بر جاده سنت بود گو نخست اخلاص در دل درست کن که درستی
اعمال ظاهر از درستی اعمال باطن خیزد وگفت هیچ کار مکنید برای خدای مگر آنکه

صواب بود و هیچ صواب را بجا میارید مگر آنکه خالص بود و هیچ خالص تمام
نباشد مگر آنکه موافق سنت بود و گفت مرد چنان باید که ازین چهار خصلت
غافل نماند یکی صدق قول دوم صدق عمل سوم صدق مودت چهارم صدق
امانت و گفت علم حیات دل است از جهل و نور چشم است از ظلمت گفت آفت
از اشتغال دنیا چون روی بسوی کسی کند و آفت از حسرتهای دنیا چون روی از
کسی بگرداند و عاقل آنست که هرگز فریفته دنیا نباشد بچیزی که چون روی بدو نهند همه
مشغولی بود و چون روی بگرداند همه حسرت بود و گفت آنکسی که بفروخته باشد همه
چیزها بهیچ چیز خریده باشد همه چیزها را بهیچ چیز و گفت روزگاری درآید که زندگانی
خوش نباشد مردی هیچ مومن را مگر آنکه خویشتن را بر پشت کی منافقی بندد یا
مرائی خواجه ابوجعفر خالدی رحمة الله علیه گفت تصوف طرح نفس است
در عبودیت و بیرون آمدن از بشریت و نظر کردن بخدای بکلیت پرسیدند
از توکل گفت توکل آنست که اگر چیزی بود یا نه بود دل در هر دو حالت یکسان بود
بلکه اگر نبود طرب در آن بود و اگر بود طرب نبود و توکل استقامت است بخدا
در هر دو حالت و گفت خیر دنیا و آخرت در صبر یکسان است و گفت فتوت حقیر داشتن
نفس است و بزرگ داشتن حرمت مسلمانان و گفت عقل آنست که ترا دور دارد
از موضع هلاک و گفت بنده خالص باش خدای را تا از اغیار نباشی و گفت سعی
احرار برای برادران بود نه برای نفس خویش و گفت شریف همت باش که بهمت
شریف بتمام مردان رسی نه بمجاهدات و گفت بنده لذت معاملت نیابد تا لذت
نفس بنیابد زانکه اهل حقائق قطع کرده اند از علائق که ایشان را قاطع است

از حق بهیچ از آنکه علائق راه بر ایشان بسته گردانند و گفت هر که جهد نکند
در معرفت قبول نکند خدمت او و گفت روح صلاح بهر که رسد لازم گیرد
او را مطالبت نفس بصدق در جمله کارها و هر که روح معرفت بدو رسد بشناسد
موارد و مصالح کارها و هر که روح مشاهده بدو رسد مکرم گردد بعلم لدنی خواجه
ابو علی رودباری رحمة الله علیه گفت صوفی آنست که صاف باشد بصفا
و بچشاند نفس را طعم جفا و بنهد از دنیا را پس قفا و سلوک کند بر طریق مصطفی
صلی الله علیه وسلم و گفت صوفی آنست که پس از پنج روز گرسنگی بنالد و اگر بنالد
او را ببازار فرستند و کسب فرمایند و گفت تصوف صفوت قربست بعد از کدورت
بعد و گفت تصوف مناخت بودن هست بر در دوست و آستانه بالین کردن از وی
اگر چه می راندت و گفت تصوف صفای اسرار است و گفت خوف و رجا دو بال
مرغ اند چون هر دو بالیستند مرغ بالیستد و چون یکی نقصان آید دیگری ناقص
شود و چون هر دو نماند مرد در حد مرگ باشد و گفت حقیقت خوف آنست
که با خدا باشی و از غیر او نترسی و گفت محبت آن بود که جمله خود را بمحبوب بخشی و
ترا هیچ باز نماند و گفت نافع ترین یقین آنست که حق را در چشم تو عظیم گردانند و
ما دون او را خورد و خوف و رجا در دل تو ثابت کنند پرسیدند از توحید
گفت استقامت دل هست با اثبات مفارقت تعطیل و انکار و گفت جمع سر
توحید هست و تفرقه زبان توحید و گفت چگونه اشیا بدو حاضر آیند که جمله
بذوات خویش ازو فانی میشوند و یا چگونه اشیا ازو غائب شوند که جمله
ازو و صفات او ظهور میگیرند سبحان آنکه نه او را چیزی حاضر تواند آمد و نه ازو

نمائیده تواند شد و گفت حق تعالی دوست دارد اهل همت را از برای آنکه اهل همت
دوست میدارد او را و گفت اگر دیدار او از ما زائل شود آنهم عبودیت از ما ساقط
شود و لیکن زنده نمانیم و گفت چنانکه خدای تعالی فریضه کرد بر انبیا اظهار معجزات
و براهین همچنین فریضه کرد بر اولیا اخفای احوال و معاملات تا چشم اغیار بر آن
نیفتد و کسی آنرا نه بیند و نداند و گفت هر کرا در راه توحید نظر افتد بآنها و خود آن
توحید او را از آتش برهاند و گفت چون دل خالی گردد از صحبت ریاست و
نفس از صحبت راحت از دل حکمت پدید آید و از نفس خدمت و از روح مکاشفت
و بعد ازین مسئله چیز دیگر بود و دیدن صنایع او و مطالعه اسرار و معامله حقائق او
گفتند علامت آن چه بود گفت آنکه باز نگری از چپ و راست پرسیدند
از وجد گفت درین مقام نبوده ام جواب نتوانم داد لکن انما سید جاحد لانه لا
یرضی بقضاء الواجد و گفت آفت از سه بیماری در آید از بیماری طبیعت و
بیماری ملازمت عادت و بیماری فساد صحبت گفتند یا شیخ بیماری طبیعت
چیست گفت حرام خوردن گفتند بیماری عادت چیست گفت بحرام نگریستن
و غیبت شنیدن گفتند فساد صحبت چیست گفت هر چه در نفس هوا دیده آید
متابعت وی کردن و گفت بنده خالی نبود از چهار نفس یا نعمتی که موجب شکر
بود و یا منتی که موجب فکر بود و یا محنتی که موجب صبر بود و یا زلتی که موجب استغفار بود
و گفت هر چیزی را وعظی هست که وعظ دل حیاست فاضلترین گنج مومن
حیاست از حق پرسیدند از وجد در سماع گفت مکاشفه اسرار است بمشاهده
محبوب و گفت طریقت میان صفت و موصوف هست هر که نظر کند بموصوف

ظفر باید گفت قبض اول اسباب هست فنا را و بسط اول اسباب هست بقا را و گفت
مرید آن نیست که هیچ نخواهد حق را جز آنکه حق تعالی او را خواسته است و مرد آن نیست
که هیچ نخواهد از کونین بجز حق تعالی و گفت نیکترین زندانها همنشینی نا اهلان است
خواجه ابو الحسن حصری رحمة الله علیه یکی پرسید از وی که چه مذهب داری گفت
مذهب ابو حنیفه داشتم آنگاه بمذهب شافعی شدم اکنون خود بچیزی مشغولم که از هیچ
مذهبم یاد نمی آید گفتند آن چیست گفت تصوف گفتند تصوف چه باشد گفت
آنکه در هر دو جهان بدون او با هیچ آرام نگیرد و نیاساید و گفت سحرگاهی بعد از
نماز مناجات کردم و گفتم الهی راضی هستی از من که من راضیم از تو ندا آمد ای کذاب
اگر تو از ما راضی بودی رضای ما طلب نکردی و گفت نظر کردم در ذل هر صاحب
ذلتی ذل من بر ذل او زیادت آمد و نگاه کردم در عز هر صاحب عزتی عز من
بر عز همه زیادت آمد و این آیه خواند من کان یرید العزة الخ و گفت اصول
ما در توحید پنج چیز است رفع حدث و اثبات قدم و هجر وطن و مفارقت اخوان
و نسیان هر چه آموختی و آنچه نمیدانی و گفت تا بتیغ انکار هر چه اسم و وهم بدان
رسد سر بر نداری و ساحت دل را از هر چه معلول و معلوم است خالی نگردانی ینابیع
حکمت از چشمه های دل در ظهور نیاید و گفت هر که دعوی کند اندر چیزی از حقیقت
شواهد کشف و براهین او را تکذیب کند و گفت نشستن باندیشه و تفکر در حال مشاهده
یکساعت بهتر است از هزار حج مقبول و گفت نشستن بهتر است از هزار سفر
و گفت سماع را تشنگی دایم باید و سوزی و شوقی دایم باید که هر چند بیش بود
تشنگی بیش بود و گفت چه کنم حکم سماعی را که چون قاری خاموش شود آن منقطع گردد

وسماع باید که بسماع متصل باشد که هرگز بریده نگردد و گفت صوفی آنست که
که او را موجود نیابند بعد از عدم خویش و معدوم نه بینند بعد از وجود خویش و گفت
صوفی آنست که وجد او وجود اوست و صفات او حجاب اوست یعنی مَن عَرَفَ
نَفسَه فَقَد عَرَفَ رَبَّه و گفت تصوف صفای دل است از کدورات مخالفات و
گفت مادام که کون موجود بود تفرقه موجود بود و چون کون غائب شد حق ظاهر شد
و این حقیقت جمع بود که جز حق نه بینند اینجا و جز او سخن نگوید خواجه ابو اسحاق
گازرونی رحمة الله علیه گفت آنچه من پوشم خدا برامی پوشم و گفت کسی هست
که پنجاه سال مسواک میکند و او را از آن ثوابی نیست که نیت او پاکی دندان است
نه استعمال سنت از و گفت سه گروه فلاح نیابند بخیلان و ملولان و کاهلان و گفت
برادر را فرا پیش گیر تا خدا ترا فرا پیش دارد و گفت هیچ گناه عظیم تر از آن نیست
که کسی برادر مسلمان را حقیر دارد و گفت تصوف کاری سخت است گدائی باید کرد
و گرسنگی باید کشید و جفای برهنگی و خواری باید کشید اگر با اینهمه داری بطریقت
درآئی و اگر نه بکار خود مشغول باش و گفت ای ضعیف بترس از قوی و گفت
پرهیز باید از آنکه فریفته شوید بدان که مردمان بشما تقرب کنند و دست شما را بوسه
دهند که شما ندانید که در آن چه آفت است خواجه ابو عثمان سیاری رحمة الله
علیه گفت چگونه راه تواند بود به ترک گناه که آن در لوح محفوظ بر تو نوشته است
و چگونه خلاص توان یافت از آنکه بر تو نوشته بود و گفت تاریکی طمع مانع نور مشاهده
است و گفت هرگز ایمان بنده را راست نایستد تا صبر نکند در ذل و تا شکر نکند عیش
و گفت هر که نگاه دارد دل خویش را با خدا بصدق خدا حکمت بر زبان او روان کند

وگفت خطره انبیا راست و وسوسه اولیا را و فکر عوام را و عزم فساق را و گفت
چون حق تعالی نظر نکوئی به بنده کند در حال او از مکر و هیبت غایب کند
و چون نظر بخشم کند بر وحالتی پدید آید از وحشت که هر که بود از وی بگریزد و گفت سخنی
نگفت از حق مگر کسی که از وی محجوب گردید و کسی پرسید از معرفت گفت بیرون
آمدن بود از معارف خود و گفت توحید آنست که بر دل تو دوئی حق نگذرد یعنی
توحید را چندان غلبه بود که هرچه بخاطر در می آید در توحید فرو میشود و برنگ
توحید بر می آید چنانکه در ابتدای همه از توحید برخاست و برنگ عدد شده همچنین
اینجا هم بتوحید باز فرو شد و برنگ احد میگردد و گفت گفت آیه ابصر بهم و اسمع و
هیچ غافل را در مشاهده لذت نباشد زیرا که در مشاهده حق فنا است که اندر وی
لذت نیست پرسیدند مرید بچه ریاضت کند گفت بصبر کردن بر امرهای شرع و
از منهیات باز استادن و صحبت با صالحان کردن و گفت عطا دو گونه باشد کرامت
و استدراج هرچه بر تو وارد شود و کرامت بود و هرچه از تو زائل شود استدراج بود
ابوعثمان مغربی رحمة الله علیه گفت هر که دعوی سماع کند و آواز مرغان
و خریدن درها و آواز باد اورا سماع در نیاید در دعوی سماع دروغ زن است
و گفت هر که خلوت بر صحبت اختیار کند باید که از یاد کردن همه چیزها خالی بود مگر
یاد کردن حق تعالی و از همه ارادتها خالی بود مگر رضای حق تعالی و از مطالبت
نفس خالی بود و بجمله اسباب و اگر بدین صفت نباشد ویرا هلاک و بلا باشد و گفت
عاصی به از مدعی از بهر آنکه عاصی همیشه راه توبه طلب کند و مدعی بخیال دعوی خویش
گرفتار آمده بود و گفت هر که از صحبت درویشان دست بدارد و صحبت توانگران

اختیار کند خدا تعالی دل او را بمرگ کوری مبتلا کند و گفت هر که دست بطعام توانگران دراز کند بشره و شهوت هرگز فلاح نیابد و درین عذر نیست کسی را مگر آنکه مضطر باشد و گفت هر که با جوال خلق مشغول شد حال خویش ضایع کرد و پرسیدند منقطعان را چه منقطع شدند گفت ازانکه در نوافل و فرائض خلل آوردند پرسیدند از صفت صحبت گفت صحبت نیکو آن بود که فراخ داری بر برادر مسلمان آنچه بر خود میداری و در آنچه او را بود طمع نکنی و جفای او برداری و انصاف او دهی و از و انصاف طلب نکنی و تبع او باشی و او را تبع خویش نداری و هر چه از و بتو رسد بزرگ و بسیار شمری و از هر چه از تو باو رسد حقیر و اندک دانی و گفت فاضلترین چیزها که مردمان درین راه ملازمت کنند محاسبت خویش است و مراقبت و نگاهداشت کارها بعلم و گفت اعتکاف حفظ جوارح است در تحت اوامر و گفت عبودیت اتباع امر است بر مشاهده آمر و گفت شکر شناختن عجز خود است از کمال شکر نعمت و گفت تصوف قطع علائق است و رفض خلائق و اتصال بحقائق و گفت علامت شوق دوست داشتن مرگ است در حالت راحت و گفت غیرت صفات مریدان است و اهل حقائق را نبود و گفت عارف از انوار علم دل روشن کند تا بدان عجائب غیب بیند و گفت مرد ربانی طعام چهل روز خورد و مرد صمدانی هشتاد روز و گفت هر کرا ایمان بود با ولیا او از اولیاست و گفت مشهور و مفتون مباش خواجه ابو القاسم نصیرآبادی رحمة الله علیه گفت بارهای گران حق را نتوانند بر داشت الا بارگیران حق و گفت هر که نسبت خویش با حق درست کرد انرا هرگز اثر نکند در و منازعت طبعی و

ابن قوم

وسوسۂ شیطانی گفت کسی گمراہ نشد درین راہ مگر بفساد ابتدا کہ فساد ابتدا باشد کہ بانتہا سرایت کند و گفت ہر کہ در عطا راغب بود او را مقداری نبود و آنکہ در معطی راغب بود عزیزتر است و گفت مرافقت امر نیکوست و موافقت نیکوتر است و ہر کرا موافقت حق یک لحظہ بایک خطرہ دست دہد ہیچ حال بعد ازان مخالفت بر نزود و گفت حق غیورست و از غیرت اوست کہ بدو راہ نیست مگر بدو و گفت آنہا کہ دلالت میکنند از و میکنند کہ بر و دلیل نیست جز او و گفت بمتابعت سنت معرفت توان یافت و باداے فرائض قرب توان یافت و بمواظبت بر نوافل محبت توان یافت و گفت ہر کرا ادب نفس نبود ادب دل نتواند رسید و ہر کرا ادب روح نبود چگونہ بمحل قربت تواند رسید و ہر کرا ادب دل نبود چگونہ بادب سر تواند رسید پس بہ بساط حق نخواہد رسید و گفت کار اساس وقت است بر کتاب و سنت و دست داشتن از ہوا و بدعت و حرمت پیران نگاہداشتن و خلق را معذور داشتن و بر اوراد مداومت کردن و در رخصت ناجستن و تاویل نکردن گفتند کرامات تو چیست گفت آنکہ مرا از نصیرآباد و نیشاپور شوریدہ آوردند و بر شبلی انداختند تا ہر سالی دو سہ ہزار آدمی بسبب من و سخن در میان نہ بجدا میرسند گفتند حرمت چیست گفت آنکہ من ازین بہر فرود آیم و این سخن گویم کہ خود را منزای آن نمی یابم گفتند تقوی چیست گفت پرہیز یدن از ماسوی اللہ گفت اہل محبت قائم اند باحق بر قدمیکہ اگر گامی بیش نہند جملہ غرق شوند و اگر قدمی پس نہند جملہ محجوب گردند و گفت ہر کہ شکر نعمت کند نعمتش زیادت کند و ہر کہ شکر منعم کند معرفت و محبتش افزون گردانند و گفت راحت ظرفی ہست

پُر از عقاب و گفت هر چیز را قوتی ست قوت روح سماع ست و گفت هر چه
دل یابد برکات آن ظاهر شود بر ابدان و هر چه روح یابد برکات آن پدید
شود بر دل و گفت دنیا زندان ست چون بیرون آمدی در راحت افتادی
هر کجا خواهی برو گفت اول با تمیز بود و آخر با سقوط تمیز گفت هر که خواهد بمحل رضا
رسد بگو تا آنچه خدای عز و جل در آنست بر دست گیرد و آنرا ملازمت کند گفت
مروت شاخی از فتوت ست و آن گشتن از هر دو عالم ست و هر چه در آنست
و گفت تصوف نوریست از حق که دلالت کند بر حق خاطریست از وی که اشارت
کند بدو و گفت رجا بطاعت کشد و خوف دور کند از معصیت و مراقبت بطریق
حق راه نماید خواجه ابو العباس نهاوندی رحمة الله علیه گفت در ابتدا مرا درد
این حدیث در گرفت دوازده سال علی الدوام سر بگریبان فرو برده همدلم
بمن نبودند تا وقتی که بر زبان او رفت که همه عالم در آرزوی آنند که یکساعت
حق ایشان را بود و من در آرزوی آنم که یکساعت مرا با من دهند و مرا بمن گذارند
تا من خود چه چیزم و کجا ام این آرزوی من بر نمی آید و گفت با خدا بسیار نشینید
و با خلق اندک و گفت آخر درویشی اول صوفی ست و گفت تصوف پنهان داشتن
احوال ست و جان بذل کردن بر برادران خواجه ابو نصر سراج
قدس سره گفت عشق آتشی ست در سینه و از دل عاشقان چون
مشتعل گردد هر چه ما دون الله بود بسوزد و خاکستر کند و گفت مردمان
در ادب بر سه قسم اند یکی اهل دنیا که ادب نزدیک ایشان فصاحت و بلاغت
و حفظ نثرهای ملوک و اشعار عرب ست و دیگر اهل دین که ادب نزدیک ایشان

طهارت دل و مراعات سر و وفای عهد و نگاه داشتن و کمتر نگریستن بخاطر پراگنده
و نیکو کرداری در محل طلب و وقت حضور و نزدیک اهل فقر ادب در مقام قربت

خواجه ابو القاسم قصار رحمة الله علیه گفت اشارت و عبارت از توحید
نصیب باشد و از یکی گفت که اگر کسی ترا بپرسد که خدای را بشناسی نگوی که شناسم
که آن شرک است و نگوی که نشناسم آن کفر است ولیکن بگوی که خدا بفضل خود
شناسای خود کند مرا و گفت خواهی نخواهی با خداوند خو و خوی باید کرد و اگر نه
در رنج باشید و اگر با تو خوی خواهند کرد علم را در جوارح تو نگاه خواهند داشت
و اندامهای تو یک یک از تو بستانند و با خویشتن گیرند نیستی تو بتو نماید تا هستی او
و نیستی تو آشکارا گردد و گفت چون بصفات خویش در خلق نگری خلق را
چون گوی بینی در میدان قدرت پس گردانیدن گوی خداوند گوی را بود
و گفت هر کسی آزادی طلبد و من از وی بندگی خواهم که بنده او در بند او بسلامت
ماند و آزاد در معرض هلاک و گفت فرق در میان ما و شما آنست که شما مرا
ما می گوئید و ما مرا او میگوییم شما از ما شنوید و ما از وی شنویم و شما ما را بینید و ما
او را بینیم و الا ما نیز چون شما مردمیم و گفت پیران آینه تواند چنانکه توی ایشان را
می بینی و آنچه در آینه خاطر مشاهده کنی همان معنی است که حقیقت احوال است
و گفت هر مریدی که در خدمت درویشی قیام کند از صد رکعت نماز نوافل
که در آن قیام کند درجت وی بهتر و اگر یک لقمه طعام کمتر خورد از آن بهتر که همه شب
نماز کند و گفت هر کسی را چیزی بایستی است مرا آن بایستی است که من نباشم
و گفت طاعت و معاصی دو چیز است که چون خود باشم مایه همه معاصی من خودم

و چون از خود دست بر دارم اصل همه طاعات از خود یابم و گفت پادشاه عالم را
بندگانند که دنیا و زینت دنیا بخلق رها کرده اند و برای آخرت بهشت بمطیعان
تسلیم نموده اند و خود با خداوند خویش قرار گرفته اند و میگویند که ما را خود اینقدر
بس است که رقم عبودیت از درگاه الوهیت بر جان ما کشیده اند دیگر چه خواهیم
و گفت خنک آن بنده که او را باو نموده اند و گفت جوانمردان رحمت خلق اند
نه وحشت خلق که ایشان را از خلق با خدا صحبت بود و از خدا بخلق نگرند و
گفت صحبت نیکان و لقمه های گرامی خلق را بخدا نزدیک نکند و آنکه بنده را
بخدا نزدیک کند صحبت با آن دارید که ظاهر و باطن تو بصحبت او روشن شود
و گفت از صد هزار فرزند آدم یکی را بر دارد برای خویش و گفت دنیا مردار
و گنده است و گنده تر از وی آنست که بدان مبتلا باشند و گفت طمع کردن از جوانمردی
و منع کردن ناجوانمردی ست و گفت هر چند خلق بخالق نزدیک تر است
عاجز تر است و گفت دعوة صد و بیست هزار پیغامبران علیهم السلام همه حق است
و لیکن صفت خلق ست چون بحقیقت نشان یابی نه حق ماند نه باطل و گفت
چون من و تو باشد اشارت و عبارت باشد و چون من و تو برخاست نه اشارت
ماند نه عبارت و گفت اگر کسی بودی که خدای را طلب کردی جز خدا دو خدا بودی
و گفت خدا یرا خدای جوید و خدا را خدا یابد و خدا را خدا داند و اگر خدای یک ذره
بغیر نزدیک بودی که بشری خدای را نشناسیتی گفت من با اهل سعادت
برسول صلی الله علیه وسلم صحبت داشتیم و با اهل شقاوت بخدای و گفت ابلیس
کشته خداوند من ست جوانمردی نبود کشته خداوند خویش را سنگ انداختن

وگفت اگر فردای قیامت حساب در دست من کنند به بینید که چه کنم همه را در پیش کنم
و ابلیس را مقدم سازم لیکن نکنند وگفت هر که مرا ندیده است ندیده است و هر که
مرا بیند از من بصفت خویش بیند وگفت یک سجده که برآرد از من هستی خویش
ونیستی من گرامی تراست بر من از هر چه آفریده و آفریند وگفت من
سر فخر آدم و قرة العین مصطفی پیغمبر صلی الله علیه وسلم چشم روشن بود که
ابرار را مثل من هست و آدم علیه السلام فخر کند و گوید که این از ذریت من است
وگفت آنجا که خدای بود در روح بود و بس وگفت اهل بهشت به بهشت فرود آیند
واهل دوزخ بدوزخ گفتند جوانمردان کجا باشند گفت جوانمرد آن باشد که
او را جای نبود نه در دنیا نه در آخرت خواجه ابوالفضل حسن رحمة الله علیه
گفت از ماضی یاد نکنید و مستقبل را انتظار مکشید و آن وقت را باشید وگفت
حقیقت عبودیت دو چیز است حسن افتقار بخدای و این از اصول عبودیت است
و حسن اقتدا کردن برسول علیه السلام و این آنست که نفس را در وی هیچ نصیب و راحت
نیست خواجه ابو علی دقاق قدس سره گفت چنان باش که مرده باشی و زنده
گفت هر که جان خود را جاروب در خانه معشوق نتواند کرد او عاشق نیست وگفت
هر که را انس بدون حق باشد او در اصل خود ضعیف باشد وگفت هر که خبر
از وی گوید در مقال خود کاذب باشد وگفت مرید در بار بود و مراد آنکه بار او
کشیده باشد وگفت هر که صحبت به پیری بکند و آنگاه بدل اعتراض کند عهد صحبت
بشکست توبه بروی واجب شد تا آنکه گفته اند عقوق استادی را توبه نباشد وگفت
هر که صحبت کند با پادشاهان بی ادب خود را بکشتن سپارد وگفت مصیبت من

بر وی بسته است گفت جهد تو بال بهشت و جهد درویشان بجان گفت صحبت
کردن با اژدها آسان تر از صحبت کردن با درویش و گفت بزرگترین چیزها نشستن
بر بساط فقر و ترک علاقات بکلی چنانکه او را نه معلومی باشد نه جاهی و نه مالی و نه چیز
بکلی پرسید که هرکه باین صفت بود او را ثوابی بود گفت ثواب توانگران بهشت
بود و صاحب این صفت را ثواب بهشت عذاب بود و گفت از کون در پیوند
بودن بی پیوند کسی را طاقت نباشد جز نبی و ولی را و گفت علامات خسرانی
شن ترک گرفتن خدمت است و علامات خرابی دل ترک گرفتن فکرت است
مادام که در راه فکرت بود و چون یقین آن در سینه حاصل شد فکرت گم شد و گفت
بلای اکبر تفرقهٔ دل است و نعمت اکبر جمعیت است و گفت عزیزترین چیزها
عجز است بعد از علم کما قال لا احصی ثناء علیک و گفت بیشتر خلق در بار بندگی
نفس اند و این ذلی است که هرگز در وقت نخواهد بود و شقاوتی است که هرگز
در سعادت نخواهد بود و گفت هر کرا فرق معلوم بود و هرگز فرق نکند میان
الهام و وسواس و گفت جماعتی را خیال بندد که باکل شدیم یا کل نتوانیم شد این
خیالی عظیم است از آنکه وقتیکه این حالت بر ایشان در آید که خود را کل دیده باشند
اگر خواهند که سر یک پشه در وجود آرند نتوانند که او در هر پشه هزار عوض و کسی
پدیدار و پس پیش از هیچ نبود که باقی نمایش کل بود و اگر از کسی چنین کاری
در وجود آید آنکس نه آنکس بود و گفت همه سخن با او بگوی و از و خواه و بر دیگری
که آنچه او خواهد او گوید کس نتواند کرد و گفت آنچه مردمان پوشند می پوش
آنچه ایشان خورند می خور لیکن از ایشان جدا می باش و گفت وقت آنست که

تو آنجا آئی وقت شادی باشد یا اندوه گفت دنیا چهار قسم ست شیاطین و نفس
و کفار و هوا پس هوا از همه صعب تر است وگفت سخت ترین عقوبت اهل دوزخ
از کفار آن ست که نمی دانند عذاب کننده را اگر بدانستی آسان شدے وگفت
زنان مصر چنان بودند که اگر بنور ایشان را نگزیدی فریاد ایشان به آسمان
رسیدی اما آنچه از یوسف بر ایشان ظاهر شد جمله دستها بریدند و از ان شعور
نیافتند وگفت فتوت چیست گفت حرکت کردن برای دیگرے چنانکه پیغمبر را
باشد که امتی امتی گوید وگفت شفیع اکبر نیز دیگر با خدا اعتقاد خالص ست و
گفت فقر عطای حق ست هر که حق وی قیام کند آن سبب قربت وی شود
و هر که نکند سبب عقوبت وی شود وگفت خوف آن بود که بهانه نسازی خویش را
وگفت اندوهگینی بهای راه خدا را چندان ببرد که بی اندوهی بسالی گفت
بدیدار نیشنید و اشتیاق نشنید وگفت خدای میگوید که بنده من ترا دوست
میدارم پس بر تو حق ست که تو وی را دوست داری گفت هر که سوال کند از
محبت دور افتاده است وگفت توبه میکنی از بیم دوزخ یا امید بهشت یاری
توبه برای آن کن تا خدایت دوست دارد که اِنَّ اللّٰہ یُحِبُّ التَّوَّابِیْنَ گفت
لذت یافتن بثواب عام ست و بعذاب خاص عابدان فردا لذت یابند بثواب
و محبان امروز لذات یابند بعذاب وگفت توکل صفت مومنان باشد و تسلیم
صفت اولیا و تفویض صفت پیغمبران علیه السلام وگفت توکل سه درجه ست
توکل و تسلیم و تفویض متوکل بوعده او آرام گیرد و صاحب تسلیم بعلم وے
بسنده کند و صاحب تفویض بعلم وی رضا دهد وگفت توکل بدایت باشد و تسلیم

با وسط او تفویض نهایت وگفت اخلاص خویش را نگاه داشتن است از دیدار
خلقان و صدق پرهیز کردن است از مطالبه نفس و مخلص را ریا نبود و صادق
را اعجاب نبود و متوکل آنست که کسب کند بظاهر و توکل کند بباطن وگفت
رضا آنست که بلا بداند و نه بیند و بر حکم قضا اعتراض نکند وگفت از امارت معرفت
هیبت داشتن است از خدا هر کرا معرفتش بود هیبت بیش بود وگفت هر که خدا را
بشناخت همیشه شب او بی روز بود و دریای او بی کنار وگفت صاحب معرفت
باش بخدای که همیشه شاد باشی وگفت عالم را روا نبود فتوی دادن بر چیزیکه
نداند و عارف را روا نبود خبر دادن بچیزیکه خبر از ان ندارد وگفت بهترین فهمی
ابلیس آنست که اضافت کرد فعل را با نفس خویش که گفت جمله آدم را
اغوا کنم و اخلال وهم و سوگند خورد و برین اگر عارف بودی عجز نفس خود را
بدین صفت نکردی وگفت هر که خدا را خواهد حیله کون خصم او گردد وگفت قرب
حق تجرد است از غیر حق و انس به وحشت است از غیر او وگفت چنانکه ربوبیت
از حق زائل نشود باید که عبودیت که صفت بنده است از بنده زائل نشود و
گفت اول مقام بنده علم است بخدا و نهایتش معرفت است بخدا و فائده آن
مشاهده است وگفت بنده از معاصی باز نماند مگر تهدید و وعید و انواع عقاب
و آزار و آنست که او را از کریم چیزی کشف کنند تا بپسندد و شود و او را از امر و نهی
وگفت بصفای عبادات نتوان رسید الا بصفای چهار چیز اول معرفت خدا دوم
معرفت نفس سوم معرفت مرگ چهارم معرفت مابعد مرگ پس هر که خدا را بشناخت
بحق او قیام کرد بصدق و اخلاص و صفای عبودیت و هر که نفس را بشناخت

شریعت وحقیقت بشناخت و روی بمخالفت او نهاد و مخالفت او طاعت
و دوام بودن بر آن و هر که سنت را بشناخت بایستگی آنرا ساخته گرداند
و آمدن آنرا مستعد باشد و هر که ما بعد موت را بشناخت از وعده و وعید
در خوف و رجا بماند و گفت عقل را دلالت است و حکمت را اشارت و معرفت
را شهادت است و گفت توحید نظر کردن است در اشیا بعین عبرت
و گفت هر که طلب راحت کند نیابد و گفت وقت چه باد و تا همه منزلها چاه بینی
وقت منزل مباد که همه چاه با منزل بینی و گفت محبت در مخلوق لذت است و در
خالق هلاکت است و گفت هر که توحید ندارد و شفاعت او نکنند و صاحب توحید
روزی لامحاله آمرزیده شود و گفت میگویند اگر ترا گناه است تحسر دار
مرا رحمت بیقدار است و گفت از آنچه در گل چه آید جز خطا و از خداوند عالم چه آید
جز عطا گفت مراد از این آنکه آسمان و زمین سخر کرده چه بود والتحزن
فی الله یعنی در راه حق اندوهگین بودن و غم نایافت حق خوردن و گفت
عارف باش تا متحمل بلا باشی و عارف باش تا طالب بلا باشی و گفت
قبض از اهل فنا است و بسط از اهل بقا است و هر کرا در قبض انداخت
فانی گردانید و هر کرا در بسط انداخت باقی گردانید پس گفت ای فقیر قبض
منازعت مکن با توانگران و ای غنی الله به نسبت منت منه بر درویشان و
گفت آدمیان بر سه قسم اند متوکل است نه مکتسب و مکتسب نه متوکل و کسبی
و ظاهر متوکل در باطن این تمام تر همه است و گفت رضا نه آن است که
بر بلا صبر کنی بلکه به قضا اعتراض نکنی و گفت عارف هیچ مرد نیست که

سر شیر نشنیده و همه کس از و شنیده و او پشت شیر از همه کس بیشتر دیده
و گفت غریب نه آنست که کسی ندارد که برادران یوسف را بدرمی چند بفروختند
غریب آن بود که مدبری دنیا با آخرت بفروشد و گفت سه مرتبه است سوال
و دعا و ثنا سوال آنرا که دنیا خواهد و دعا آنرا که عقبی خواهد ثنا آنرا که مولی خواهد
و گفت مراتب سخاوت بر سه قسم است سخا و جود و ایثار هر که بر نفس خویش
حق را برگزیند او صاحب سخاوتست و هر که حق را بر دل خویش برگزیند
او صاحب جود است و هر که حق را بر جان خود برگزیند او صاحب ایثار است
و گفت هر که از حق خاموش گردد دیو بود و گنگ و گفت بر شما باد که حذر کنید
از صحبت سلاطین که ایشان را رای بود چون رای کودکان و صولت چون
صولت شیران و گفت اوقح توانگران درویشان را زیان نیست و اوقح
درویشان با توانگران جنایت و گفت مرید آنست که در عمر خویش نخسپد
ابو عبدالله المقری رحمة الله علیه گفت فقیر صادق در فقر آنست که وی
مالک همه چیز بود و هیچ چیز مالک وی نبود و غنی وی متصرف غالب باشد بر همه چیز
و هیچ چیز وی را مغلوب و منقاد خود نسازد و گفت هر که از خدمت یاران
و برادران دریغ دارد او را ذلی دهند که هرگز از آن نرهد و گفت نه قبول
کرد کسی چیزی را از من مگر آنکه دیدم منت وی بر خود و منتی عظیم که او است
شکر آن از من تا ابد نشود و گفت فتوت نیکو خوئیست با کسی که وی را دشمن
داری و سخاوت بذل مال برای کسی که دل تو از وی کراهت دارد و حسن صحبت
و معاشرت با کسی که ترا از وی نفرت بود و گفت عبدالله خراز در اسلام پیشه

نصیحت کردن یکی حرص بر ادای فرایض تا بهتر جهد و طاقت دوم حرمت
داشتن جماعت مسلمانان را سیوم نگه داشتن خاطر ها سخود را مگر آنچه که موافق
حق باشد ابو محمد الراسی رحمة الله علیه گفت اعظم حجاب میان تو و حق
مشغولی تست بتدبیر نفس خویش و اعتماد کردن تو بر بنده و یکی مثل خود و در اسباب
خویش گفت اندوهای که اسباب آن مجهول باشد عقوبت های گناهان است
گفت صوفی نبود تا بمرتبه نرسد که بر ندارد وی را زمین و سایه نه نهد وی را آسمان
یعنی از هیچ جا بوی راحت نرسد و از هیچ قبولیت نباشد وی را نزد خلق و باز آنکه
بازگشت وی بحق باشد نه بغیر وی از اسباب و گفت چون محبت ظاهر گردد
محب رسوا شود و چون پوشیده گردد محب هلاک شود و از شیخ ابو القاسم مقری
رحمة الله علیه گفت عارف هم آنست که باز دارد هر وقت وی او را از دیدن خلق
بقبول یا رد آن و گفت اول برکت از در آمدن در تصوف آنست که راست گویند
صادقان را از اخبار خویش و پیران خویش ابو الحسین سهروالی الفقیه
قدس سره و پرسیدند از تصوف گفت افراد و انفراد یعنی ترک مخلوقات
و کفایت ساختن بهمت برای حق و گفت خلق بلاست در دنیا بر کسی مگر آنکه
او را خراب کند گفت صوفیان با واردات بیاشند نه با اوراد و گفت صوفی
از مقامات و احوال در گذشته است آنهمه زیر قدم وی است و همه در حال وی است
جمع و گفت آخر چیزی که از سر صدیقان بیرون رود حب ریاست است و گفت
هر که طلب عزت کند بوسیله باطل برساند خدای خواری را بوی بحق و موقع و
گفت هر که بگذاشت تدبیر خود را از زندگانی گیرد خوشحال و گفت آفت مردم نفس است

ن با واردات

مگر مردم یعنی خلط گفت فقیر و ارباب فنا با دوستان دنیا و آخرت اند که با تفضل
در راحت اند ابو عبدالله مختار هروی رحمة الله علیه گفت که طعام چنان
خور که تو آنرا خورده باشی نه که آن ترا اگر تو آنرا خوری همیشه نور شود و اگر آن ترا
خورد همیشه دود گردد و جامه چنان پوش که رعونت و فخر و خیلا را در نهاد
تو بسوزد نه آنکه آتشهاے آن علت ها را برافروزد و گفت در همه کار باشی
چنان باش که اگر عزرائیل ترا دریابد در آنکار ترا بکار دیگر نباید شد و در آنکار
همه حالات تو با تو باشد اگر چه طعام خوردن بود یا عمل مباح باید که در باطن خالصا
بود و نیت تو در آن فعل رضای حق تعالی بود و نگاهداشت شرع گفت که اصل
عبودیت آنست که چنان باشی بظاهر که از تو همه شرع ظاهر بود و بباطن چنانکه
دریا و تو غیر حق را گنجائی نبود ابو بکر بن عبدالله الطوسی النساج رحمة الله
علیه از وی پرسیدند که دیدار مطلوب را آنچه توان دید گفت بدیده صدق
در آئینه طلب و گفت تصور آب تشنگی را نه نشاند و فکرت آتش گرمی نه بخشد
و دعوی طلب بمطلوب نرساند و گفت تا هستی موهوم سوخته نشود دیده دل
بسوزن عبرت از غیر او دوخته نشود و خلوتخانه جان بشمع تجلیات جانان افروخته
نگردد زیرا که تخم در زمین کاشته بکارند و نقش بر کاغذ نگاشته نگارند و گفت
توکل آنست که منع و عطا جز از خدای تعالی نه بینی حجة الاسلام محمد غزالی
قدس سره از کلام اوست در بعض مکتوب که بزبان خود نوشته روح هست
نیست نماست که کس را بدو راه نیست سلطان و قاهر و متصرف وی بود و قالب
اسیر و بیچاره وی است هرچه بیند از قالب بیند و قالب از آن بیخبر همچنین تمام عالم را

با قیوم عالم همین فصل است که قیوم عالم هست نیست نماست که هیچ ذره را از
ذرات عالم قوام و وجود نیست بخود بل بقیومی ویست و قیوم هر چیزی بضرورت
با وی هم باشد حقیقت وجود وی را بود و وجود و مقوم از وی بسبیل عاریت بود
پس و هو معکم اینما کنتم این بود ولیکن کسی که معیت نداند مگر معیت جسم با جسم یا عرض
با عرض یا جسم با عرض و آن هر سه در حق قیوم عالم محال باشد این معیت فهم
نتواند کرد و معیت قیومیت قسم رابع است با آنکه معیت بحقیقت نیست و از این نیز
هست نیست نماست کسانیکه این معیت را بشناسند قیوم را بجویند و نمی یابند
گفت گرد باد در هوای صافی از زمین برخیزد و بر صورت مناره مستطیل
بر خویشتن می پیچد هر که در نگرد پندارد که خاک خود را می پیچاند و می جنباند
و نه چنانست که با هر ذره از آن هوا است که محرک ویست لیکن هوا را نتوان دید
و خاک را بتوان دید پس خاک در محرکی نیست هست نماست و هوا هست نیست نما
ست خاک را در حرکت جز متحرکی و بیچارگی نیست در دست هوا و سلطنت همه
هوا راست و سلطنت همه ناپیدا شیخ احمد غزالی برادر حجة الاسلام قدس سرهما
از کلمات اوست در کتاب سوانح معشوق بهمه حال معشوق است پس استغنا
صفت اوست عاشق بهمه حال عاشق است پس افتقار صفت اوست
عاشق را همیشه معشوق باید پس افتقار همیشه صفت اوست و معشوق را هیچ چیز
نباید که خود دارد لاجرم استغنا صفت اوست خواجه عبد الخالق غجدوانی
رحمة الله علیه درویشی پیش او گفت که اگر خدا مرا مخیر گرداند میان بهشت
و دوزخ من دوزخ را اختیار کنم در حالتیکه بهشت مراد نفس من است و دوزخ

مراد حق که همه عمر به مراد نفس خود نزیسته‌ام خواجه قدس سره گفت که این سخن بجا است
بنده را اختیار چه کار هر کجا گویند برو برویم و هر کجا گویند باش باشیم بندگی اینست
نه آنکه تو میگوئی بازآن درویش گفت شیطان را بر روندگان هیچ دست باشد
خواجه قدس سره هر رونده که بسبب فنای نفس رسیده باشد چون در خشم شود شیطان
بروی دست یابد اما آن رونده که بفنای نفس رسیده باشد وی را خشم نبود غیرت بود
و هر کجا غیرت بود شیطان بگریزد و همچنین فرمود آنکس را مسلّم است که روی براه حق
دارد و کتاب خدای تعالی در دست راست گیرد و سنّت رسول صلی الله علیه وسلم
بدست چپ گیرد و در میان این دو روشنائی راه را سلوک کند ه خواهی که
شود دل تو چون آئینه ده چیز بیرون کن از درون سینه حرص و امل و غضب
دروغ و غیبت و بخل و حسد و کبر و ریا و کینه وصایای آنحضرت که بپسر خویش را
کرده بود وصیت میکنم ترا ای پسر من بعلم و ادب و تقوی در جمیع احوال
بر تو باد که متابع آثار سلف کنی و ملازم سنّت و جماعت باشی فقه و حدیث آموزی
و از صوفیان جاهل پرهیزی همیشه نماز جماعت گذاری بشرطیکه امام و موذن
نباشی و هرگز طالب شهرت مکن که شهرت آفت است و منصبی تقلید مشو و دائم
گمنام باش و در قباله نام خود منویس و بمحکمه قضا حاضر مشو و ضمان کسی مباش
و بوصایای مردم درمیا و با ملوک و ابنای ملوک صحبت مکن خانقاه بنا مکن و در خانقاه منشین
و سماع بسیار مکن که سماع بسیار نفاق پدید آرد در وقت و بسیاری سماع
دل میراند و بر سماع انکار مکن که سماع را اصحاب بسیار اند کم گوی و کم خور و کم خسپ
و از خلق بگریز چنانکه از شیر بگریزند و ملازم خلوت خود باش و با امردان و زنان

دبیت جهان و توانگران و عامیان صحبت مدار حلال خور و از شبهه پرهیز تا توانی
زن مخواه که طالب دنیا شوی و در طلب دنیا دین بباد دهی بسیار مخند و از
خنده قهقهه اجتناب کن که خنده بسیار دل را بمیراند و باید که در همه کس بچشم شفقت
نگری و هیچ مردی را حقیر نشمری ظاهر خود را میارا ست که آراستن ظاهر
از خرابی باطن است و با خلق مجادله مکن و از کسی چیزی مخواه و کسی را خدمت
مفرمای است و مشایخ را به مال و تن و جان خدمت کن و بر افعال ایشان انکار
مکن که منکر ایشان رستگاری نیابد و بدنیا و اهل دنیا مغرور مشو باید که دل اندوهگین
باشد و بدن تو بیمار باشد و چشم تو گریان و عمل تو خالص و دعای تو بتضرع و
جامه کهنه و رفیق تو درویش و سرمایه تو فقر و خانه تو مسجد و مونس تو حق سبحانه
خواجه علی رامیتنی قدس الله سره پرسیدند ازو که ایمان چیست فرمود
کندن و پیوستن و از وی پرسیدند که سبوق لفظهای هیو قانه گی چیست
فرمود پیش از هیچ و تنفس بود که روندگان راه را ریاضت و مجاهده بسیار
باید کشید تا بمرتبه و مقامی رسند اما راهی ازین نزدیکتر هست که زود بمقصود
توان رسید و آن آنست که رونده در آن کوشد که خود را بواسطه خلقی و خدمتی
در دل صاحبدلی جا کند چون دل این طائفه که مورد نظر حق است او را نیز
از آن نظر نصیبی بود خواجه بهاء الدین نقشبند قدس الله سره
پرسیدند که بنای طریقه شما بر چیست فرمود خلوت در انجمن بظاهر با خلق و بباطن
با حق تعالی است از درون شو آشنا و از برون بیگانه وش این چنین
زیبا روش کم مے بود اندر جهان چنانکه حق تعالی میفرماید رجال لا تلهیهم تجارة

وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكرِ اللهِ اشارت باین مقام است و تفسیر فرمودند نفسهای خود را تهمت نهید
که هر که بعتاب حق تعالی نفس خود را متهم نساخته باشد و مکر و کید او را دانسته نزد او
این عمل سهل است که از بندگان این راه بسیار بوده اند که گناه دیگری را بر خود نهاده اند
و تفسیر فرمودند معنی قوله تعالی یا ایها الذین آمنوا آمنوا بالله اشارت بآنست که
در هر طرفة العینی نفی وجود طبیعی خود باید کرد و اثبات معبود حقیقی میباید کرد و تفسیر فرمودند
نفی وجود نزد ما اقرب طرق است لکن جز بترک اختیار خود و دید قصور اعمال حاصل
نمیشود و تفسیر فرمودند تعلق بما سوا رونده این راه را حجابی است بزرگ بی نسبت
تعلق حجاب است و بیحاصلی جهد پیوند با گسلی در اصلی است و تفسیر فرمودند طریقه ما صحبت است
و در خلوت شهرت است و در شهرت آفت است خیریت در جمعیت است و جمعیت در صحبت
بشرط نفی بودن در یکدیگر و تفسیر فرمودند که هر که خود را بکلیت بحق سبحانه تفویض
کند التجا نمودن وی بغیر شرکست و این شرک از اهل عموم معفو است و از اهل خصوص
مغفور نیست و تفسیر فرمودند که طریقه ما عروة الوثقی است یعنی چنگ در ذیل متابعت مصطفی
صلی الله علیه وسلم زدن و اقتدا باثار صحابه کرام رضوان الله تعالی علیهم کردن و تفسیر فرمودند
که طالب باید که در زمانیکه با دوستی از دوستان حق صحبت دارد واقف حال خود باشد
و زمان صحبت را با زمان سابق موازنه کند اگر تفاوت یابد بحکم اصبت فالزم صحبت
آن عزیز را غنیمت داند و تفسیر فرمودند لا اله نفی اله طبیعت است الا الله اثبات
معبود حق جل جلاله محمد رسول الله خود را در مقام فاتبعونی در آوردن است
پس مقصود از ذکر آنست که بحقیقت کلمه توحید برسد و حقیقت کلمه آنست که از گفتن
کلمه نفی ما سوا بالکلی شود و بسیار گفتن شرط نیست و تفسیر فرمودند که بسر توحید رسیدن بتوان

اما بتبرک بعرض رسیدن و شنوانیدن حضرت خواجه محمد پارسا قدس الله سره یکی از
اصحاب خود نوشته مکتوب بخاطر این فقیر آمد تا مگر از احوال ظاهری و باطنی شما
بیاشد و علی الدوام به نسبت آن برادر منتظر نظرات بی علت الٰهی میبود و سید الطائفه
جنید قدس سره فرموده است شعر ان بدیتنا تمنن بربنا الکریم ۔ لحققت آمال المشتاقین
بالنبا الیقین ۔ و باینهمه اصل معتبر نسبت شد گاهی و این آنکه کوشش را مگذارد و تجسس را
پیشنهم همت دارد و حضرت خواجه ما را قدس سره سوال کردند که طریقت شما بچه توان یافت
فرمودند بتشرع و دیگر بعد المحافظة علی الامر الاوسط فی الطعام لا فوق الشبع ولا
الجوع المفرط و تقلیل منام علی تقدیر الاعتدال المزاج کوشیدن علی الخصوص احیای
بین العشائین و قبل از صبح بحیثیت لا یطلع علیه احد و بتوجه بخود دریافتن و نفی خواطر
علی الخصوص خاطر تمنی به نسبت حال ماضی و استقبال نیک موثر است فی
رفع الحجب علی القلب و دیگر اذا سکت اللسان عن فضول الکلام نطق القلب
مع الله سبحانه و اذا نطق اللسان سکت القلب و الصمت علی قسمین صمت باللسان
وصمت بالقلب عن خواطر الاکوان فمن صمت لسانه و لم یصمت قلبه خف وزره
ومن صمت لسانه وقلبه ظهر له سره و تجلی له ربه عز و جل ومن لم یصمت بلسانه ولا بقلبه
کان مملکة الشیطان و مسخرة له اعاذنا الله سبحانه من ذلک ومن صمت بقلبه و لم
یصمت بلسانه فهو ناطق بلسان الحکمة ساکت عن فضول الکلام رزقنا الله تعالی
ذلک بفضله و کرمه تمت و هم فرموده اند که حجاب میان بنده و حق سبحانه تعالی این
انفاس صدور کونیه است در دل و این انفاس بسبب صحبتهای پراگنده و سیرها
و دیدن الوان و اشکال گوناگون زیاده میشود و در دل خانه میکند بمحنت و مشقت

تمام نفی باید کرد و دیگر از مطالعهٔ کتب و گفتن و شنیدن سخنان رسمی و کلمات
مشتهی آن نفوس در حرکت و تموج می آید و ازانجمله موجبات بعد و غفلت از حق است
و طالب را نفی کردن و اجتناب از آن بسیار باید که از هر چه خیال را الهی افسرده باید بکلی
اجتناب نماید تا دل صاف توجه بتمام بحق سبحانه کند سنت الهی برین جاری شده
که بی محنت و مشقت و ترک لذات و شهوات جسمی آسودگی دست نمی دهد و آخرت که
هیچ نیست در آخرت است و سالها روزی درین مدرسهٔ فانی رنج کشیدی و دیگر ابدالآبدین
آسوده ای این عالم را هیچ نسبتی با آن عالم نیست گویا که در میان دریایان بی نهایت قطره
وانه افتاده است و در حاشیهٔ فصل الخطاب آورده هر که نگاه دارد بارگاه بزرگ رسد
بدو چیز مواظبت نماید خشم فرو خوردن و آداب نگاه داشتن و نیز در رسالهٔ محبوبیه گفته
راه بحق سبحانه تعالی دو خصلت است صدق با حق و رفق با خلق بعدد هر ذره
از موجودات راهی است بحق سبحانه تعالی الا هیچ راه نزدیکتر و بهتر از آن نیست
که راحتی بدل مسلمانی رسانی و گفته حقیقت توحید آنست که بنده چون آلتی
اندر جریان تصرفات حق سبحانه تعالی خالی از اختیار و ارادت و نیز گفته چهار سخن
از چهار کتاب خداوند سبحانه برگزیده اند برای کار بستن از توریت من قنع شبع
و از انجیل من اعتزل سلم و از زبور من صمت نجا و از قرآن من یتوکل علی الله
فهو حسبه و گفته اهم آداب دل را از خطور اغیار نگاه داشتن است چه از خیر و چه از
شر هر دو برابر است در حجاب بودن از حق سبحانه مولانا عارف دیوگری
رحمة الله علیه فرمود هر که در بند تدبیر خود است او در دوزخ نقد است و هر که
در ملاحظهٔ تقدیر اوست سبحانه در بهشت نقد است فرمود که وقت طعام خوردن با هر

بکاری مشغول ست و دل بچه مشغول ست اصحاب گفتند بذکر حق گفت درین وقت
ذکر الله الله و لا اله نیست بلکه درین محل از سبب بمسبب رفتن ست و نعمت
را از منعم دیدن ست فرمود اگر یاری میخواهید که بار شما کشد این بغایت دشوار
ست اگر یاری میخواهید که شما بار او کشید همه جهان یار شماست خواجه
علاؤالدین عطار رحمة الله علیه فرمود مقصود از ریاضت نفی تعلقات
جسمانی ست بکلی و توجه کلی بعالم ارواح و عالم حقیقت و مقصود از سلوک آنست
که بنده باختیار و کسب خود ازین تعلقات که مانع راه اند بگذرد و از هرچه مانع
راه باید قطع کند و فرمود و تعلق بمرشد اگرچه بحقیقت غیرست و در آخر نفی
باید کرد اما در اول سبب وصول ست و تعلق ماسوی او را نفی کردن از لوازم ست
همگی وجود او رضای او باید طلبید فرمود مدد روحانیت مرشد طالب را بقدر
سعی طالب ست و فرمود که گاه باشد که در اثنای سعی و توجه حالی طلوع کند ولی
او را بیند و نداند که چه می بیند چون در خود نظر کند خود را هم گم بیند پس در حیرت
افتد و باز آن حال روی با احتجاب آرد و طلوع ما به حدیث النفس گردد پس باید
که در آن حال صور خود را مطالعه کند و بآن احتجاب راضی شود که مراد محبوب ست
و مقتضای غیرت اوست و در بند آن نشود تا آنگاه که باز طلوع کند و باقی
ماند و فرمودند که مقصود از زیارت اکابر دین رضی الله عنهم آنست که توجه
بحق سبحانه تعالی باشد و روح آن برگزیده حق را وسیله کمال توجه گردانند چنانچه
در تواضع با خلق باید که هرچند تواضع ظاهرا با خلق بود بحقیقت با حق باشد
زیرا که تواضع با خلق آنگاه پسندیده افتد که خاص مر خدای را باشد باین معنی

آنرا از خود محو کنند و بدانند که اختیار حق سبحانه برای وی همه آئینه تیسیر است از اختیار خود
برای خود و نیز باید که به نسبت مرشد علی الدوام در حضور و غیبت به نسبت احوال
باطنی در کسب همین تفویض باشند و فرمود که سابقهٔ عنایت ازلی را بباید دید
و از امیدواری بآن عنایت بی حاجه و طلب آن غافل نباید بود و از استغنا
خود را آگاه باید داشت و از آنکه حق سبحانه تعالی از بزرگ باید شمرد و ترسان و لرزان
باید بود از استغنای حقیقی او و فرمود که ولایت جائی ثابت شود که او را باو گذارند
و فرمود که خاموشی از سه حال خالی نباید بود یا نگهداشت خطرات یا مطالعهٔ ذکر دل که
گویا شده باشد یا مشاهدهٔ احوال که بر دل گذشته باشد و فرمود که خطرات را منع
کردن کاری دشوار است اما باید که متمکن شدن ندهد که بسبب آن سده در مجاری
فیض پیدا آید و فرمود که از مکاسب وجوه مکاسب دهقانی و باغبانی اقرب است
بحالیت در این زمان از تجارت و فرمود که دوام صحبت با اهل الله واسطه
ازدیاد عقل معاد است و فرمود که صحبت سنتی مؤکده است هر روز با اینها لکنه
صحبت باید داشت و پاس آداب ایشان باید کرد و اگر خللی راه یابد در همراه
خط و کتابت باید داشت تا غیبت کلی واقع نشود خواجه حسن عطار رحمة الله
علیه فرمود هرگاه که خواهند که باین نسبت شریفه مشغول شوند باید که اول صورت
مرشد این نسبت را در خاطر آورند تا نسبت بیخودی پیدا شود و پس ملازم آن بیخودی
بوده بالتصور و خیال که آئینه روح مطلق است متوجه نقطهٔ قلبی شوند و خود را بآن
بیخودی در دهند پس هر قدر که آن نسبت قوی گردد و بی‌شعور از این عالم گردد
و این را عدم و غیبت گویند و چون این بیخودی نسبت بمرتبه رسد که اصلا بوجود و غیر شعور

نماند آنرا فنا گویند پس اگر خواطر تشویش دهند باحضار خیال حضرت مرشد امید است
که مندفع گردد و اگر نه سه نوبت نفس را بالقوت برکشند چنانکه از دماغ چیزی برآیند
بعده بطریق مشغول شوند و اگر باز چنان خواطر باز عود کنند باید که بعد از تخلیه بطریق
مذکور سه بار گویند اَستَغفِرُ اللّٰهَ مِن جَمِیعِ مَا کَرِهَ اللّٰهُ قَولاً وَ فِعلاً وَ حَاضِراً وَ نَاظِراً
وَ سَامِعاً وَ لَا حَولَ وَ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ و دل را با زبان موافق دارند بذکر بافعال
بدل مشغول باشند که در دفع وساوس اصلی کلی دارد پس در ورزش این نسبت
باید کرد بنوعیکه هیچ وقت غافل نشود دائماً حاضر بوده گوشهٔ چشم دل بر این
نسبت دارد تا آن زمان که این نسبت ملکه شود و هرگاه خواهد که بمهمے
مشغول شود بتضرع تمام در حضرت جامعهٔ خود این دعا بخواند اَللّٰهُمَّ
کُن وِجهَتِی فِی کُلِّ جِهَةٍ وَ مَقصَدِی فِی کُلِّ قَصدٍ وَ غَایَتِی فِی کُلِّ
حَالٍ

خواجه عبید الله امامے رحمة الله علیه

فرمود طریق توجه طائفه علائیه و پرورش نسبت باطن ایشان
چنان است که هرگاه که خواهند که بدان اشتغال نمایند اول صورت آنکس
که این نسبت از وی یافته اند در خیال آورند تا آن زمان که اثر حرارت
و کیفیت معهوده ایشان پیدا شود و بعد از آن آن خیال را نفی بکنند بالکل
آنرا نگاه دارند بچشم و گوش و بهمه قوی بآن خیال متوجه بقلب شوند که عبارت
از حقیقت جامعهٔ انسان که مجموع کائنات از علوی و سفلی تفصیل آن است اگرچه
آن از حلول و اجسام منزه است اما چون نسبت میان او و میان این قطعه
لحم صنوبری هست پس توجه باین لحم صنوبری باید نمود چشم و فکر و خیال و همه

قوی را به آن باید گماشت و حاضر آن بودن و در دل نشستن و دانستن ... که
کرد و خیالات کیفیت و بیخودی رخ نمودن آغاز میکرد و این کیفیت را راه فرض
باید کردن و از پی آن رفتن و هر فکری که درآید بتوجه حقیقت قلب خود نفی
آن کردن و بآن جزوی مشغول ناشدن و در آن محل تجلی دیگر نشستن تا آن
نفی شود و اگر نفی نشود البته بصورت آن شخص باید کردن و آنرا لحظه نگاه باید داشتن
تا باز آن نسبت پیدا شود و آن زمان خود آن صورت نفی می شود اما باید که شخص
متوجه آن را نفی نکند و اگر چه با آنچه بآن صورت وساوس نفی نمی شود چند نوبت
باسم یا فعال تجسس معنی در دل مشغول شود البته دفع شود و اگر باین نسبت دفع
نشود در دل چند نوبت تامل کلمهٔ لا اله الا الله بکند بدین طریق که لا موجود
الا الله تصور کند و آن وسواس که نسبت او باشد از هر نوع که باشد چون موجود
از موجودات ذهنی حقیقی آنرا بحق سبحانه قائم بیند بلکه عین حق داند زیرا که
باطل نیز مظهری از ظهورات حق هست و شک نیست که باین تامل دور میشود و
نسبت عزیزان قوت گیرد و آن زمان آن فکر را نیز نفی کند و بحقیقت بیخودی متوجه
شود و از پی آن برود و اگر با آنکه ذکر لا اله الا الله در دل بگوید حضوری نمی یابد
بجهر چند نوبت بگوید و الله را به مد به دل فرو برد آن مقدار که مشغول شود
که بسیار ملول نشود و چون بیند که ملول خواهد شد ترک کند و بداند که مادام که غلبات
بیخودی و نسبت عزیزان در ترقی باشد فکر در حقائق اشیا و توجه بجزئیات
عین کفر است مصرعه با خودی کفر و بیخودی دین هست بلکه فکر در اسما
و صفات حق سبحانه هم نباید کردن درین دم و اگر نیز رسد آنرا نفی باید کردن

باین طریقها که گفته شد اگر کسی گوید که درین صورت نفی حق لازم آید جواب گوییم
که حق را برای حق نفی نمیتوان کرد چنانچه حضرت خواجه بزرگ قدس سره فرموده اند
پس اگر فکر حق تا حضرت باشند همه نفی کنی باید که نیاوست شود زیرا که حق بنفی کسی
منفی نشود و آثار آن اگر گردد و نیست اطلب روحانیت این طائفه علیه توجه به نیستی
است که سرحد وادی حیرت است و مقام تجلی انوار ذات است و در آن مقام
انوارات وجود نماند و فکر در اسما و صفات نماند نیست که ازین مرتبه فروتر است
و باید که در بازار و گفتگو و اکل و شرب و همه حالات آن حقیقت جامعه خود را
نصب العین خود سازد و او را حاضر داند و تصور جزوی از حضرت جامعه خود غافل
نشود بلکه همه اشیا را بوی قائم بیند و سعی کند که آنرا در همه مستحسنات و مستقبحات
مشاهده نماید تا بجایی رسد که خود را در همه بیند و همه اشیا را آیینه جمال با کمال
خود داند بلکه همه اجزای خود را باید بداند چنانچه سه جزو در دلیش ست چه نیک دیده
و در حالت سخن گفتن نیز باید که ازین مشاهده غافل نشود بلکه گوشه چشم
دل او بدان سو باشد اگرچه ظاهرا او بچیزهای دیگر مشغول باشد چنانچه فرموده اند
بیت از درون شو آشنا و از برون بیگانه وش ٭ اینچنین زیبا روش
کم می بود اندر جهان ٭ هر چند صحبت بسیار باشد این نسبت قوی تر گردد و چون
بمرتبه رسد که تفرقه سیات دل و زبان نتواند کردن خلق او را از حق حجاب
نشود و حق حجاب از خلق نگردد آنزمان تواند که بصفت جذبه در دیگران تصرف
کند و اجازت ارشاد و دعوت خلق بحق آنکس را باشد که باین مرتبه رسد و باید که
خود را از غضب راندن نگاه دارد که راندن غضب طرف باطن عارف را

از نور معنی تهی و خالی می سازد و اگر غضبی واقع شود یا قصوری دست دهد که
کدورتی قوی طاری شود و سر رشته نسبت گم گردد یا ضعیف شود غسلی آرد
اگر قوت مزاج وفا کند به آب سرد که بسیار صفا میدهد والا به آب گرم و جامه پاک
پوشد و در جای خالی دو رکعت نماز بگذارد و چند نوبت بقوت نفس برکشد و
خود را خالی سازد و بعد از ان بهمان طریقه متوجه شود و در نظام پیش حضرت
جامعه خود تضرع کند و بکلی باو توجه نماید و بداند که این حقیقت جامعه مظهر مجموع
ذات و صفات حق است نه آنکه حق سبحانه در وی حلول کرده بلکه بمنزله صورت
در مرآة پس این تضرع بحقیقت نزد حق سبحانه باشد مولانا سعد الدین
کاشغری رحمة الله علیه میفرمودند که ما نبودیم و خدا بود و ما نباشیم و خدا باشد
و اکنون ما نیز نیستیم و خدا است بنگرید که بعد از صد سال از که جدا خواهد بود با که
مصاحب اکنون نیز با او مصاحب باشید و از هر چه بر سر گور شما باز خواهد ماند دل
منقطع کنید و میگفتند آنکه پیر هری گفته است قدس سره درویشی خاکیست بیخته
و آبی بر آن ریخته نه کف پا را ازان دردی و نه پشت پا را گردی نه حقیقت
درویشی است بلکه صفت و رسم درویشی است حقیقة درویشی با خدا بودنست
روزی بر در سرای او جمعی از اصحاب نشسته بودند دو تن از ایشان مباحثه
نمودند یکی گفت ذکر گفتن افضل است دیگری گفت تلاوت کردن افضل است
درین اثنا ایشان بیرون آمدند و پرسیدند که چه بحث در میان بود عرض
کردند فرمودند با خدا بودن از همه افضل است و میفرمودند هر که با خدا حاضر است
در بهشت نقد است و هر کسی که از خدا غافل در دوزخ نقد و می گفتند که روزی

از گردان جانان زنان و بمجلس حضرت ما درآمد عصاسکی بدست ورداعی بر کتف
افگنده و شانه دان و مسواکی و تسبیحی ازان درآویخته مرا از دیدن آن تنفری
آمد بسیار هرچند خود را ملامت کردم سود نداشت چون وی رفت آنحضرت فرمودند
ای فلان چنانکه اهل آخرت متنفراند از اهل دنیا اهل الله نیز متنفراند از اهل آخرت
میگفتند که روزی حضرت مولانا ما سکوت بسیار کردند بعد ازان سر برآوردند
فرمودند که یاران حاضر باشید که یار عین بعین است و میگفتند که هم آنحضرت فرمودند
که والله دوست دستها گرفته در طلب خود ما میگردانند پس این دو بیت خواندند
بیت آنکه نی نام پدیدست مراو را و نه نشان ⁂ دست بگرفته مرا در عقب خویشتن
کشان ⁂ او دست دست من و پا نیز بهر جا که رود ⁂ پای کوبان ز پی اش همه دم
دست فشان ⁂ و فرمودند هر کاری را که فرض کنید شغل بحق سبحانه ازان
آسان تر است زیرا که هر چیزی که هست اول آنرا میجویند بعد ازان می یابند و
حق را سبحانه اول می یابند بعد ازان می جویند اگر اول نیافتی کی میل کردی ع
تا تو نه بینی جمال عشق نگیرد کمال ⁂ و فرمود کسی که یکی را دوست میدارد نمیخواهد
که هیچکس او را دوست دارد اگرچه غیرت محبت مقتضی آن است که محبوب را
مخفی دارد لیکن از غایت محبت سعی آن دارد که وی را منکری نباشد نمیداند که چه
حیله اندیشد و چه تدبیر کند که همه معتقد و طالب او شوند بهر وجهی که هست و
بهر وصفیکه میسر شود وصفهای آن محبوب میکند تا باشد که طالب او شوند فرمود که هرگاه
سوی برتو بواسطه حالی متغیر و متاثر شود از پی آن سوی باید رفت و نقل است
که در فصل بهار یکی از اصحاب ایشان سالها می نوشته میخواسته که چون تمام شود

سیری کند درین اثنا بملازمت ایشان رفته آنحضرت این رباعی خواندند رباعی
با یار بگلزار شدم رهگذری ، بر گل نظری فگندم از بیخبری ، دلدار بطعنه گفت شرمت بادا
رخسار من اینجا و تو در گل نگری ، پس فرمودند اگر گشت میروی و از گشت حظی داری
از حق سبحانه غافلی و اگر حظی نداری چرا میروی در رساله نائیه نویسی فرمود
یک نی و هزار آسانی این سخن در همه جا میرود یعنی هرچه غیر حق است آنرا نی
میکردی و خلاص میشدی و فرمود که مولانا نظام الدین میگفتند که سکوت انفع است
از کلام زیرا که از هر سخن حدیث النفس حاصل میشود و فیض آلهی هرگز منقطع نیست
مانع دریافت آن فیض حدیث النفس است و در صحبت اولیاء الله دل خود را
از حدیث النفس نگاه باید داشت زیرا که ایشان را گوشی است که آن حدیث النفس
را بآن گوش میشنود و مشوش وقت ایشان میشود کسی که بمطالعه کتابی
مشغول است اگر یکی از خارج سخن میگوید مشوش وقت او میشود بلکه اگر مگسی
بر روی ورق می نشیند تشویش می یابد چه جای که بسبیل دوام توجه و مشغولی
بجناب حق سبحانه میدارند هر آئینه حدیث النفس مشوش ایشان میشود و نگذارد
که مشغولی کنند کسیکه طفلی گریان دارد و گریه او مشوش وقت است میگویند
پستان در دهان او نهید تا خاموش کند کسی را باید که پستان ذکر در دهان نهد
تا شیر معنوی خوردن گیرد و بذکر گفتن درآید و از خیالات و حدیث نفس
خلاص شود و باز نسبت بحال دیگر بعضی ذکر گفتن نیز حدیث نفس است روزی
اصحاب را مخاطب ساخته فرمودند ای یاران دانید که حق سبحانه بدین عظمت
و بزرگی با شما در غایت نزدیکی است برین اعتقاد باید داشت اگرچه اینمعنی حالا

شمارا معلوم نشود لیکن دائم باید که با ادب باشید در خلا و ملا چون در خانه تنها باشید
پای دراز مکنید و در خلا چنانچه شرمنده و سر افگنده و چشم پوشیده نشینید در ستر
و علانیه و ظاهر و باطن با خدا راست باشید چون بحفظ این آداب قیام نمایید
همچنین شما را بتدریج معلوم شود باید که همیشه خود را با آداب ظاهری و باطنی
آراسته دارید آدب ظاهری آنست که به اوامر و نواهی شرع ایستادگی نمائید
و بر وضوی دائم و استغفار و کم گفتن و احتیاط در جمیع امور و تتبع آثار سلف
صالح باشید و ادب باطن بسیار دشوار است آنهم ادب دل را از خطور اغیار
نگاه داشتن است چه خیر و چه شر هر دو برابر است در حجاب بودن از حق سبحانه تعالی
و فرمود که حق سبحانه پیغمبر خود را طریقه مراقبه تعلیم کرده است آنجا که فرموده
مَا تَکُونُ فِی شَانٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ اِلَّا کُنَّا عَلَیْکُمْ
شُهُوْدًا اِذْ تُفِیْضُوْنَ فِیْهِ اصل مسئله این است که حق سبحانه فرموده است و حضرت
رسالت را تعلیم کرده است خلاصه کار اینست که بحق سبحانه مشغول باشید
حق سبحانه به بنده از همه چیز نزدیکتر است و از نزدیکتر گفتن هم نزدیکتر است
چراکه در حال قرب عبارت نمی گنجد و قتیکه قرب را بعبارت در آورند بعید میشود
قرب نه آنست که بگوئی با و نزدیک شدم یا از و عبارتی توان کرد قرب آنست
که تو در وی گم شوی خود را و غیر خود را گم کنی و هیچ ندانی که کجا بودی و از کجا آمدی
و مطلقاً از وی عبارت نتوان کرد یکی پیش بزرگی خبر آورد که فلان شیخ از قرب
سخن میگوید آن بزرگ دیگر گفت که چون بآن شیخ برسی بگوئی آنجا که مائیم قرب
قرب بعد بعد است قرب عبارت از نابودن نیست آنجا عبارت کی گنجد و فرمود

در ہر نفسی کہ می‌گذرد واقف میباید بود حق سبحانہ حاضر و ناظر ہست باید کہ
از حق سبحانہ شرم دارد و از غفلت نزد حق سبحانہ تشنیع و سرزنش کردہ است
کہ مَا جَعَلَ اللّٰہُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِہٖ در درون یک آدمی دو دل نیست
کہ یکی را بدنیا مشغول دارد و یکی را بحق سبحانہ در درون آدمی یک دل ہست
اگر بدنیا مشغول سازد از حق سبحانہ بی بہرہ ماند و اگر متوجہ بحق سبحانہ تعالی
گردد از دل او روزنہ بسوی حق کشادہ گردد و از ان روزنہ آفتاب فیض الٰہی
تافتن گیرد آفتاب کہ طلوع کرد از مشرق تا بمغرب ہر ذرہ کہ ہست از نور
او بہرہ میباید و نور او بر ہمہ میتابد اگر خانہ بود کہ آنرا روزنہ نبود و از ان نور بی بہرہ
ماند پس اگر دل حاضر ہست حضور او بمثابہ آن روزن ہست از ان رہگذر نور فیض
وجود او بوی خواہد رسید و اگر غافل ہست آن نور از وی در خواہد گذشت
بیت دوست ہر لحظہ در تو نظر می کند چون تو از وی غافلی از تو گذر میکند
فرمود کہ طاعت موجب وصول بجنت ہست و ادب و اطاعت سبب قرب حق سبحانہ
کاملان مشایخ قدس سرہم بر آنند کہ در ابتدا میباید کہ باطن خود را صافی گرداند
بتصفیہ و تزکیہ مشغول گردد تا دوام مراقبہ دست دہد و الا ہر چہ از اعمال صالحہ
بجا می آرد آب در چاہی زیادہ میکند ہر چہ گیرد علتی علت شود
کم از شاگرد جولاہی نمی باید بود کہ مدتی باید تا رشتہ پیوند کردن بیاموزد
کارہای دیگر خود ہنوز بجاست طالب میباید کہ بجد و جہد تمام سعی کند تا در نفی
خواطر استاد شود و داند کہ چگونہ نفی میباید کرد و در ابتدا باید کہ بہیچ چیز
مشغول نشود مگر بنفی خواطر آنہا کہ رسائل مطالعہ میکنند و سخنان از انجا

می جستند از آنها ایشان را هیچ نفعی نیست آنها همه بیکاریهاست راه
حق سبحانه و کار او رفتنی و کردنی ست نه گفتنی و شنیدنی اگر کسی پیش پادشاه
در بغداد نشسته باشد و در حضور پادشاه دائم تواند بود و پادشاه مکتوبی بنام
فرستاده باشد از آن مکتوب غائبان حظی میگیرند بغایت کسی جاهل بی عقل
غافل باید که از حضور پادشاه باختیار خود دور شود و از برای خواندن آن مکتوب
از بغداد روی بشام نهد و فرمود هر که یکجا همه جا و هر که همه جا هیچ جا فرمود
که پرهیز از دارو به هر که پرخورد انواع بیماری ها در وی پیدا آید برای دفع بیماری
دارو خورد تا صحت یابد چون صحت یافت باز پرخوردن گرفت باز دارو خورد
صحت یافت همچنین چند کرت اعاده کرد عاقبت آن دارو او را ضرر کلی رساند
همچنین کسی که گناه کرد و انابت نمود باز گناه کرد و انابت نمود این انابت
که دیگر اقدامی از گناه باز نیاورد در وی اثر عظیم نکند مثل گناه دیگر ست
ازینجهت ست که اهل الله پرهیز کلی به خود کرده اند و ترک همه کرده و بحق تعالی
مشغول گشته تا ناگاه بجز غفلت نمیرند فرمود که جنید گفت که استاد من در
مراقبه گربه بوده است وقتی که گربه دیدم بر سر سوراخ موشی نشسته و چنان
بروی متوجه گشته که موی بر اعضای وی حرکت نمیکرد تعجب کردم نگریستم
ناگاه بسرم ندا کردند که ای دون همت من در مقصود کمتر از موشی نیستم
تو در طلب من کمتر از گربه مباش از آن روز باز در مراقبه افتادم بیت
دانی که مرا یار چه گفتست امروز با هیچکسی در منگر و دیده بدوز فرمود که
دایم بیاد حق سبحانه باشید تا غایتی که از خود غائب شوید حق سبحانه از همه

لطیف‌تر است هر کرا لطافت بیشتر مشغولی او بحق سبحانه بیشتر چون جولاهه و موزه دوز
از آنکس که خس حمام میکشد لطیف‌تر اند از ایشان خس کشی نمی آید یا بزاز
از ایشان لطیف‌تر است که تحمل آن ندارد که جولاهگی و موزه دوزی کند ملایان
از بزازان لطیف‌تر اند بزازی نمیتوانند کرد باز جماعتی که بجناب حق سبحانه مشغول اند
از همه لطیف‌تر اند ایشان را سر دل آن نیست که بغیر حق سبحانه مشغول اند اگر
بر کورج روند خوش نمی آید که از آن باز آیند و اگر بسجود روند خوش نمی آید
که سر از سجود بر دارند این طائفه از همه لطیف‌تر اند تحمل آن ندارند که یک چشم زدن
بغیر حق سبحانه مشغول باشند انبیا بر حال ایشان غبطه می برند نه از آنجهت
که درجات و کمالات ایشان از درجات و کمالات ایشان زیاده است
لیکن ایشان را شرف حالی است که دایم در قرب حضرت حق اند و حضرت حق سبحانه
ایشان را از نظر خلق پوشیده داشته است و بر سبیل دوام ایشان را بخود
مشغول گردانیده و پادشاه جمیع امور ممالک را بیکی از مقربان خود تفویض
مینماید و او بامر پادشاه در ممالک تصرف میکند و دیگری آفتابه دار است و آب
وضوی پادشاه ترتیب می کند و دایم پیش پادشاه است البته آنکه متصرف در
ممالک است نزد پادشاه مقرب است و برگزیده و مرتبه و درجه وی عالی و هر آیینه اگر
قابلیت وی بیشتر نبودی متصرف در ممالک نشدی لیکن آفتابه دار این شرف
دارد که دایم در قرب پادشاه است و خدمت خاصه وی میکند و بغیر او مشغول
نیست و اگر نه وی کجا و متصرف شدن در ممالک کجا آنکه متصرف در ممالک است
از جهت قرب و دوام خدمت پادشاه است که بر آفتابه دار غبطه میبرد و رشک

دارد فرمودہ در معنی این بیت کہ مولوی رومی فرمودہ اند **بیت**

ای دیدہ عجائب بنگر این عجب ست این نہ معشوق بر عاشق بی وی نہ و یا وی نہ

کہ اگر کسی صد ہزار سال بپرداز کند معنی بی وی نہ و یا وی نہ را در نیابد پس چگونہ
قرب حق سبحانہ را ادراک تواند کرد لیکن چون سعی و مجاہدہ مشغول شود حق سبحانہ
اورا چندان ادراک و یقین کرامت فرماید کہ ہمیشہ دریابد کہ حق سبحانہ بی وی
نبودہ است و او غفلت نمودہ اہل اللہ را یقینی حاصل میشود کہ ہیچ نوع
گمان و تردد نماند در بود وجود حق سبحانہ چنانچہ ہیچ کسی را در بود وجود خود شکی
نیست ہر چند جامہ ہا در بر دارد و جسم پوشانند وجود خود را گم نمیکند و فراموش
نمیکند و در شک نمی افتد و فرمود کہ چون ذکر مجرد از لباس حرف و صوت
عربی و فارسی شود مجرد از جہات آن زبان بمقام شجرہ رسد و طالب را ثمرہ وقت
رسد کہ از وی بر تواند خورد و قولہ تُؤْتِی أُکُلَهَا کُلَّ حِینٍ دیگر چون حبہ است کہ شجرہ
معرفت از وی میروید کما قال سبحانہ مَثَلُ کَلِمَةٍ طَیِّبَةٍ کَشَجَرَةٍ طَیِّبَةٍ ہمچنانکہ شجرہ
از حبہ سر میزند توحید صرف کہ مجرد از لباس حرف و صوت عربی و فارسی و
شکل و لون و کیف و کم و مجرد از جمیع جہات ست از مضمون کلمہ ظاہر میشود
و فرمودی کہ در ذکر دل را حرکت مدہ بلکہ مفہوم ذکر را بر دل حمل کن تا وقتیکہ
دل از مفہوم ذکر متاثر شدہ خود بحرکت آید آن زمان کار بوی باز گزار و در رسالہ
خود نوشتہ اند کہ ذکر از قالب گفتہ شود نہ از معدہ یعنی بباید کہ اثر حرارت ذکر
بدل رسد بیش از وصول بدل در مجاری معدہ و غیر آن منقطع نشود و وقوف
قلبی آنکہ ہر بار کہ اِلّا اللہ میگوید دل خود را بخدای حاضر میدارد ہمچنین طاق

طاقت گفتن میرود تا آنزمان که بیک نفس بست و یک مرتبه برسد هرگاه باینجا رسید
محل نتیجه است به بیند که ذکر نتیجه داده است یا نه عبارت ازین نتیجه اینجا فنای وجود
بشریت است یعنی این تعلقها که اورا بود بچیزها کم شده است یا نه اگر کم شده است
پس ذکر او نتیجه داده است و اگر نتیجه نداده است دلیل است به بی اصلی عمل او یعنی
نقصانی در عمل او واقع شده است احتیاط کنند تا از سر گیرد دیگر آنکه از دل گوید
و از معده نگوید که نتیجه نمیدهد افضل اعمال مخالفت هوای نفس است و رضا
بجاری تقدیر وسیله است برای نیل درجات معرفت مولوی عبدالرحمن
جامی قدس سره روزی بتقریبی فرمود اصالت نزد اهل تحقیق نه آنست
که آبا و اجداد او کسی از جنس امرا و وزرا بوده باشند یا در سلک فسقه و ظلمه منتظم
بوده باشند بلکه اصالت عبارت از حسن جوهری است که در ذات انسان بیاشند
چون فطرت سلیم و سرشت پاک و آنچه مردم در افراد انسانی آنرا اصل می پندارند
عین بد اصلی است و فرمود که مردم بدنفس چون خواهند که عیبی بر شمارند اول
بدیهائیکه در ذات ایشان موجود است بر زبان ایشان جاری میشود و چه اکثر
بلفظ الانسان نزدیکتر است و فرمود همه گدایان و سائلان شفقت و مرحمت میباید نمود
و لقمه از نیک و بد دریغ نمیباید داشت نظر در آن میباید کرد که موجد ایشان
کیست جنیدی و شبلی حاجت نیست تا بوی احسان کنید پیچ عالی همتی و پرهیزگاری
بگدائی بدر خانه ایکس نخواهد آمد از کجاست که در آن ژنده و لباس مجهول صاحب دولتی
نیست و اکثر چنین واقع است که اولیای حق سبحانه ستر حال خود بصورت بیسر و پایان
میکنند درویشی از کسی پرسیدند که در چه کاری گفت حضوری دارم و پای می ردمن

عافیت پیچیده ام و در کنجی بفراغت نشسته ام فرمود حضور و عافیت نه آنست
که پای در کرباسی پیچی و در گوشه نشینی عافیت آنست که از خود باز رسته باشی
آنزمان خواه در کنجی نشینی و خواه در میان مردم باشی و فرمود که علامت
جوانمردی آنست که دایم کسی محزون و اندوهناک بود در کارخانه الٰهی فارغ
نشستن خوب نیست کسی که در وی حزنی و اندوهی نیست از وی بوی غفلت
می آید کسی که حزنی و اندوهی دارد از وی بوی جمعیت و حضور می آید نسبت
خواجگان ما قدس سرهم در صورت حزن و اندوه ظاهر میشود و فرموده
محبت ذاتی که یکی یکی را دوست میدارد و آنرا سببی و جهتی معلوم نباشد و این
در میان مردم بسیار است کسیکه ویرا بجناب حق سبحانه چنین محبتی پیدا شود آنرا
محبت ذاتی گویند و این بهترین انواع محبتهاست نه آنکه هرگاه که لطفی بیند
دوست دارد و هرگاه که عنفی بیند بی میل شود و شخصی پیش ایشان گفت که
فلان درویش ذکر جهر بسیار میگوید خالی از ریائی نباشد فرمود فردای قیامت
همان ذکر ریائی او را کفایت است از همان ذکر ریائی او نوری پیدا شود که همه
صحرای قیامت را روشن گرداند پس فرمودند که گفته اند ذکر جهر را خاصیتی است
که ذکر خفیه را نیست زیرا که چون نفس متعقل مفهوم ذکر متحقق گشت اورا متخیله تخییل
لفظ آن متاثر میشود و ثانیاً قوت ناطقه متکلم و ثالثاً قوت سامعه بسماع و رابعاً
قوت متخیله بار دیگر و همچنین نفس و قوت عقلیه و این حرکت دوریه و فوق حرکت
دوریه وجودیه و در طلب تحقیق با آن حرکت معنوی نسبت باین حرکت صوری
که صورت آن حرکت معنوی است در حصول آن تحقیق است و روزی شخصی در مجلس

ایشان گفت که یکی از اکابر نوشته است که حق سبحانه تعالی فرموده است آنا
جَلِیْسُ مَنْ ذَکَرَنِیْ کسی که او را این حال باشد چون ذکر جهر گوید فرمود در حینیکه
چند کار ناشایان است و فعلهای ناخوش صادر میشود این ملاحظه نیست
چون است که در ذکر جهر این ملاحظه میکند حق سبحانه بظاهر و باطن همه محیط است
ذکر جهر هم خوب است کسی پرسید که سبب چیست که حضرت شما تصوف کم میگویید
فرمودند آنکار که یکدیگر را از ما فی بازی دادیم و فرمود که کلمات قدسیه
اولیاء الله مقتبس از مشکواة حقیقة حضرت رسالت است همچنانکه تعظیم قرآن
و حدیث واجب است تعظیم کلام اولیاء الله نیز لازم است تا بسخنان ایشان
باادب و حرمت زندگانی باید کرد تا کسی از خود برخورداری یابد روزی
فرمود که امروز مرا در خاطر رسید و جای ندیده ام که مظهر علی التحقیق صورت
منطبعه است در آئینه نه عین آئینه زیرا که مظهر آنست که حکایت کننده بود
از حال ظاهر و اوصاف و احکام وی درمیان مظهر و ظاهر باشد و جوهر آئینه را این
حالت نیست غرض ازین سخن چیزی دیگر بود بدین نوع تمثیل فرمودند و
در فتار پیش قبر که جانب راست بچپ و چپ براست آمدن بود بزرگی گفت که
معنی این آنست که جسمانی را بروحانی برند و روحانی را بجسمانی آرند تشخیص تفصیل
این را از ایشان سوال کرد فرمودند که صوفیه برزخ را قبر میگویند و برزخ عبارت
است از مرتبه که واسطه است میان عالم جسمانی و روحانی پس معنی این سخن که
روحانی را بجسمانی آرند آنست که روح را مصور سازند بصورتی مثالی یعنی او را
صورتی مقداری که عبارت از کمی و کیفیتی تواند بود پیدا شود و آنکه جسمانی را

نسبت — ناشایست

بروحانی سازند مراد از جسم اینجا آن بدن کائن در حیطهٔ قبر نیست چه روح مجرد و
او را تمام فرو گذاشته است بلکه مراد آنست ظاهر روح را که اول تعلقی باین جسم
کثیف داشته است و از آن حیثیت او را مجاز جسمانی می گفته اند بعد از
مفارقت ازین جسم کثیف در هوای انقطاع او را تعلقی دیگر پیدا شود و بغایت
لطیف که نسبت بآن تعلقی او را روحانی گویند و وجه دیگر این سخن آنست که
درین عالم صفات روحانی مخفی و مستتر است در صفات جسمانی و صفات جسمانی
ظاهر و پیدا است پس هر شخصی از افراد انسان که درین عالم کون و فساد صفات
انسانی از وی ظاهر است و صفات سبعی و شهوت در وی مخفی چون گفته اند که جمیع معانی
در آن عالم مصور خواهد شد بر وجهیکه در وی صفتی از صفات سبعی مستبطن بوده باشد هر
آینه کس در صورت آن سبع ظاهر خواهد شد پس آینه روحانی که آن صفت معنوی
مستتر است جسمانی شود و جسمانی که آن صفتی است که از انسان اکنون ظاهر است
روحانی شود یعنی مخفی و مستتر گردد و درین دو وجه که گفته شد تعذیب نخواهد بود
شخصی در معنی حدیث یوجر ابن آدم فی نفقته کلها الا شیئا وضعها فی الماء
و الطین پرسید که ازین حدیث ظاهر میشود که لقاع خیر از مساجد و معابد و [illegible]
و غیره در آخرت هیچ اجری نخواهد بود فرمود که مراد گلیمی آن تجاطر میرسد که
مراد باب و کل عالم اجسام بود یعنی آدمی هر نفقه که کند مزد بیابد مگر آن نفقه که [illegible]
و نیت وی در آن بیجا در از عالم اجسام نبود و خاص از بهر فواید و حظوظ جسمانی
و لوازم آن کند و فرمودند اگر تحصیل علم اولین و آخرین کرده باشد
و نفس او خیر باشد هیچ عمل وی را دستگیری نخواهد کرد و همه معلومات از لوح مدرکه محو خواهد شد

ربط

مگر آنکه ملکهٔ حضور و آگاهی حاصل کرده باشد آنچه در نفس آخر دستگیری میکند
همین است جوانی غنیمت است چند روز بر خود ریاضتی میباید کشید و به صحبتی
میباید نشست و ملکهٔ حاصل میباید کرد و که خاطر از مزاحمت نفی و اثبات خالی
نشود و فرمود که بعضی مردم چیزهای عجیب میخورند مثل خمر و بنگ از برای آنکه
ایشان را کیفیت خوشی حاصل شود و کسیکه خمر خورده از دایرهٔ اسلام بیرون رفته
یا ددی و سبعی گشته که خلق خدا از وی در تشویش اند و آنکه بنگ خورده خری یا
گاوی شده (درنده ۱۲) که غیر شهوت راندن و چیز خوردن هیچ نمیداند و این محل را حضور
و کیفیت نام کرده هیچ کیفیتی خوشتر از هوشیاری نیست که از حال خود آگاه بود
کسی که حضور و کیفیت ازینچیزها پیدا میکند آن کیفیت هم در خور سر و ریش وی است
و (واو عطف ۱۲) همدرین عالم اثر آن از سر و ریش وی ظاهر است و بسی مردم شباب ابتلای این
چیزها اند و فرمود که پیری آخر جوانی است هر وجهیکه در جوانی میکنند در روزگار
پیری اثر آن در بشرهٔ ایشان ظاهر میشود روزی بوالفضولی که دم در زهد و تقوی
میزد بمجلس ایشان آمده بود طعام آوردند اتفاقاً نمکدان حاضر نبود وی خادمان
را گفت نمکدان بیاورید تا ابتدا بر نمک کنیم ایشان بر سبیل طیبت فرمودند
که نان نمک دارد پس بطعام خوردن مشغول شدند درین اثنا کسی را دید که نان
بیکدست میشکست بآنکس تعرض نمود و گفت نان بیکدست شکستن مکروه است
ایشان فرمودند که وقت طعام خوردن در دست و طعام مردم نگریستن ازان مکروه
تر است وی ساکت شد بعد از زمانی باز بسخن آمد و گفت در وقت طعام خوردن
سخن گفتن سنت است ایشان گفتند بی‌گفتن مکروه تر است دیگر تا آخر مجلس

خاموش بوده ور روزی کسی از ایشان التماس نمود که مرا تعلیمی فرمائید که بقیه العمر بدان
مشغول باشم فرمود که کسی از حضرت مخدوم مولانا سعدالدین کاشغری قدس سره
همین التماس کرد ایشان دست مبارک بر پهلوی چپ نهادند و اشارت بقلب
صنوبری کردند و فرمودند که باین مشغول باشید که کار همین است یعنی وقوف
قلبی را لازم گیرید و متضمن این معنی است این رباعی که فرموده اند رباعی
ای خواجه بکوی اهل دل منزل کن ٭ در پهلوی اهل دل دل حاصل کن ٭ خواهی
بینی جمال معشوق ازل ٭ آئینه تو دل است رو در دل کن ٭ مولانا عبیدالغفور
قدس الله سره العزیز روزی در تحقیق جن در پیش او سخن رفت فرمود
که حضرت شیخ محی الدین عربی در بعضی از رسائل خود آورده است که اختلاف است
در آنکه ابو الجن ابلیس است یا غیر او و تحقیق آنست که وی غیر ابلیس بود و ابلیس یکی
از ایشان است و ابو الجن خنثی بوده است و هر دو ران خود را بهم بسود و فرزندان
از ان تولد میکرد و چون ترکیب وجود ایشان از آتش و هوا است هر دو رکن
خفیف است لاجرم در ایشان شفافی است و خفتی بخصیص که روح بآن منضم
شده باشد پس ایشان بغایت سبک و سریع السیر و کثیر الحرکة اند و ترکیب ایشان
بسیار سست است ولی بنیاد و باندک ایذای و آزاری یا گرانی و باری که از بنی
آدم و غیرهم بایشان میرسد از هم میریزند و هلاک میشوند و ازین جهت عمر ایشان
کوتاه میشود و چون جنیان بر کسی ظاهر شوند بصورت متمثل نرود و بگریزند و از
نظر وی غائب شوند و حضرت شیخ قدس سره فرموده اند که طریق حبس ایشان
بر وجهیکه از نظر نتوانند گریخت آنست که نظر بر صورت ایشان دوزند و بهیچ طرف

از زمین و بسیار ننگرند تا نظر کسی بر صورت ایشان دوخته باشد بهیچ وجه
از نظر او غایب نتوانند شد و مثل تجویهی بر جای خود بمانند و اسرار کارها و حرکتها
کنند و تسویلات و تخیلات نمایند تا باشد که ناظر بآن توجه کند و نظر او از ایشان
منصرف گردد و ایشان نتوانند گریخت و حضرت شیخ قدس سره فرموده اند
که تعلیم حبس ایشان بدین وجه شهر لدنی الله سره است که بآن هر انگهم گردانیده و فرموده اند
که در میان جن علم و دانش کم بود و ادراکات ایشان در امور معنوی بغایت
قاصر بود خصوصاً در معرفت الله و اکثر ایشان بلید و بی فهم باشند و در اختلاط
و صحبت ایشان فائده چندان نبود بلکه صحبت ایشان ضرر کند و صفت کبر
در نهاد آدمی از صحبت ایشان حاصل شود زیرا که ایشان مرکب از جزو ناری و
هوایی اند و جزو ناری در ترکیب ایشان غالب است و از خواص نار است کبر
و سرکشی و فرموده اند که در بیابانها گردبادی که میباشد بعضی از مضاربه و محاربه
ایشان است در میان گردباد ایشانند که با یکدیگر در جنگ و جدال اند و میان
ایشان هم شوب و فتنه و مجادله و محاربه بسیار می باشد بواسطه همان کبر و نخوت
که لازم ذات ایشان است چون یکی از ایشان وفات کند منتقل میشود و برزخ
روحی را امکان مراجعت به نشاء دنیوی نباشد و مقام وی برزخ بود تا وقتیکه
حشر ابد الآباد قائم شود و جمعیکه از ایشان دوزخی باشند مستحق تعذیب
در جهنم ایشان را بزمهریر عقوبت کنند چون از آتش چندان متاثر نمیشوند و اگرچه
از آتش دوزخ میشاید که معذب و معاقب شوند و چون آن آتش بمراتب از آتش
عنصری گرمتر و سوزان تر است و در باب خواطر شیطانی و نفسانی میفرمودند که

حضرت شیخ در فتوحات آورده اند که شیطان دو است یکی صوری و دیگر معنوی
شیطان صوری ابلیس است وی گاهی امر حقانی القا کند و در خاطر کسی افگند
تا شیطان معنوی که نفس است دران تصرف کند و آن را از امور باطله گرداند
و گاه گاه شیطان معنوی کاری کند که شیطان صوری نتواند کرد مثلا شیطان
صوری القای سنت حسنه کرد در دل کسی و آن از امور خفیه است زیرا که در حدیث
واقع است که هر که سنت حسنه پیدا کند هر که تا قیامت بران سنت عمل کند وی را از
ثواب آن بهره باشد پس شیطان معنوی دران تلقی تصرف کرد و وی را بران داشت
که تا احادیث بنام حضرت صلی الله علیه وسلم وضع کرده و آن را سنت حسنه نام نهاد
تا مردم بدان عمل کنند تا وی را در آن اجر بود و ازان حدیث غافل ماند که هر که
دروغ بر پیغمبر صلی الله علیه وسلم وضع کرد جای او آتش است معنی دیگر هم شیخ
قدس سره فرموده اند که شیطان صوری مثلا تلاوت قرآن را بآواز باشد در دلی
القا کرد و این امر حقانی است پس شیطان معنوی استماع غیر را بآن متضمن ساخت
تا او را تالی گویند و او را بریا و سمعه باطل گرداند مثل این امور بسیار است صاحب
کتاب حق الیقین در بیان عبادت اضطراری و اختیاری فرموده که آنچنانکه
نفس ادراک معرفت موجب عبادت اضطراری و رحمت عام است ادراک ادراک که
علم است مستلزم عبادت اختیاری و سیر سلوک وی و رحمت خاص است در شرح
اینمعنی فرموده اند که ادراک را معرفت گفتن بنا بر اصطلاحی و مراد ازین ادراک
بسیط است چه حق سبحانه تعالی مدرکه را بر وجهی آفریده که بحسب فطرة واجد وجود
حق تعالی است بی شعور بآن و این وجدان بحسب فطرة اورا حاصل است زیرا که

زیرا که هر چیزی از موجودات که مدرک آنرا دریابد اول وجود را دریافته است
بعد از ان آنچیز را پس وجود مبنا به نور است که اول وی مدرک شود یا درک
بصر اگاه اشیاء محسوسه و چون مدرک بحسب فطرة واجد وجود حق سبحانه است
پس متاثر است از آثار وجود و لوازم آن بر وجه اضطرار و این تاثر انقیاد و
تذللی ست که ویرا نسبت بوجود حق تعالی واقع ست که اگر خواهد و اگر نه متاثر
شده و قبول وجود خارجی و لوازم آن کرده و نفس این انقیاد و تذلل حقیقت
عبادت ست که بحسب حال او را حاصل ست پس عبادتی ست ویرا اضطراری
بحسب حال و این ادراک بسیط موجب ظهور رحمت عام ست که عبارت از
فیض وجود آنست که منبسط ست بر مدرکه و سایر موجودات و ملقب ست بنفس
الرحمن و ادراک ادراک را علم گفت بنا بر اصطلاحی یعنی چون ادراک کرد این معنی
را که مدرکه او واجد وجود حق تعالی ست و منقاد و مستسلم او بحسب واقع و بحسب
حال اینجا خواست صفت ارادی او مطابق صفت واقع حال باشد پس عبادت
حق سبحانه تعالی و قبول اوامر و نواهی او بحسب ظاهر اختیار کرد تا ظاهر او مطابق
باطن و حال ارادت او موافق واقع گردد و این ادراک مرکب ست که موجب
عروج بر مراتب عالیه و سیر و سلوک و رحمت خاص ست که رحمت رحیمی ست
قوله تعالی مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ درین مقام تطبیق وی درست
می افتد چه با عتبار عبادت اضطراری و چه باعتبار عبادت اختیاری و اکابر
گفته اند که سر در عبادت آنست که این عبادت اختیاری مطابق شود بآن عبادت
اضطراری که مدرکه را همیشه بحسب انقیاد و تذلل حاصل ست و ارادت مطابق شود

بحال واقع و در تعذیب جاودانی کفار و اختلاف اکابر دران منفیه بوده‌اند که
بعضی سوال کرده اند که مقتضای عدل و حکمت آنست که گناه متناهی را عذاب
متناهی باشد پس چه سببست که کفر متناهی را عذاب نامتناهی هست امام غزالی قدس سره
فرموده‌اند در جواب ازین سوال که قدر جزای اعمال حق سبحانه تعالی میداند و اوراک
انمعنی نوق دریافت ناقصه ماست پس جزائیکه مماثل کفر باشد ورنشاء جاودانی
خواهد بود و در حقیقت و سر جزای اعمال جز حق سبحانه را اطلاعی نیست و بعض دیگر
گفته اند که چون قصد و نیت کفار آنست که همیشه بر کفر باشند پس در آن نشاء
نیز جزای ایشان همیشه باشد اما آنها که بعذاب جاودانی قایل نیستند میگویند که
کفر جهل ست عارضی و چسپان و ملائم مزاج روح نیست بلکه مناسب مزاج روح
و ادراک وی امور حقیه است و صفت جهل آخر مرتفع میشود و در چند موضع از کلمات
قدسیه ایشان که بعضی مخادیم جمع کرده اند خدمه می بود و بخدمت مولوی اوستادی
عرض کرده می شد در جواب آن می شنود و بعضی ازان اینست که در ضمن شستن
رشحه ایراد میباید رشحه حضرت ایشان فرموده اند آنچه از مردم واقع میشود اگر
در شریعت آنرا حدی و تعزیری مقرر نیست ازان نمی باید رنجید زیراکه آن باقدار
و تمکین و خلق حق سبحانه موجود شده است در معنی این سخن فرموده اند که اگرچه
هر فعلی خواه حد شرعی متوجه شود و خواه نشود ازین قبیل است که باقدار و تمکین
و خلق حق سبحانه موجود شده است لیکن مراد آنست که درین قسم مذکور نشد نظر
بر حقیقت قضا و قدر میباید داشت تا جنگ و آشوب نشود و در آنصورت دیگر
نظر باحکام شریعت میباید کرد تا سلسله امور این عالم را انتظام خود بماند انتهی

بشرع شریف راه نیابد در آن صورت رنجیدن و جنگ و آشوب کردن موجب رضای حق سبحانه و خوشنودی رسول وی است صلی الله علیه وسلم و در ضمن آن جنگ و آشوب نیز فائده صورتاً و معناً مندرج است و اهمال و اهمال در آن جز الحاد و زندقه هیچ نیست رشحه در شرح این سخن که حضرت ایشان فرموده اند که بدیدهٔ قضا و قدر نظرے باید کرد و همه کس را بمثل امر تکوینی باید دید تا جنگ نشود می‌فرمودند که یعنی تمثیل آن چیزے با امر تکوینی حاصل شده باشد و این اشتات است باولی ملابسته و امر تکوینی امر بی واسطه را گویند یعنی در حصول آن امر احتیاج بوسایط بسیار و امتداد زمان نیست رشحه در معنی این سخن که حضرت ایشان فرموده اند که اراده وجه باقی مستمر است تفسیر می‌فرمودند یعنی ارادهٔ حصهٔ وجودی که موجود را حاصل است و آئینه وجود مطلق اوست مسخر همان حصه است باین معنی که سالک بران حصه غالب میتواند شد و ویرا آئینه جمال مطلق میتوان گردانید و فرمودند که معنی دیگر هم بخاطر می‌آید که از ارادهٔ وجه باقی توجه بوجه خاص گیرند و چون نتیجهٔ این توجه افنای غیریت و اثبات حق سبحانه تعالی پس آنجا که حق سبحانه مثبت بود همه اشیا مسخر باشد و در انحال حق سبحانه از باطن این ارادت مسخر اشیا بود رشحه در معنی این سخن که حضرت ایشان فرموده اند که در فتوحات مذکور است که سر ظهور عالم معلوم نمیشود الا بمجاهدات کثیره و ریاضات عظیمه یصحها الهمم میفرمودند که از یصححها الهمم مراد آنست که مرمی قصد و همت او ذات حق سبحانه باشد و تا همت موجود نشود و صاحب این همت مجاهدات کثیره و ریاضات عظیمه نخود نگیرد سر ظهور عالم که از جمله اسرار غامضه است بروی منکشف نشود و مجرد

این ہمت بی اتحاد مجاہدہ و ریاضت یا مجرد مجاہدہ و ریاضت بی تحصیل این ہمت تا
ہیچ فائدہ و نتیجہ ندہد رشحہ در معنی این سخن کہ حضرت ایشان فرمودہ اند کہ بعضی
عارفان را قدرت آن دادہ اند کہ ہرچہ خواہند خلق کنند و فرق میان مخلوق حق
و مخلوق عارف آنست کہ مخلوق عارف باقی ہست مادامیکہ آنرا در حضرتی از
حضرات اثبات کنند میفرمودند کہ لازم نیست کہ عارف متوجہ مخلوق خود بتوجہ حسی
شہادی بلکہ اگر در حضرت مثال متوجہ صورت مثالی وی بود کافیست در ابقای
وجود خارجی آن موجود شہادی پس مادام کہ آن توجہ از عارف باقی ہست بآن
موجود شہادی در حضرت مثال یا حضرت شہادت آن موجود نیز باقیست در حضرت
شہادت و ہرگاہ کہ آن توجہ منقطع گردد آن موجود فی الحال معدوم صرف شود
رشحہ درین سخن کہ حضرت ایشان فرمودہ اند کہ شیخ بہاءالدین عمر قدس سرہ
چندگاہ بر اسپی سفید سوار میشدند از بعضی محرمان ایشان سبب آن پرسیدہ شد
وی گفت اختیار اسپ سفید از جہت آنست کہ بعضی تجلیات صوری چنین مشہود
حضرت شدہ است میفرمودند کہ خصوصیت ہر صورتی نسبت ارباب مشاہدات و
مکاشفات بنابر اختلاف استعدادات و اختلاف معانی و حقائقی ہست کہ در صور اشیا
بر ایشان منکشف میشود و مثلا موسی را علیہ السلام تجلی صوری در لباس درختی کہ در
وادی ایمن بود واقع شد و حضرت رسالت را صلی اللہ علیہ وسلم در صورت جوانی
مخطط روی نمود چنانچہ بعضی احادیث بآن ناطق شدہ انتہی کلامہ پوشیدہ نماند
کہ حضرت شیخ محی الدین عربی قدس سرہ در بعضی از مولفات خود نوشتہ کہ رأیت
ربی علی صورۃ الفرس و حضرت شیخ رکن الدین علاءالدولہ قدس سرہ در بعضی

از مصنفات خود نوشته و در شرح این سخن فرموده اند که سالکان حق را تجلیات
صوری می بینند و آن با آثار نسبت دارد و تجلیات معنوی می بینند و آن بصفات
نسبت دارد و تجلیات ذوقی می بینند و آن بذات نسبت دارد و تجلیات صوری که
با آثار نسبت دارد حق تعالی در صورت جمیع اشیا بر بنده تجلی میکند از مفردات عنصریات
و معادن و نباتات و حیوانات و افراد انسان چون در یکی از موالید ثلثه تجلی کند و قتیکه
تجلی از آن مرتبه دیگر که فوق اوست خواهد پیوست در افق آن مولود تجلی کند بعد
از آن بدیگر مولود تجلی کند بعد از آن بدیگر مولود که فوق اوست خواهد کند همچنانکه هرگاه
تجلی کند از معادن و قتیکه به نباتات خواهد پیوست در صورت مرجان که افق
معادن است تجلی کند چه وی اقرب معادن است بمرتبه نباتات که در نشو و نمو
و هرگاه که از نباتات بحیوان خواهد پیوست در صورت نخل تجلی کند که افق نباتات
و اقرب نباتات است بمرتبه حیوان که بعضی از خواص حیوانات در وی بود که اگر سرش
از تنه بردارند خشک شود و تلقیح نیز مخصوص اوست که تا شاخی از درخت نر بر درخت
ماده نزنند بار نگیرد و این نیز از خواص حیوانات است تا نر بماده نه پیوندد ماده
بار نگیرد و هرگاه که از حیوان بانسان خواهد پیوست در صورت فرس تجلی کند که
افق حیوان است و اقرب حیوانات است بانسان از جهت شعور و زیرکی و صورت
دیگر فوق افق انسان نباشد و تجلیات صوری غایتش آنکه نهایت هر تجلی صوری
در مرتبه انسان آن بود که حق سبحانه تعالی بصورت صاحب تجلی بر وی تجلی شود و سالک
را مزلة القدم صعب تر از این نبود که حق تعالی بر وی تجلی کند هم بصورت او چنانکه سالک
در آن تجلی غیر خود کسی دیگر را نبیند هر چند نظر کند همه خود را بیند و کل موجودات را

سرکشتن و دادن خرما را ۱۲

محافظ خود یابد یعنی سبحانی ما اعظم شانی و انا الحق و لیس فی جبتی سوی الله و ما
فی الدارین غیری و امثال آنهمه ازین تجلی رو نماید و بیشتر اہل کشف را که قدم
لغزیده درین تجلی صوری بوده تا چنین چیزها نموده اند و حکما را مزلة القدم
در تجلی معنوی بوده که روی از متابعت انبیا علیهم السلام گردانیده اند و بمدرکات
معنوی خود مغرور گشته در بادیه ضلالت هلاک شده اند چون اولیا بیمن متابعت
پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم محفوظ اند اگر در غلبات سکر از ایشان سهوی در وجود
آمده در حال صحو از ان توبه کرده اند لاجرم حق سبحانه ایشانرا از منازل تجلیات
صوری و نوری و معنوی عبور داده به تجلیات ذوقی ذاتی رسانیده و از مزلة الاقدام
رهانیده و بشطر لیتنا بنعیم مقیم تجلی ذات رفیع الدرجات واصل گردانیده ذلک
فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم و میفرمودند در بیان وجود
باریتعالی و نسبت معیت وی باشیا که وجود ممکن غیر حقیقت اوست و عارض
حقیقت او مثلا زید متصور در ذهن حقیقتی ست که این وجود خارجی عارض آن
حقیقت شده و منضم بوی گشته و آن حقیقت بواسطه این ضمیمه مبدء آثار شده
پس حقیقت این وجود عارضی مبدء آثار باشد چه از وجود تعبیر بچیزی میکنند که مبدء
آثار باشد و وجود واجب عین حقیقت اوست بخلاف وجود ممکن پس آن حقیقت
بخود مبدء آثار است بی انضمام هیچ شی بوی و اختلاف ست حکما و صوفیه را
که آن وجود یکه مبدء آثار موجودات شده چه وجود است شیخ رکن الدین علاء الدوله
و قلیلی از صوفیه و اکثر حکما و متکلمین بر آنند که آن صفتی ست از صفات حق سبحانه تعالی
که افاضه وجود کرده بر موجودات و مسمی ست بفیض وجودی و وجود عام و نفس الرحمن

وغیر آن وحضرت شیخ محی الدین عربی و اتباع ایشان و اکثر صوفیه محققین
از متقدمین و متاخرین و قلیلے از حکماے و متکلمین برآنند که آن وجودیکه
مبدء آثار شده هم وجود حق سبحانه است که عین حقیقت وجود است لا غیر پس همه
ممکنات موجود بوجود واجب اند یعنی ذات را با اشیا علاقه حقیقی واقع است
که آن معیت مجهول الکیفیت است و هیچ احدی از ارباب تحقیق از انبیا و اولیا و
حکما پی بسر آن معیت و حقیقت وی نبرده غایتش آنکه بعضی از افراد انسان
مطلع شده اند بر سر معیت بقدر استعداد و قابلیت خود و تمثیلیکه مشابه این علاقه است
که بقدر مناسبتی دارد نه آنکه فی الواقع چنان باشد نسبت عارض است بمعروض
فقیری بعد از وفات ایشان بچند روز شبی ایشان را بخواب دیده پرسید که مخدوما
چون بدار آخرت نقل کردند از سر توحید وجود و نسبت معیت وی با اشیا که حضرت
شیخ محی الدین عربی در آن سخن کرده اند و غلو نموده اند شما را چه معلوم شده
فرمودند که چون باین عالم آمدم مرا با حضرت شیخ ملاقات واقع شد و از ایشان
سر این مسئله پرسیدم فرمودند که سخن همانست که نوشته ایم باز آن فقیر پرسید که آیا
در عالم آخرت عشق و عاشقی و تعلق خاطر بمظاهر جمیله میباشد فرمودند که چه میگوئی
که مذاق عاشقی آنست که اینجا هست زیرا که حسن عالم اجسام که از ترکیب اجزاء
مختلفه حاصل میشود زود متغیر و متبدل میگردد و بواسطه ضدیت آن اجزا با یکدیگر
دیدان سبب عشق زائل گردد و تعلق خاطر نمی ماند اما حسن هاے این عالم
که از جمیع بسایط حاصل شده قابل فنا و زوال نیست و هرگز تغیر و تبدل نمی پذیرد
چه میان اجزاء آن ضدیت و مخالفت نیست لاجرم اینجا همه عشق و عاشقی قویست ازا

تا بقیس آنکه در ابتداء انقطاع روح از بدن بواسطهٔ علاقه وانسی که روح را
به بدن میباشد دو سه روزی تشویشی بجهت روح راه مییابد اما چون صاف و پاک
میشود و باز بجهات بر سر مذاق و عاشقی می آید چون ایشان این سخنان فرموده اند
آن فقیر گفته که آنچه شما فرموده اید از جملهٔ اسرار آخرت است و میگویند که اموات
ماذون نیستند بافشای اسرار آخرت این چگونه است گفتند که این سخنی است واهی
که عوام گویند و اصلی ندارد که مردم در واقعات بسیار پیغمبر را صلی الله علیه وسلم
و کبرای اهل امت را دیده اند و از ایشان غرائب و عجائب عالم آخرت معلوم کرده اند
و اگر افشای اسرار آخرت جائز نبودی قرآن و حدیث بآن ناطق نبودی بار دیگر
درهمان ایام آن فقیر بخواب دیده که خدمت مولوی بیمار اند بخاطرش گذشته که آیا
درین چه سر است که دوستان او سبحانه اکثر اوقات به آفات و بلیات مبتلا
میباشند فرموده سرش آنست که امراض و ریاضات موجب تنقیهٔ دماغ و تصفیهٔ قوای
دماغ است و چون دماغ تنقیه مییابد هر آئینه متعلق القوه دماغی میشود و آن نور مطلق
البسیط که محیط جملهٔ موجودات است و مقصود همه مکوّنات و ظهور او همین مخصوص نسبت
ببعضی دون بعضی بلکه سن و تو هر فردی از افراد انسانی را که این تنقیه
و تصفیه دست دهد آن نور مطلق بقوت دماغی وی متعلق میباشد، مولانا
علاؤ الدین ابیری قدس سره میگفت که طالب را سه چیز لازم است
که از آن گزیر نیست اول دوام وضو دوم حفظ نسبت سیوم احتیاط در لقمه و
میفرمودند که اکابر در معنی لا اله الا الله گفته اند که ذاکر در مراتب سلوک نخود گاهی
لا معبود الا الله گوید و گاهی لا موجود الا الله بیش از شروع در سیر الی الله

چون لا اله الا الله گوید باید که لا معبود الا الله اندیشد و از سیر لا اله الا الله
چون الا الله گوید باید که لا مقصود الا الله اندیشد و تا سیر الی الله منتهی نشود و
قدم در سیر فی الله ننهد لا موجود الا الله اندیشیدن کفر است و میفرمودند که هر طالبی که
سنت را بر خود فرض نگرداند از نقصان دین او ست بعضی سنتها بر حضرت
صلی الله علیه وسلم فرض بود و تهجد بر نافلة لک است اشارت باین ست
از التزام سنن و آداب شرعی کما ینبغی ناگزیر ست و همه سعادتهای ظاهری
و باطنی بر آن موقوفست و میفرمودند که این قوم بعضی حصول نسبت نه بکار میشود و
نه بیکار بکار نمیشود اگر نا قابل است به بیکاری نمیشود و اگر قابل است و میفرمودند
که هر طالبی بعد دی که بکاری نیکو کند و کسی او را استحسان نماید
در آن استحسان نفس او را خوش آید ظلمت این خوش آمدن نفس مر طالب را
کم از آن نیست که با ذی رحم محرم زنا کند و میفرمودند که این کار که آدمی را
افتاده است هیچ موجودی را نیفتاده است از طاعات رسمی و عبادات عادتی
هیچکار نکشاید میان را در بندگی چست میباید بستن و در گفتن و نگریستن و
خوردن احتیاط بلیغ باید کردن و میفرمودند که درین طریق باید که هیچ چیز
ملحوظ طالب نبود و نه دنیا نه آخرت نه نفس خود پس اگر چنین باشد علامت است
که او را برای شناخت خود آفریده اند و اگر نه برای بهشت آفریده اند یا برای
دوزخ میفرمودند هر که درین عالم از خود خلاص نشد بعد از خرابی بدن روح او
در تحت فلک قمر بماند ع هر کرا در خاک غیرت پای در گل ماند ماند و این سخن
شیخ محی الدین عربی است گفته اند هر که در تحت فلک قمر ماند من این سخن را

بحضرت مولانا عبدالرحمن جامی گفتم و اظهار ملال کردم که این قضیه پیش من
بغایت مشکل است که شیخ فرموده اند و حال آنکه اکثر مومنان از خود خلاص نا شده می میرند
حضرت مولانا قدس سره فرمودند هر که بعد ایمان آورده او رخنه در افلاک اند اخته
که عاقبت ازان رخنه بیرون خواهد جست و میفرمودند که کمال مسلمانی در تسلیم و تفویض
است اگر صاحب تسلیم را مثل ابلیس طوق لعنت در گردن افگنند باید که چنان از فعل
حق سبحانه راضی باشد که مومن از ایمان خود بنده صادق از قضای حق راضی
است نه از فعل خود میفرمودند چون ملکوتی بمرد رسید اگر بنده خود است او را آزاد
کند و اگر بنده خدا است تفاوت نکند بیت گر از در وثنوی گشته سر نامم دو امه
لاف وحدت زده سر بکش از آزارش نه نفع و ضرر است گر تفاوت می کنند نه یک رنگی
باشی که او ثبت میکند میفرمودند که اصل مسئله این است که هر کرا عشق شور انگیز نیست
این کار بر وی حرام است و میفرمودند که در طریق خواجگان قدس سرهم هوش در دم
اصل اعظم است اگر دمی بغفلت گذرد آنرا گناه بزرگ دانند تا حدی که بعضی کفر شمرند و
شیخ عطار تائید این قول میکند آنجا که میفرماید بیت هر آن کو غافل از حق یکزمان است
دران دم کافر است اما نهان است اگر آن غافلی پیوسته بودی در اسلام
بر وی بسته بودی و میفرمودند که همچنان که عوام را از معصیت اجتناب واجب است
خواص را از غفلت احتراز لازم است که مولانا ابویزید نورانی علیه الرحمة می گفتند
همچنانکه عوام بمعصیت مواخذ میشوند خواص بغفلت معاتب میگردند بیت یا مکن
با پیلبانان دوستی یا بنا کن خانه در خورد پیل کم نشین با یار ازرق پیرهن
یا بکش بر خانمان انگشت نیل میفرمودند جمعیکه بهم می نشینند هر کدام که در طور

خود راسخ تر اند دیگران را بخود میکشند چه حکم غالب راست همچو پله ترازو که
هر کدام گران ترست دیگری را از جا بر میکند و بخود میکشد پس همت چنان باید که اگر
همه عالم باین کس اقتدا کنند همه را بطور خود کشد و رنگ خود دهد انتهی کلامه راقم
این حروف یعنی علی بن حسین الواعظ الکاشفی میگوید این سخن بخط مبارک حضرت
ایشان بر ظهر کتابی نوشته دید این کلمات قدسیه را که کمال سلطنت و سلطانی
آنکه بتصرف خود تمام رعایا و خواص خود را کسوت خود پوشاند چنانکه نظر او بهر که
افتد جز خود را نه بیند کمال بندگان او در آنکه از خود بتمامی تهی شوند و در خود غیر آنچه
در ایشان از پادشاه هست نه بینند و ندانند که از نادیدن و ندانستن بغیر تهی شوند
اِذَا تَمَّ فَقْرُهُمْ فَلَاهُمْ اِلَّا اَنَا و میفرمودند که نعره زدن علامت غفلت است
زیرا که وقتی زند که بمعنی حاضر نشود و اگر همیشه حاضر باشد هیچ نعره نزند بلکه حضور
و آگاهی موجب فنا و بی شعوری است درین مقام نعره زدن نمی باشد کسیکه
نعره زند حکم چوب تر دارد که در میان آتش افتاده تا نمی باقیست آواز میکند
و دود برآرد ه کف مکن و بسر مرو سرکشتای دیگ را نیک بجوش و صبر کن
زانکه همی ترا پزند ه زان دل که مرا عشق نگارم بربوده همسایه بشب
ز ناله من نغنوده گم گشت مرا ناله چو عشقم بفزوده چون ناله همه بسوخت
گم گردد دوده میفرمودند که خواجه بزرگ قدس سره در معنی الکاسب حبیب الله
گفته مراد کسب رضا است یعنی این سخن آنست که بنده باید که کسب کند این معنی را
که راضی باشد بهر چه حق سبحانه کند و حصول این معنی بحقیقت وقتی میسر شود که
بنده متحقق گردد بلقای حقیقی و میفرمودند که عوام خدا را از خلق شناسند و خواص

بفنای

خلق را آنجا چون از آن طرف دری بر روی خواص گشاده شود و ایشان را صحبت کند
معلوم گردد که دانند و بینند که همه خلق رو در آن در آورند روزی این حدیث خواندند
که أَفْضَلُ إِيمَانِ الْمَرْءِ أَنْ يَعْلَمَ أَنَّ اللّٰهَ مَعَهُ حَيْثُ كَانَ گفتند همین تعلیم کافیست
اگر کسی ادراک دارد بیت یار با تست هر کجا هستی ٭ جای دگر چه خواهی است
او باش ٭ با تو در زیر یک گلیم است او ٭ پس برو ای حریف و خود را باش ٭
میفرمودند که روزی درین فکر افتادم که ایمان شهودی آیا از احوال ظاهر است
یا از احوال باطن شنیدم از آینده که گفت که نسبت به بنده از احوال باطن است و
نسبت بحق از امور ظاهر زیرا که بنده درین حال بحقیقت باطن خود میرسد و حق سبحانه
باسم و صفت آن ظاهر و تجلی میکند روزی این رباعی خواندند که از خواجه ابو الوفا
خوارزمی است رباعی چون بعض ظهورات حق آمد باطل ٭ پس منکر باطل نشود
جز جاهل ٭ در کل وجود که جز حق بیند ٭ باشد ز حقیقت الحقائق غافل ٭
و فرمودند که چهل سال است که بمضمون این رباعی ایمان آورده‌ام و شبی در آوان
جوانی بداعیه فسادی از خانه بیرون آمدم و در ره عسسی بود بغایت شریر
و بد نفس که بشرارت نفس او کسی نمیدانستم و همه اهل دیه از وی می‌ترسیدند.
در آن دل شب دیدم که جائی در کمین ایستاده است چون او را دیدم از وی ترسیدم
و ترک آن فساد کردم و در آن محل دانستم که تدبیر درین کارخانه نیک در کار
بوده است و آن بزرگ از روی تحقیق فرموده است ٭ لَا تُنْكِرِ الْبَاطِلَ فِي طَوْرِهِ
فَإِنَّهُ مِنْ بَعْضِ ظُهُورَاتِهِ انتهی کلامه و این شعر شیخ ابو مدین مغربی است و بعض
ابیات دیگر این است بیت وَأَعْطِهِ مِنْكَ بِمِقْدَارِهِ حَتَّى تُوَفِّي حَقَّ إِثْبَاتِهِ

فالحق تعالی لطیف فی صورة کثیف الجمال فی ذاته ⁂ و میفرمودند که اگر میان آنکس که
لقمه حلوا در دهان تو می نهد و میان آنکس که سیلی بر قفای تو میزند فرق کنی علامت
نقصان تست در توحید و میفرمودند که روزی از حضرت مولانا نورالدین عبدالرحمن
جامی پرسیدم که در دعوات ماثوره آمده است اللهم اشغلنا بک عمن سواک چون
غیر و سوا نیست پس این دعا چه معنی دارد فرمودند که کاف خطاب اشارت بنفس
ذات است یعنی ما را مشغول ساز بذات از غیر ذات که صفات و افعال است یعنی ما را
بشهود ذاتی از تجلیات اسمائی و صفاتی و افعالی خلاص کن و ازو می فرمودند که
حسین بن منصور که انا الحق گفت حقیقت خود را بیگانه گفت و فرعون که انا ربکم الاعلی گفت
صورت خود را بیگانه گفت اگر او نیز حقیقت خود را بشناختی آن انا گفتن از وی مقبول
بودی و میفرمودند که یکی امری غلبه کرده بود که روی خود را بر در و دیوار و سنگ و
کلوخ می مالیدم و فریاد و بیطاقتی میکردم پس گفتند هر ذره از ذرات وجود خالی است
بر رخسار محبوب که حسن او را می فزاید شعر هرکرا ذره وجود بود ⁂ پیش تا هر ذره
درنگنجد بود ⁂ مولانا شمس الدین محمد روجی قدس سره میفرمودند
که از حضرت مولانا کاشغری که ملازمت مجلس خواجه محمد پارسا بسیار کرده بود شنیدم که
گفتند روزی در مبادی احوال پیش حضرت خواجه نشسته بودم ایشان سکوت کرده بودند
و آن سکوت بنهایت تمام یافت آخر گفتم ای خواجه سخنی فرمائید که از آن فائده گیریم
و بهره یابیم فرمودند که هر که از خاموشی بهره نگیرد با او از سخن ما نیز بهره نخواهد یافت
و هم از حافظ اسطور نقل کردند که گفت روزی حضرت خواجه این بیت خواندند
بیت به هر صفت که میسر شود بکن جهدی ⁂ که خویش را بسر کوی آن نگار کشی ⁂

و لفظ کشتی را بفتح کاف خوانده‌اند و باز مصرع دوم را تکرار کردند که خویشتن را بنهر کوی آن نگار کشتی و لفظ کشتی را این بار بضم کاف خواندند و میفرمودند که روزی خواجه شمس الدین محمد کوسوی قدس سره میگفتند که باز صفت میباید بود که یک پرواز کرد اگر صیدی بچنگش افتاد خوش و الا قرار گرفت و ما میگوییم بلک همای صفت میباید بود که آن یک پرواز هم نکند و به فرسوده استخوانی قناعت کند و میفرمودند که مردم از نهایت کسالت میگویند که فردا کاری کنیم و هیچ نمی اندیشند که امروز فردای دیروز است درین روز کار چه میسازند که فردا خواهند ساخت مضمون این سخن که فرموده درین قطعه نظم کرده شد قطعه مکن در کارها تاخیر بسیار که در تاخیر آفتهاست جانسوز به لفظ فردا افگنی امروز کارت نه زرکند بهای طبل حیله آموز قیاس امروز گیر از حال فردا که هست امروز تو فردای دیروز و میفرمودند که خدمت مولانای ما میگفتند که در سمرقند دلم بگرفت بحصار رفتم آنجا نیز ملول شدم زیرا که دران سفر جمعیت دینی از خود باز نیافتم روزی در راهی میرفتم شخصی مرا پیش آمد و این بیت بمن خواند بیت با عاشقان نشین و همه عاشقی گزین با هر که نیست عاشق هرگز مشو قرین پس آن شخص گفت این بیت از من یاد گیر و بمضمون این کار کن تا سفر تو بیهوده نباشد گفتند الحمد لله که درین سفر غنیمتی کلی یافتم این بیت یاد گرفتم و برگشتم و میفرمودند هر که باین بیت عامل شود بسعادتی رسد که هرگز وی را شقاوت در نیابد و میفرمودند که روزی مولانا محیی الدین واعظ در سن نود سالگی پیش حضرت مولانای ما آمده بود و به نیازمندی بسیار میگفتند همتی دارید که حق تعالی مرا توجهی راست بجانب خود کرامت فرماید

در آن مجالس با بباطن بر وجهت اخص که و چیم که پیری صوفی بعد از نود سال بزاری
و نیاز توجهها بر استهامی طلبید اکنون که پیر شده ایم ما را معلوم میشود که حق سبحانه آنکه
پیر فقیر بوده است زیرا که توجه راست نام آنست که قبله سالک ذات بحت باشد و
از توجه باسما و صفات خلاص باشد و این بغایت صعب و دشوار است و در آخر
میفرمود که سی سال باشد که قدره بر غفلت نمانده است اگر خواهم که زمانی خود را غافل
گردانم هرگز قادر نیستم بعد از آن این بیت از غزل خسرو خواندند بیت سبحان تو که
فراموش نیستی نفسی ❊ اگرچه میشدی اکنون نمی شوی چه کنم ❊ روزی در معنی خلوة
در انجمن بباطن با حق و بظاهر با خلق بودن سخنان فرموده بعد از آن این بیت
خواندند بیت قصاب بوده اگرچه که ما را بکشت زار با هم چو پیچیم درو ❊ هم بر کناره ایم
و میفرمودند که مثل من مثل مرغابی است که بر روی بحر است اگر خواهد زیر آب میشود و میرود
اگر میخواهد بر روی بحر میرود و درین سخن بیان تحقیق مقام جمع الجمع کردند که حضرت شیخ
محی الدین عربی قدس سره گفته اند که بعض اولیا را بعد از ریاضت بسیار سیر
ظهور عالم کشف میشود و من در وسعت جمعیتی را از حضرت حق سبحانه درخواستم امری
ظاهر شد که قوت بشریت من طاقت احتمال آن نداشت نزدیک باین رسیدم
که وجود عنصری من از هم فرو ریزد و متلاشی گردد و روح از بدن مفارقت کند
باز مناجات درازی کردم تا حق سبحانه تعالی آن جمعیتی را پوشید و هنوز اثری از آن
باقی است و این گفتگوی اندرزین گنجی با جمعیتها و بخلاف من هو آخر و سخن بسیار
میگفتند و روزی میگفتند که اگر مرا بگذارند هرگز لب نکشایم سخن گفتن بسبب ضرورة است
پس این دو بیت خواندند بیت عاشقان را چو روی با تو بست ❊ آنکه طلب لب زنند

ودر توهمی نگرند بر درِ تو مقیم نتوان بود با حلقه می نشیند ومیگذرند شیخ عمر
باغستانی قدس الله سره حضرت ایشان میفرمودند که حضرت شیخ عمر فرزند
بزرگوار خود خاوند طهور را میگفته اند که طهور بالا مشو صوفی مشو واین مشو آن مشو مسلمان
شو ومیفرمودند که کسی از راه دور بپیش حضرت شیخ عمر قدس سره آمده بود که طریقه گیرد
فرمودند در آن موضع که تو بودی مسجد بود گفته که بود پرسیده اند که احکام مسلمانی
میدانی گفته که میدانم فرموده پس آمدن اینجا بیفائده بوده است احکام عبادت
معلوم وجای عبادت معلوم بازگرد ومشغول باش ومیفرمودند که شیخ عمر قدس سره فرموده اند
که دل مرید را از غیر خالی میکنیم وناظر بجناب احدیت میگردانیم اینهمه ما میکنیم امانه من میکنم
شیخ خاوند طهور قدس سره حضرت ایشان میفرمودند که شیخ خاوند طهور
را در طریق صوفیه مصنفات است در یکی از رسالها آنجا نوشته اند توحید یگانه گردانیدن
تن است از شهوات برای عبادت ویگانه گردانیدن دل است از خطرات برای
عبودیت والاحق واحد است وتوحید واحد محال کما قیل شعر مَا وَحَّدَ الْوَاحِدَ مِنْ وَاحِدٍ
اِذْ کُلُّ مَنْ وَحَّدَهُ جَاحِدٌ هم شیخ فرموده اند که توحید در شریعت حق را یکی گفتن
ویکی دانستن اما در طریقت جدا کردن دل است از غیر حق سبحانه هم شیخ فرموده اند
که رو دل از دشمن بپرداز و دوست را طلبیدن چه حاجت است وایشان را اشعار معارف
بسیار است وحضرت ایشان گاه گاه دراثنای ادای معارف ولطایف چیزی
از آن میخواندند واز آنجمله این ابیات است ابیات نگاهبان دو چشم است
چشم دلداری نگاه دار نظر از رخ دگر یاری هلا مباد که چشمت بچشم تو نگرد
درون چشم تو بیند خیال اغیاری که کجاست در همه عالم چنان سراندازی که عاشقی

پرداز

بیچاره کسی اوکند زاری ۞ ای بیخبران عشق مورزید که عیبست ۞ الا بجائیکه
پس پرده غیب است ۞ شیر زاد بیشه عشقم قوی در کار خود ۞ کو حریفی من بیا
تا زور بازو بنگرد ۞ خواجه ابراهیم شاشی رحمة الله حضرت ایشان میفرمودند
که خال من خواجه ابراهیم شاشی بهر تعلیم من این بیت نوشته بودند بیت
پیدا است حال مردم رندان چنانکه هست ۞ خرم کسیکه فاش کند هر نهان که هست
و نیز حضرت ایشان میفرمودند که خال من روزی گرد گورستان جا کرده بگشت
کیفیتی داشت و بدرد دل این بیت میخواند و میگریست بیت فراق دوست
اگر اندک است اندک نیست ۞ درون دیده اگر نیم موست بسیار است ۞ و نیز
حضرت ایشان میفرمودند که از خال خود یاد دارم که این رباعی میخواندند رباعی
تا بنده ز خود فانی مطلق نشود ۞ توحید بنزد او محقق نشود ۞ توحید حلول نیست
نابودن تست ۞ ورنه بگزاف آدمی حق نشود ۞ حضرت شیخ عبید الله
احرار قدس سره میفرمودند وقتیکه در هری بودم سحرها بحمام پیری میرفتم
و مردم را خادمی میکردم گاه بودی که پانزده شانزده کس را خدمت کردمی
و درین خدمت امتیاز نمیکردم میان نیک و بد سیاه و سفید و آزاد و بنده گاه
چنان بود که در گرم خانه حمام پنج شش کس را خادمی میکردم و بعد از خدمت مردم
میگریختم تا کسی را فدغه اجرت نشود و اگر شود مرا نیابد در آخر حیات میفرمودند
از بسکه در حمام اینچنین خدمتها میکردم از حرارت حمام کوفتی بطبیعت رسیده است
و ازین جهت حالا بحمام رغبت نمی شود و بحمام کم میرفتند باین جهت و میفرمودند
که طریقه خواجگان قدس سرهم همت و خاطر مصروف آن میباشند که بمقتضای وقت

چیست ذکر و مراقبه وقتی ست که دران وقت خدمت نباشد که ازان راحتی بمسلمانی
رسد خدمتیکه سبب قبول دل ست بر ذکر و مراقبه مقدم ست بعضی گمان برده اند
که اشتغال بنوافل عبادات از خدمت اوست ثمرهٔ خدمت محبت و تمکین در دلهاست
جُبِلَتِ الْقُلُوْبُ عَلٰى حُبِّ مَنْ اَحْسَنَ اِلَيْهَا یقین نیست هرگز ثمرات نوافل با ثمره و
نتیجه که محبت مومنین ست برابر نخواهد بود و میفرمودند آنکه حضرت خواجه بهاؤالدین
و متابعان ایشان باسانی خدمت کسی قبول نمیکنند از جهت آنست که خدمت
و تواضع از جملهٔ احسان هست و حب محسن ضروری و بقدر محبت علاقه واقع چون
ایشان بتمامی مشغول اند بنفی خلق و نمی خواهند که ایشان را هیچ گونه علاقه بکسی بقدر ضرورت
سعی و اهتمام دارند که تا توانند خدمت کنند نه قبول خدمت و اگر کسی خدمت قبول
میکنند که در وی استعداد آن بیابند که روزی وی از طور و طریقه ایشان بهره مند
شود و دعای او از عالم بسبب قبول و التفات خاطر ایشان کمتر گردد و عالمی از
جمعیت باطن او معمور و منور شود و میفرمودند که من این طریقه را از کتب صوفیه
نگرفته ام بابی از خدمت مردم گرفته ام نه آنکه مرا آموخته باشند اما خدمت را
خاصیت این ست و میفرمودند هر کسی را از دری در آورده اند مرا از در خدمت
در آورده اند ازین جهت است خدمتی مرضی و مختار و محبوب من شد هرگاه امید و آرزو
دارم وی را خدمت میفرمایم و این بیت خواندند بیت هست ترا به کنگرهٔ کبریا کششها
این سقف گاه را به ازین نردبان مخواه پس فرمودند که من همچنین میخواهم که
خدمت ترا به کنگرهٔ کبریا کشند و روزی حضرت ایشان در معنی آیه کریمه اِنَّا اَعْطَيْنٰكَ
الْكَوْثَرَ میفرمودند که محققان در تفسیر این آیه چنین گفته اند که دادیم ترا کوثر یعنی شهود

احدیت در کثرت پس کسی که این شهود مقام او ست هر آینه هر ذره از ذرات
کائنات او را آینه است که در آن جمال وجه باقی مشاهده میکند. اینچنین کسی را
که همی ست با سوا سبب مزید شهود و تجلی وجود باشد اسباب دنیوی چگونه حجاب
مقصود گردد و محجوبی او را چگونه صورت بندد. و در معنی آیة اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ
میفرمودند که حمد را ابتدایی ست و نهایتی. بدایت حمد آنست که در مقابله نعمتی که
به بنده داده اند حمد میگویند از برای آنکه میدانند که حمد نعمت را زیاده میگرداند و
نهایت حمد آنست که حق سبحانه مثلا وی را قوتی داده که بآن قوت قیام بحق عبودیت
مینماید از نماز و روزه و زکوة و حج و امثال آن در مقابله اینچنین نعمتی که سبب
قرب و رضای حق سبحانه گشته است حمد میگوید بلکه نهایت حمد آنست که بنده
داند که حامد از مظهر او غیر حق سبحانه نبوده است کمال بنده خود در آن نیست که داند
که او معدومی است که او را نه ذات است و نه صفت و نه فعل با این اندیشه خود را مستور
گرداند که او را مظهر صفات خود گردانیده اند. در معنی آیة قَلِیْلٌ مِّنْ عِبَادِیَ الشَّکُوْرُ
میفرمودند که شکور بحقیقت آنست که در نعمت مشاهده منعم کند و فرمودند که امام غزالی قدس سره فرموده است
که اگر از نعمت ملتذ شود منافی شکر نیست اگر ملتذ از این جهت باشد که سبب وصول میشود بحق سبحانه
در معنی آیة فَاَعْرِضْ عَنْ مَّنْ تَوَلّٰی عَنْ ذِکْرِنَا می فرمودند که این آیة متناول دو معنی
است یکی آنکه از ظاهر آیة مفهوم میشود که اعراض کن از طائفه که از ذکر ما اعراض
کرده اند که اهل حجب و غفلت اند و دیگر آنکه طائفه هستند که از کمال استغراق و
استهلاک در شهود مذکور صفت ذکر از ایشان مرتفع شده است اگر فرضا ایشان را
بذکر تکلیف کنند ذکر ایشان را مانع از شهود مذکور خواهد شد پس حضرت رسول علیه السلام

مامور شد بآنکه اعراض کنند از چنین طائفه که اعراض کرده اند از ذکر و در شهود و غافل گو ر
مستغرق شده بایمعنی که ایشانرا بذکر گفتن تکلیف نفرمایند و در معنی آیة وکونوا مع
الصادقین میفرمودند که کینونت مع الصادقین را دو معنی است کینونتی بحسب صورت است
و آن آنست که مجالست و مصاحبت را با اهل صدق لازم وقت خود گیرد تا بسبب
دوام صحبت ایشان باطن وی از انوار صفات و اخلاق ایشان منور شود و کینونتی
بحسب معنی آنست که از رهگذار باطن طریق رابطه ورزد و نسبت بطائفه که استحقاق
واسطگی داشته باشد و صحبت را حصر کند در آنکه همیشه بچشم ناظر باشد بلکه خیال سازد
که صحبتی دائمی شود و از صورت بمعنی عبور کند تا همیشه واسطه در نظر باشد چون این معنی
را بر سبیل دوام رعایت کند سر وی را با سر ایشان مناسبتی و اتحادی حاصل شود و
درین واسطه آنچه مقصود اصلی است حاصل حقیقت وی شود و نیز در معنی این آیت
میفرمودند که آنچه ازین امر واجب الامتثال مفهوم میشود آنست میباید که دل مرتبط
بیکی از صادقان باشد صادقان آن طائفه اند که هرچه مسمی بالغیر است از پیش بصیرت
ایشان برخاسته است رمح صدق آن نیزه را گویند که آنچه نیزه را باید راستی و همواری
داشته باشد آنچه حقیقت انسانی را باید که بآن متحلی باشد تا بدرجه کمال خود رسیده باشد
غیر توجه راست بجانب حق سبحانه تعالی بر سبیل دوام هیچ نیست و در معنی این آیة فرموده
بیت با عاشقان نشین و همه عاشقی گزین ؛ با هر که نیست عاشق با او مشو قرین ؛ پس استادی که
او نحوی بود ؛ جان شاگردش از و نحوی بود ؛ باز استادی که او محوی بود ؛ جان شاگردش از و محوی بود
آدمی را از آن سبب که استعداد یا تمام از همنشینان حاصل است مامور بآن امر
شده است که دام عمل یا کششی که از حق سبحانه تعالی میبرکت صحبت این طائفه

واقع شود مقاومت نتواند کرد جذبة من جذبات الحق توازی عمل الثقلین مؤید
این است و در معنی کلمه لا اله الا الله میفرمودند که بعضی اکابر ذکر لا اله الا الله
را ذکر عوام گفته اند و ذکر الله را خاص و ذکر هو را ذکر خاص الخواص و حال آنکه
ذکر لا اله الا الله را ذکر خاص الخاص میتواند بود زیرا که تجلیات حق را سبحانه
نهایت نیست و در آن صورت هرگز تکرار متصور نی پس رهرو آن نفی صفتی میکند و
اثبات صفتی پس ابدا لآبدین از نفی و اثبات خلاص نباشد و میفرمودند که معنی لا اله
الا الله پیش بعضی که الله اسم ذات است من حیث هی آن تواند بود که لا اله نیست آلهه
که عبارت از مرتبه الوهیت است یعنی ذات مع الصفات الا الله مگر ذات بحت
منزه عن الکل این معنی را بر از خود و در نظر باید داشت زیرا که در زمان خلوی دل از
اغیار مشهود سر جز ذات مقدس هیچ نیست و این نسبت مبتدیان خواجه
عبدالخالق قدس سره میسر است فهم من فهم و بانکه ذکر دم اگر در ده کس است
و در نهایت معنی میفرمودند که مبتدیان طریقه خواجه بهاء الدین را قدس سره در اول
قدم چاشنی از غیب هویت حاصل است و در معنی کریمه قل الله ثم ذرهم میفرمودند
که مراد آنست که بنفس ذات متوجه باش نه بصفات و در معنی آیه یا ایها الذین آمنوا آمنوا
میفرمودند که اشارت است بتکرار عقود یعنی ایمان که پیش این طائفه عبارت
از عقد قلب است بحق سبحانه حق تعالی امر کرده است که تکرار این عقد کنید یعنی سعی
نمایید و بدانید که این وصف از آن شما نیست و در معنی آیه کریمه فمنهم ظالم
لنفسه و منهم مقتصد و منهم سابق بالخیرات میفرمودند شاید که فمنهم ظالم لنفسه اشارت
باشد بطائفه که بر نفس خود ظلم کرده باشند یعنی که از هر چه از مراد وی باشد از

لذات وشهوات ویرا محروم گردانیده اند ودر جمیع احوال مخالفت ویرا لازم
داشته اند تا مستعد قبول توجهت گردد نظر برین تحقیق این گروه از مقتصدان
درمیین باشند ومقتصدان از سابقان بالخیرات ودر معنی آیه سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ
أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ میفرمودند که شاید اشارت بطائفه باشد از بنی آدم که بر قلب
مهیمین واقع اند که طائفه اند از ملائکه که ایشانرا از غایت استغراق در شهود ذاتی هیچ آگاهی نیست
بآنکه ذات غیر حق سبحانه موجودی هست چون آن طائفه را از هیچ چیز آگاهی نباشد مصدر ورقه هیچ چیز
ایمان نداشته باشد لاجرم لَا يُؤْمِنُونَ وصف آن بزرگواران آمد ودر معنی آیه لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ
لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ میفرمودند شاید از ملک دل سالکان خواهند یعنی چون حق سبحانه بر دل آنها احدیت
تجلی کند و آن دل از غیر خود نشان نگذارد وپس در آن دل صدای لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ در اندازد
وچون در آن مملکت غیر خود نه بیند هم خود جواب گوید که لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ صدای
سُبْحَانِي مَا أَعْظَمَ شَانِي وَأَنَا الْحَقُّ وَهَلْ فِي الدَّارَيْنِ غَيْرِي وامثال آن ازین مقام است
ودر معنی آیه يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللّٰهِ فرمودند که آدمیان محتاج
حق اند سبحانه وچون حق تعالی بعلم قدیم خود میدانست که آدمی بحسب مقتضای
بشریت بنان وآب واسباب دنیوی محتاج خواهد بود لاجرم جمال قیومیت خود را
از مظاهر اشیا ظاهر گردانید تا آدمی بهر چه محتاج شود فی الحقیقه محتاج بحق باشد
سبحانه از وجه قیومیت وی تعالی شانه وروزی بعضی از حاضران مجلس را سیاست و
ملامت میکردند وسخنان میفرمودند در آن اثنا فرمودند بر در کوچها اگر دیده کاری کنید
که کسی از شما نفعی گیرد بهر وجهیکه توانید خود در آن کنید سعی نمایند که شهود احدیت
در کثرت حاصل شود بعضی معنی إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ را چنین تفسیر کرده اند که دادیم ترا

کوثر یعنی شهود احدیت در کثرت و در معنی آیهٔ کُلَّ یَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ سخنان میفرمودند
و در آن اثنا بتقریب گفتند که بقای بعد الفنای را دو معنی است یکی آنکه بعد از آنکه
سالک متحقق شد بشهود ذات و در آن رسوخ تمام یافت و استغراق و غیبت
بشعور و حضور باز گشت مظهر تجلیات اسمای فعلی میشود و آثار اسمای کونی را در خود
باز مییابد و میان هر یک از آن اسما را امتیاز میکند و از هر اسمی حظی خاص فرا
میگیرد و معنی دیگر آنکه در هر آنی و جزئی لا یتجزی از اجزای زمان در خود اثری
از آثار اسمای ذاتیه که آنرا در خارج مظاهر نمی باشد باز می یابد و آناً فاناً آثار متنوعه
متلونه را در باطن خود در می یابد و به اعتبار اختلاف آثار امتیاز میکند میان هر یکی
در اقصر زمانی از ازمنه و این نهایت نادره حالی است و اکمل افراد انسانیه را از ارباب
ولایت خاصه این معنی بسبیل ندرت حاصل شود آیهٔ کُلَّ یَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ مبین این معنی
است ع هر دم ازین باغ بری میرسد ٭ تازه تر از تازه تری میرسد ٭ اما آنچه
در معانی بعضی احادیث میگفتند در ضمن هشت رشحه ایراد مییابد رشحه در معنی حدیث
اَلْقَنَاعَةُ كَنْزٌ لَا يَفْنَى میفرمودند که قناعت نزد ما آنست که چون کسی نان جو ناپخته
یابد آرزوی نان جو پخته نکند آنرا نیز آن قدر خورد که دست و پای جنبد از برای
نماز کردن و میفرمودند بر وجهی میباید که همیشه سیر شود و در خوردن و پوشیدن
قناعت باید کرد بچیزی که از آن پایه تر نباشد پس دست مبارک خود را گشادند و
فرمودند هرگاه کسی گرسنه شود یک دو دست کرنج یا آرد ویرا کفایت است
سیاه دانه ۱۲
هر که چنین کرد بیاسود و میفرمودند اگر کسی در بیابانی افتد مثلاً که در آن آب نبود
و نه آبادانی و از هیچ جا امید طعام نباشد و ویرا برای طعام هیچ دغدغه نباشد و

در باطن وی نیز هیچ تضرع نبود نتوان گفت که امروز قناعت بحقیقت حاصل
شده است و در خبر است که میفرمودند که اَلتَّکَبُّرُ مَعَ الْمُتَکَبِّرِ صَدَقَةٌ تکبر دو نوع است مذموم
و محمود تکبر مذموم تعظیم است بر خلق خدای و بچشم حقارت در ایشان نگریستن و خود را
از ایشان زیاده دیدن و تکبر محمود عدم التفات است با دون حق سبحانه و تعظیم
بر غیر حق سبحانه بایمعنی که هر چه غیر حق است سبحانه در نظر وی حقیر و بیمقدار شود و
علاقه التفات وی از آن منقطع گردد و این تکبر اصل است و موصل بمرتبه فنا و
میفرمودند که در حدیث وارد شده که شَیَّبَتْنِی سُوْرَةُ هُوْدٍ بنا بر آنست که در سوره هود
امر باستقامت واقع است کما قال سبحانه فَاسْتَقِمْ کَمَا اُمِرْتَ و استقامت امریست
بغایت صعب زیرا که استقامت استقرار است در حد وسط در مجموع افعال و اقوال
و اخلاق و احوال بر وجهیکه تجاوز از آنچه ضروریست در مجموع افعال صادر نشود
و از طرفین افراط و تفریط مصون و محفوظ باشد از اینجاست که گفته اند کار
استقامت دارد و ظهور کرامات و خوارق عادات را اعتباری نیست و در معنی
حدیث اَلْیَوْمَ تُسَدُّ کُلُّ فُرْجَةٍ الحدیث میفرمودند مسجدی که حضرت علیه السلام نماز
میگذاردند چندین در داشت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در مرض اخیر فرمودند
تا اکثر درها را ببستند و آن در که بر خانه صدیق اکبر رض بود باز گذاشتند پس فرمودند
اَلْیَوْمَ تُسَدُّ کُلُّ فُرْجَةٍ اِلَّا فُرْجَةَ اَبِیْ بَکْرٍ یعنی امروز بسته باشند همه شگافها الا شگاف ابی بکر را و ارباب
تحقیق درینباب سخنی دارند و آن آنست که حضرت صدیق را رضی الله عنه کمال نسبت حبی بحضرت رسول
علیه السلام بود و آنحضرت درین حدیث اشارت بایمعنی کردند که همه نسبتها و طریقها در جنب نسبت حبی مسدود است
و آنچه موصل بمقصود است حبی است بصاحب دولتی که اعتقاد و وابستگی را لائق باشد

وطریقهٔ خواجگان قدس سرهم که بحضرت صدیق اکبر منسوب است از حیثیت این
نسبت حبّی است وطریق این عزیزان بحقیقت نگاهداشت این نسبت حقیقی است
وقتی دیگر در بیان تحصیل این نسبت حبّی این ابیات خواندند ابیات دریچه
سوی یوسف باز کن ؎ وز شکافش فرجه آغاز کن ؎ عشقبازی آن دریچه کردن است
کز جمال دوست دیده روشن است ؎ و میفرمودند که بعضی از کبرای طریقت
قدس سرهم در معنی حدیث لِیْ مَعَ اللهِ وَقْتٌ گفته است ای وَقْتٌ مُسْتَمِرٌّ شَامِلٌ لِجَمِیْعِ
اَوْقَاتِهٖ یعنی مر حضرت نبی را صلی الله علیه وسلم بحق سبحانه ارتباطی و اتصالی حاصل
بود بر سبیل دوام که در آن هیچ چیز گنجائی نداشت اما در قوت مدرکه که مسمی بالقلب است
همه چیز را گنجائی بود از مصالحهٔ دنیا و محاربهٔ اعدا و معاشرت ازواج طاهرات و
غیر آن و بعضی گفته اند لِیْ مَعَ اللهِ وَقْتٌ ای وقت عزیز نادر و میفرمودند که حضرت
خواجه علاء الدین غجدوانی قدس سره میل بقول ثانی میکردند و میگفتند که کاملان را
بر سبیل ندرت این حال واقع میشود و میفرمودند که در حدیث شب معراج واقع است
که چون جبرئیل از همراهی حضرت رسول صلی الله علیه وسلم بازماند فرمود که لَوْ دَنَوْتُ
اَنْمُلَةً لَاحْتَرَقْتُ اهل تحقیق در معانی آن گفته اند اگر نزدیک روم بقدر سر انگشتی از
مقام خود که شهود ذات مع الصفات است هر آئینه که میسوزم یعنی من نمانم یعنی چیز دیگر
میشوم و در معنی حدیث اَدَّبَنِیْ رَبِّیْ فَاَحْسَنَ تَادِیْبِیْ فرمودند ای بِاَنْ اَعْطَانِیَ
الْمَحَبَّةَ الْجَامِعَةَ لِجَمِیْعِ خِصَالِ النُّعُوْتِ الْمَرْضِیَّةِ وَالْخِصَالِ الْحَمِیْدَةِ الَّتِیْ تَقْتَضِیْ لِمَا یُلَائِمُ
حَضْرَةَ الْمَحْبُوْبِ در سطوت سلطنت محبت که قطب دائرهٔ توحید است چه چیز باشد
از آنچه ملائم و مرضی حضرت محبوب نیست که متصور ۰ مرتفع نگردد چه چیز ماند از خصائل

حمیده و اخلاق مرضیه که حاصل نشود بعد از حصول محبت محب بنا بر جمیع دقائق
مراوات حضرت محبوب مطلع شده خود را جز در مرضی و ملایمات حضرت محبوب
صرف نمیکند بیت اوستاد تو عشق است چو آنجا رسی او خود بزبان حال گوید
که چه کن و میفرمودند که حضرت امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه فرموده اند لو کشف
الغطاء ما ازددت یقینا بمعنی که ملائم استعمال حرف لو است که آن کلمه ایست که
معنی آن امتناع ثانی است از برای امتناع اول و هیچکس را انجاطر رسیده و آن
آنست که یقین همیشه در تزاید است زیرا که کشف غطا هرگز ممکن نیست و این نزد
ارباب تحقیق مقرر شده است که ذات من حیث هی هی هرگز ظاهر نمیشود مگر
از پرده صفات چون آن حقیقت همیشه در حجاب تکونی و استتار باشد کشف
غطا هرگز ممکن نباشد پس یقین لا یزال در تزاید باشد اما آنچه در معنی بعضی از کلمات
اولیا میگفتند هم در ضمن مشتت رشحه ایراد مییابد رشحه در معنی آن سخن که اصحبوا مع الله
فان لم تطیقوا فاصحبوا مع من یصحب مع الله میفرمودند که مراد بصحبت اینجا حضور
و آگاهی است که لازم صحبت است زیرا که مصاحبین را لازم است که بیک دیگر
حاضر و آگاه باشند چنین وارد شده است در توجه ایجادی بنسبت الیها ان کل
خلقته بیدی ای بالاوصاف المتقابله یعنی از جمیع اوصاف در تو جزوی
و از جمله اوصاف انسانیه حضور است حضور ربانی چه حق سبحانه ازلا و ابدا باذات خود
حاضر است پس آنچه ظاهر شد از حضور و آگاهی در افراد انسانیه از ایشان نیست
بلکه پرتویست از آفتاب حضور ربانی که بر دیوار مظاهر تافته و آنرا منور گردانیده
کمال آدمی جز در آن نیست که تحقیق بحال خود کرده اند آنچه که او را حاصل است

از حضور وغیره از آن او نسبت بلکه از آن حق سبحانه و دیرا در آن هیچ
حق نیست آنچه پیر هری قدس سره فرموده است که التحقیق تلخیص مصحوبک
اشارت بهمین معنی است رشحه در معنی این سخن که بعضی محققان فرموده اند که لو اقبل
صدیق الی الله الف الف سنة ثم اعرض عنه لحظة فاته اکثر مما ناله میفرمودند
که تحقیق این سخن آنست که این طائفه بزرگوار بمقامی میرسند که در هر یک نفس
کسب کمالات ما تقدم میکنند و حکایتی مشهور است که بعضی ازین طائفه را پیش خلیفه
غمازی کردند و گفتند که ایشان زندیقند و خلق را اضلال میکنند اگر فرمان شود که
ایشان را بقتل رسانند و این مذهب متلاشی شود اجری عظیم است که بر آن
مترتب خواهد شد چون ایشان را بدار الخلافت حاضر گردانیدند خلیفه بقتل
ایشان فرمان داد سیاف خواست که یکی از ایشان را بکشد دیگری پیش آمد و
درخواست کرد که اول مرا بکشند سیاف قصد وی کرد آن دیگری پیش آمد و همین
درخواست نمود سیاف متحیر فرو ماند گفت شما عجب کسانید که بقتل خود چنین
مشتاقید که بر یکدیگر مبادرت و مسابقت مینمائید گفتند ما اهل ایثاریم و بمقامی
رسیده ایم که در هر نفسی کسب کمالات سابقه میکنیم پس هر یک حیات خود را ایثار آن
دیگری مینمائیم تا بدین مقدار فرصت یاران دیگر نفسی چند بر آرند و کسب کمالات
کنند این سخن بخلیفه رسید متنبه شد و تحقیق حال ایشان فرمودند و بعد از اطلاع
بر کمالات ایشان گفت اگر این طائفه زندیق اند پس در عالم صدیق نیست آنگاه
ایشان را عذر خواهی کرد و با عزاز تمام باز گردانید حضرت ایشان میفرمودند
که این را تمثیلی است و آن آنست که شخصی صد دینار سرمایه دارد و بآن تجارت

شخصی

میگشد مدتی سعی کرد تا صد هزار دینار شد درین زمان آنچه حاصل اوست از سرمایه
صد هزار دینار و سود تجارت هر آئینه بیشتر است از آنچه حاصل او بوده در زمان پیشتر از
صد هزار دینار پس اگر وی درین زمان از کسب تجارت باز ایستد تا فوات او زیان
خواهد بود از مال او تعبیر نمودند. آنچه اکابر گفته اند که مَنْ غَمَضَ عَیْنَهُ عَنِ اللّٰهِ طَرْفَةَ
عَیْنٍ لَمْ یَهْتَدِ طُوْلَ عُمُرِهِ معنی وی آنست که دیگر تدارک زمان فوت شده
نمیتوانند شد. رشحه: و تعبیر نمودند در معنی آن سخن که عرفا گفته اند که اَرْبَابُ الْاَحْوَالِ
یَتُوبُوْنَ عَنِ الْاَحْوَالِ یعنی استغراق و استهلاک نیز موجب ترقی نیست زیرا که تحقیق
پیوسته است و معلوم شده که ترقی باز بسته به دوام عمل است و زمان استغراق و استهلاک
بحقیقت زمان باز ماندن از عمل است بلکه استغراق و استهلاک از احکام آن موطن
است که بطریق استعجال درین موطن ظاهر شده است اگر در موطن دنیا ظاهر نشدی
در موطن عقبی بطریق اکمل ظاهر شدی پس بنا برین تحقیق است که ارباب احوال تبرا
کرده اند از احوال. رشحه: تعبیر نمودند که حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره نوشته اند
که حَقِیْقَةُ الذِّکْرِ عِبَارَةٌ عَنْ تَجَلِّیْهِ سُبْحَانَهُ لِذَاتِهِ بِذَاتِهِ فِیْ عَیْنِ الْعَبْدِ مِنْ حَیْثُ اِسْمِهِ
الْمُتَکَلِّمِ و فرمودند این مقام بی آنکه در تنها طالب ذکر گوید تا دل او در او دوام آگاهی حاصل
شود میسر نیست بعد ازان اگر حمله دیگر بیارد و این نسبت را از خود سلب کند که تمامی
است از حق سبحانه تعالی پس این بیت خوانند. بیت: یک حمله مردانه مستانه
بکنیم تا از علم گذشتیم بمعلوم رسیدیم. رشحه: در معنی این سخن که بعضی اکابر گفته اند
سُبْحَانَ مَنْ لَمْ یَجْعَلْ لِلْخَلْقِ سَبِیْلًا اِلَّا بِالْعَجْزِ عَنْ مَعْرِفَتِهِ تعبیر نمودند که عجز معرفت آنست
که معلوم گردد که لَا یَعْرِفُ اللّٰهَ اِلَّا اللّٰهُ یعنی معرفت مقتضای ترکیب انسانی نیست

آنچه در ترکیب انسانی ظاهر است از معرفت از آن انسان نیست بلکه انسان آئینه شده است
که در وی صورت معرفت حق سبحانه عکس انداخته است همچنین عجز هم منافی معرفت حضرت
انسان نیست چنانچه بعضی گمان برده اند که عجز از معرفت جهل است و این باطل است
رشحه میفرمودند که شیخ ابوبکر واسطی قدس سره گفته است ان کنت فانما اعبدک
داشت فان بلا جمع و لا تفرقة جمع اینجا کنایت از دید توفیق در عمل و تفرقه عبارت
از ادای وظائف عبودیت بوصف خود میفرمودند که مضمون این سخن را دریافت
و ذوق آن مدرک او شد خلاص یافت و از تفرقه اعتبار باز رست رشحه میفرمودند
که اکابر در معنی جمع و جمع الجمع چنین گفته اند الجمع ماله علیه و مالک علیک و جمع الجمع
الجمع ماله و مالک علیک و میفرمودند بیان مرتبه جمع الجمع است این بیت که حضرت
مولوی قدس سره در مثنوی فرموده بیت ما که ایم اندر جهان پیچ پیچ
چون الف او خود ندارد هیچ هیچ ○ رشحه میفرمودند که اهل ارادت بغایت کم اند
باین تقریب گفتند که شیخی پیش یکی از اکابر گفته فرستاد که اگر مریدی صادق نشان
دارید برای ما بفرستید آن بزرگ در جواب گفته فرستاد که اینجا مرید کمتر است اما هر چند
شیخ میخواهید برای شما بفرستم رشحه میفرمودند که مولانا رکن الدین خوافی میگفت
که من از هیچ کار خود امیدوار نیستم الا از یک کار که بغایت امیدوارم و آن اینست
که روزی در صحبت خدمت شیخ زین الدین کلال که از مشائخ بزرگ شیراز بود
بطهارت مشغول بود و من کلوخ استنجای ایشان را بر رخساره خود بسودم تا یاران استنجا
کردند و هم از وی نقل کردند که میگفت اگر صورت درویشی را بر دیوار نقش کنند
ادبهای آن دیوار را ادب بجا باید گذاشت رشحه میفرمودند که چون شبلی را ارادت

پیدا

این طریق پیدا شد و پرورش آن وقت حاکم و واسطه بود بر دست محمد خبیر که [illegible]
وقت بود انابت آورد و توبه کرد محمد خبیر وی را پیش جنید فرستاد و صاحب کشف المحجوب
گفته است که این فرستادن نه از آن جهت بود که وی از تربیت شبلی عاجز بود لیکن
ادب جنید نگاه داشت و شبلی نیز از خویشان جنید بود و جنید به هشت سال وی را
کسب فرمود و گفت وجه آن را بر دو مظالم که در ایام حکومت از تو صادر شده باز بده
و بعد از ان هفت سال دیگر وی را بخدمت خلاجا و طهارت‌خانه بازداشت تا کلوخ
استنجا و آب طهارت اصحاب مهیا میساخت و بعد از چهارده سال وی را طریقه گفت و
بریاضت امر فرمود و میفرمودند که سهیل ابن عبدالله تستری مدتی مدید ریاضت
شاقه کشید و بدوام ذکر اشتغال نمود بمرتبه که روزی خون از دماغ او روان شد
هر قطره که بر زمین چکید نقش الله برآمد بعد از ان که چنین مشغولیها کرده بود پیری
او را بیاد داشت فرمود دو کرت از حضرت ایشان استماع افتاد که میفرمودند
که سخن خواجه عبدالخالق است که در شیخی را بند و یاری را کشای در خلوت را بند
در صحبت را کشای و در کرت دوم این ابیات از مثنوی خواندند بیت حرفت آموزی
طریقش فعلی است علم آموزی طریقش قولی است فقر خواهی آن بصحبت
قائم است نه زبانت کار می آید نه دست رشحه و میفرمودند که بعضی اکابر دین
گفته اند بعد نماز دیگر ساعتی است باید که در آن ساعت به بهترین اعمال مشغول باشد
بعضی گفته اند بهترین اعمال آنست که در ان ساعت محاسبه است و محاسبه آنست
که اوقات ساعت شب و روز را حساب کند که چند از ان بطاعت صرف شده است
و چند بمعصیت آنچه بطاعت گذشته بر آن شکر گوید و آنچه بمعصیت گذشته است

بران استغفار کنند بعضی دیگر گفته اند بهترین اعمال آنست که خود را بصحبت کسی
رسانند که در صحبت وی از هرچه غیر حق است ملول شوند و بجناب حق سبحانه مایل و
منجذب شوند اهل تحقیق گفته اند بهترین اعمال آنست که بواسطهٔ استعمال آن از غیر حق سبحانه
ملول شوند و بحق سبحانه مایل رشحه و در بعضی که از صحبت اجنبی فتور نسبت میشود فرمودند
که روزی فتوری بوقت شیخ ابویزید قدس سره راه یافت فرمودند بجویید که در مجلس
بیگانه پیدا شده است که این فتور نسبت ولیست بعد از جستجوی بلیغ گفتند بیگانه نیست
فرمودند که در حجره های خانه طلبید عصای بیگانه یافتند دور انداختند فی الحال
راحت وقت خود شدند و آن تفرقه بجمعیت مبدل گشت و فرمودند که خواجه احمد
یسوی را روزی در نسبت فتوری شده است فرمودند که بیگانه درین صحبت
هست بواسطهٔ وی سررشتهٔ نسبت گم شده است بعد از تفحص بسیار در صف کفش بیگانه
یافتند بیرون انگندند فی الحال جمعیت و صفای وقت رو نمود و آن تفرقه و کدورت
مرتفع شد بعضی مخادیم فرموده اند که یکی از اصحاب جامهٔ بیگانه پوشیده بود در سحرگه
وقت انعقاد صحبت بود بمجلس حضرت ایشان در آمده بود بعد از لحظهٔ آنحضرت
فرمودند که درین مجلس بوی بیگانه می یابم پس آن عزیز را گفتند که این بوی
از تو می آید مگر لباس بیگانه پوشیدهٔ آن عزیز برخاست و از مجلس بیرون رفت
و آن جامه را از بر کشید و دور انداخت و باز آمد رشحه و میفرمودند که تاثیر
جمادات از اعمال و اخلاق مردم پیش ارباب تحقیق امری مقرر است حضرت شیخ
محی الدین بن عربی قدس سره درین باب تحقیقات بسیار دارند و آن تاثیر
جمادات تا غایتی است که اگر شخصی افضل عبادات را که نماز است در موضعی

اداکنند کہ آن موضع از اعمال اخلاق ناپسندیدہ جماعتی متاثر شدہ باشد بہاد جمال
این عمل را برابر آن عمل مزدوری نیست کہ در موضع اداکنند کہ متاثر از جمعیت ارباب
جمعیت شدہ باشد، ازینجاست کہ دو رکعت نماز در حرم مکہ برابر ست باہفتاد رکعت
در غیر آن فرمودند کہ طالب این نسبت را عمل کردن باین رباعی حضرت عزیزان
از لوازم است بیت با ہر کہ نشستی و نشد جمع دلت ٭ وز تو نرمید زحمت آب و گلت
از صحبت وی اگر تبرا نکنی ٭ ہرگز نکند روح عزیزان بحلت ٭ و میفرمودند
کہ شیخ ابوطالب مکی قدس سرہ فرمودہ اند کہ جہدی کن کہ ترا ہیچ با ہستی غیر
حق سبحانہ نباشد چون چنین شدی کار تو تمام شد دیگر آنکہ ظاہر نشود از احوال و
مواجید و کرامات ہم نیست رشحہ و میفرمودند کہ توحید درین روزگار آن شدہ است
کہ مردم ببازار میروند و در پسران سادہ روی می نگرند کہ ما مشاہدہ حسن و جمال حق
میکنیم نعوذ باللہ ازین مشاہدہ پس فرمودند کہ حضرت سید قاسم قدس سرہ بدین
ولایت آمدہ بودند جمعی از مریدان ایشان در بازارہا میگشتند و پسران امرد
پیدا میکردند و با ایشان تعلق می ورزیدند و میگفتند ما در صور جمیلہ مشاہدہ جمال حق
میکنیم گاہی حضرت سید میفرمودند کہ این خوکان من کجا رفتند ازین سخن چنان معلوم
شد کہ آن طائفہ در نظر بصیرت ایشان بصورت خوک می نمودند رشحہ و میفرمودند
کہ مشائخ طریقت قدس سرہ در اصطلاحات خود لفظ شاہد مشہود و مشہود با شاہد
آوردہ اند بعضی معنی آنرا ظاہر نشدہ گفتہ اند کہ مراد از شاہد شاہد صوری است
واز مشہود با شاہد آن طائفہ را کہ از غلبۂ عشق و محبت نسبت بمظاہر جمیلہ نگاہ
میدارند پس فرمودند کہ این نسبتی ست بغایت مذموم و خطیر و نفس را در آن

مدخل نیست یکی از اکابر فرموده است که گرفتم نفس را در مشاهدهٔ شاهد صوری هیچ دخلی و
خطی نماند آخر حظ روحانی خود باقی هست و آنرا انکار نمیتوان کرد همچنانکه سالک را
از لذات نفسانی که حجب ظلمانی ست گذشتن واجب است از حظوظ روحانی که حجب
روحانی است هم گذشتن لازم است رشحه فرموده اند که اکابر طریقت گفته اند هر بد
و دشنام که از کسی بتو واقع شود باید که بتحقیق دانی که تو آنی اگر ترا سگ و خوک
و امثال آن گویند یقین کنی که در تو از آن صفات حصه است چرا که آدمی نسخهٔ جامعه است
همچنانکه صفات ملکی دارد از صفات سبعی و بهیمی نیز خالی نیست یکی از اکابر پیش
جنید قدس سره نشسته بود و شبلی درآمد آن بزرگ وی را پیش جنید بسیار ستایش
کرد و بعد از آنکه سخن وی تمام شد جنید فرمود که باینهمه تعریف آن خوک را کردی
آن بزرگ بغایت منفعل شد که بواسطه تعریف وی شیخ شبلی را خوک خواند اما در ظاهر
و باطن شبلی از آن سخن هیچگونه اثر کراهیت پیدا نشد و هیچ تغیری راه نیافت
رشحه فرموده اند درویشی آنست که پیر هری قدس سره فرموده است که خاکی بیخته
و آبی بر آن ریخته نه پشت پا را از آن گردی و نه کف پا را دردی و خلاصهٔ درویشی
آنست که از همه کس بار کشد و بر هیچکس بار ننهد نه بحسب صورت نه بحسب معنی و فرموده اند
که بر بلاهای حق سبحانه صابر بلکه شاکر میباید بود زیرا که حق سبحانه را بلاهای صعب تر
از یکدیگر بسیار است پس فرمودند که خدمت نظام الدین قدس سره می گفتند
که دو برادر توامان بودند که بیک شکم آمده بودند و پشت ایشان بر یکدیگر چسپیده بود
چون بزرگ شدند دائم زبان بشکر الهی جاری داشتند کسی از ایشان پرسید که
با وجود چنین بلای که بر شما واقع است چه جای شکرگذاریست ایشان گفتند که ما

میدانیم که حق تعالی را بلاهای ازین صعب تر بسیار است برین بلا شکر گوییم مبادا که
ببلای عظیم تر ازین مبتلا شویم ناگاه یکی از ایشان بمرد آن دیگری گفت اینک
بلای صعب تر پیدا شد اگر این مرده اکنون از من قطع میکنند همین بند می برم اگر مرا
مرده کشی میباید کرد تا وقتیکه بدن وی فرسوده شود و بریزد و میفرمودند که شیخ
ابویزید گفته است که سی سال است که با حق سخن گفتم و از حق سخن شنیدم و خلق پنداشتند
که با ایشان میگوییم و از ایشان می شنوم معنی این سخن آنست که آنچه از مظهر ظاهر است
نه از مظهر است و میفرمودند که حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره فرموده اند
که من دو کس دیده ام در مکهٔ مبارک که یکی بغایت بلند همت و دیگری پست همت
پست همت آن بود که در طواف دیدم شخصی را که دست در حلقهٔ در خانه زده بود و در چنان
جای شریف و چنان وقتی عزیز از حق سبحانه چیزی میخواست و بلند همت آنکه در بازار
منا جوانی دیدم پنجاه هزار دینار کما بیش سودا خرید فروخت میکرد که دران فرصت
یک لحظه دلش از غیر حق سبحانه غافل نشد از غیرت آن جوان خون از درون من
برآمد و میفرمودند که ابویزید قدس سره در راهی میرفت سگی تر شده پیش وی می آمد
وی دامن در چید سگ بزبان فصیح با وی بسخن آمد و گفت اگر دامن تو برمن خوردی
به آبی پاک میشدی اما این دامن که از من درچیدی و خود را پاک تر از من دیدی
بکدام آب شسته خواهد شد رشحه و شخصی در مجلس حضرت ایشان چون اهل مراقبه
گردن کج کرده بود و خود را مراقب و مشغول فرا می نمود ایشان با وی تند شده
فرمودند که شخصی در صحبت مولانا نظام الدین سر پیش انداخته بود فرمودند سر بالا کن
که می بینیم از تو دودی برآید ترا به مراقبه چه نسبت است سالها تا کلوخ استنجا میبا

میباید ساخت و نجاست از سبزه ها دور میباید انداخت تا شایسته آن شوی که ازین طریقه
با تو سخنی توان گفت مراقبه خود هنوز کجاست رشحه وقتیکه حضرت ایشان فقیر را
اجازت مراجعت بجانب خراسان میدادند فرمودند که من چون از خدمت خواجه علاءالدین
غجدوانی جدا شدم گفتند با خود قرار ده که تا فلان موضع از نسبت خود غافل نشوم
چون آنجا رسی باز موضع دیگر را نشان ده و تا آنجا خود را بر نسبت راست گیر
همچنین موضع بموضع و منزل بمنزل ورزش این نسبت بکن تا وقتی که ملکه حاصل شود
و میفرمودند که از سید الطایفه جنید قدس سره منقول است که میفرمودند مرید صادق
آنست که مدت قریب به بیست سال کاتب شمال چیزی بروی ننویسد یعنی این سخن
نه آنست که مرید معصومی بود که درین مدت هیچ گونه جریمه ظاهر نشود بلکه معنی
آنست که پیش از انکه کاتب شمال چیزی نویسد بتدارک آن مشغول شود و آنرا از خود
مرفوع کند بوجهی از وجوه و میفرمودند که حضرت خواجه عبدالخالق غجدوانی قدس سره
فرموده که گدائی از خلق میباید داشت و این نمیشود الا بکسب حلال و دست
بکار و دل بیار در طریق خواجگان امری مقرر است و میفرمودند که خواجه محمد علی
ترمذی فرموده اند که زندگی دل را درجات است زندگی دل حاصل نمیشود و جهد
باقتصاد و اقتصاد دوام ذکر است در نوم و یقظه ذاکر در نوم آنست که در خواب بیند
که ذکر میکند این ذکر را که در خواب گویند حضرت شیخ محی الدین عربی و بعضی دیگر
از مشایخ طریقه موجب ترقی نمیگویند چرا که ترقی منوط بعمل است که ناشی از علم باشد
و آنچه که در خواب دیده میشود که بذکر مشغول است از این قبیل است رشحه
و میفرمودند که حضرت خواجه محمد پارسا فرموده اند که مداومت بر ذکر بجائی میرسد که

حقیقت ذکر با جوهر دل یکی میشود و معنی این سخن تواند بود که آن باشد که چون حقیقت ذکر
امری است منزه از حرف و صوت و جوهر دل که عبارت است از لطیفه مدرکه وی نیز
منزه است از شائبه کیف و کم پس بواسطه کمال شغل این لطیفه باین امر منزه از حرف و صوت
میان ایشان اتحادی شود و وصف یکی و یگانگی روی نماید در آن و آن ذاکر بواسطه
استیلای مذکور هیچ تفرقه تمیز نتواند کرد میان دل و حقیقت ذکر چه دل او را به مذکور
ارتباط بر وجهی شود که غیر مذکور در اندیشه او گنجایی ندارد و میفرمودند که روزی پیش
مولانا نظام الدین خاموش رفتم و ایشان با جمعی از موالی مباحثه علمی در میان داشتند
و من خاموش بودم تا فارغ شدند مولانا روی بفقیر کردند فرمودند سکوت و آرام پیش خود
و کلام باز فرمودند ببینیم اگر آن مرد از قید هستی خود باز رسته است هرچه کند مانع غیبت
و اگر سخن و گفتار است هرچه کند بر وی تاوان است حضرت ایشان فرمودند که ما از خدمت
مولانا نظام الدین سخنی بهتر ازین نشنیدم رشحه میفرمودند که خدمت مولانا نظام الدین
میگفتند که شریعت و حقیقت و طریقت را در همه چیز بیان میتوان کرد مثلا دروغ گفتن
که نهی به نسبت آن واقع است اگر کسی آشنا بسعی مجاهده بر طریق استقامت باشد از
زبان دور گرداند که باختیار و بی اختیار از زبان صادر نشود و این شریعت است لیکن
با وجود این میتواند بود که در باطن داعیه دروغ گفتن باقی باشد سعی و مجاهده در آنکه
از باطن داعیه دروغ گفتن دور شود این طریقت است و چنان شدن که باختیار
و بی اختیار از وی دروغ گفتن نیاید نه از دل و نه از زبان این حقیقت است حضرت ایشان
این سخن را از خدمت مولانا بسیار نقل میکردند و استحسان میفرمودند و میفرمودند که
حضرت خواجه بهاءالدین قدس سره فرموده اند که در بدایت جذبه مرا گفتند در این راه

چون مدتی آمی گفتم باین شرط که هرچه میگویم و میخواهم آن شود خطاب رسید که هرچه که ما
میگوییم و میخواهیم آن میشود گفتم من طاقت این ندارم مدت پانزده شبانه روز همچنین
گذشت و احوال من خراب شد و تمام خشک شدم چون به سر حد نا امیدی رسیدم خطاب
رسید که ما هرچه تو میخواهی همچنان باشد گو که حضرت ایشان فرمودند که در مقامات
حضرت خواجه همین قدر نوشته اند حضرت مولانا یعقوب چرخی از حضرت خواجه نقل کردند
که چون خطاب رسید که ما هرچه تو میخواهی همچنان باشد گو که من اختیار طریقه
کرده ام البته موصل باشد روزی حضرت ایشان با جمعی از اصحاب نشسته بودند فرمودند
که شمارا باز این طریق نمیتوان گذشت این طریق بغایت دقیق است از مراد خود گذشتن
و به مراد دیگری ایستادن کاری بس بزرگ است از شما این کار نمی آید اگر میگوییم
که حالا روید و خوک بانی کنید و بت پرستید فی الحال رقم کفر بر من میکشید این کار
نه کار شما است شما کجا و این طریق کجا فرمودند در مهمانخانه حضرت خواجه بهاؤالدین
دو کس از موالی در خدمت ایشان بودند صحبت ایمان میکردند قیل و قال ایشان
دور دراز کشید حضرت خواجه آن گفتگو را می شنیدند آخر هر دو عزیز آمدند با آنها فرمودند
که اگر صحبت میخواهید شمارا از ایمان میباید گذشت ایشان بغایت مضطرب
شدند مدتی در آن اضطراب بودند تا آخر معنی آن سخن بر ایشان ظاهر شد
روزی حضرت ایشان یکی را مخاطب ساخته فرمودند که اگر در صحبت بهاؤالدین قدس سره
ترا نسبتی حاصل شده باشد بعد از آن بصحبت بزرگی دیگر افتی و از وی همان نسبت
را باز یابی چه میگویی خواجه بهاؤالدین را میگذاری یا نمیگذاری پس فرمودند که از
هر جای دیگر که آن نسبت را باز یابی باید که آنرا هم از بهاؤالدین دانی فرمودند که

یکی از مریدان قطب الدین حیدر بخانقاه شیخ شهاب الدین سهروردی افتاد
بغایت گرسنه بود روی بجانب ده پیر خود کرد و گفت شیئاً لله قطب الدین حیدر
شیخ شهاب الدین از حال وی آگاه شد خادم را گفت تا طعامی پیش وی برد
چون درویش از طعام فارغ شد باز روی بجانب ده پیر خود کرد و گفت شیئاً لله
قطب الدین حیدر که مارا هیچ جا فرو نگذاشتی چون خادم نزد شیخ رفت از وی
پرسیدند که چون یافتی آن درویش را گفت سهل کسی است که طعام شما میخورد و شکر
قطب الدین حیدر میکند. شیخ فرمودند که مریدی از وی باید آموخت هر جا که فائده
بیابد از برکت شیخ خود بیابد چه ظاهر و چه باطن باین تقریب میفرمودند چون
مریدی صادق شیخی اکمل که از شیخ خود بیابد ویرا جائز است که از کاملی دیگر و باکمل
پیوندد و فرمودند که شیخ ابو عثمان حیری قدس سره گفته است که مرا از مبادی حال
در خاطر میبود که از مواجید و اذواق این طائفه بهره مند شوم اتفاقاً بمجلس وعظ شیخ
یحیی ابن معاذ رازی رسیدم دل من آنجا آرمید ملازم وی شدم بعد از آن بصحبت
شاه شجاع کرمانی افتادم چون پیش وی در آمدم مرا از مجلس خود بیرون کردند
و فرمودند که دل وی رجا پرورده است از وی کاری نمی آید با خود گفتم که من سر
ازین آستانه بعد از مدتی مرا بصحبت خود راه داد چندگاه در ملازمت وی بودم درین اثنا ویرا عزیمت
زیارت شیخ ابو حفص حداد قدس سره شد من نیز در ملازمت وی رفتم چون بصحبت شیخ ابو حفص افتادم مرا اهتمام
از من ربودند اما بشاه شجاع نمیتوانستم گفت که اینجا میباشم چون وقت رفتن شد شیخ ابو حفص شاه را
گفتند یارا این جوان چیز خوش است ویرا اینجا گذارید مرا گذاشت و رفت کار من در صحبت
و خدمت شیخ ابو حفص تمام شد و میفرمودند که یکی از اکابر دین بدر مسجد رسید شیطان را دید

که اسپ را از آن مسجد بیرون نمود آن بزرگ نظر کرده دید که در مسجد شخصی نماز بسیار گزارد و مرد دیگر نزدیک وی
تکیه کرده در خواب است از وی پرسید که ای ملعون درین چه کار آمده ای گفت میخواستم که او را وسوسه کنم تا نماز را
برین مصلی فاسد گردانم اما هیبت و قهر آن خفته مرا نگذاشت از وی ترسیدم بیرون رفتم و میفرمودند که
حضرت سید قاسم قدس سره گفتند که روزی در مجلس مولانا زین الدین ابوبکر تایبادی نشسته بودم و مرد دیگر حاضر بود
یکی از مشایخ وقت بود و در آن مجلس حاضر بود مولانا از وی پرسیدند که شیخ خود را بشنید دوست میدارند یا
امام ابوحنیفه را آمد و گفت که شیخ خود را حضرت مولانا از آن سخن بسیار در غضب شدند تا بهره که آمده بود درسی
خواندند و برخاستند و بخانه در آمدند من همانجا نشسته بودم بعد از لحظه خدمت مولانا بیرون آمدند
و مرا گفتند با آن مرد غضب کردیم و در رو او درشت گفتیم با او رفتیم و عذر خواهی کنیم بهمراهی خدمت
مولانا روان شدیم و آن مرد در راه پیش آمد و گفت من بعذر خواهی می آمدم و میخواستم که بخدمت شما
عرض کنم که چندین سالست که مذهب امام اعظم بوده ام و هیچ بابی از صفات ناخوش من کم نشد و چند روز
که در ملازمت این عزیز شده ام از همه آن صفات ناخوش بسیار گوشه شده ام اگر چنین کسی را از امام اعظم دوست تر دارم چه
مانع است اگر در کتابها نوشته اند که اینچنین دوستی مذموم است نهی کرده آید از آن برگردم خدمت مولانا او را
عذرخواهی بسیار کردند و استحسان فرمودند و میفرمودند که بهمراهی خدمت مولانا سعدالدین کاشغری ملازمت
شیخ بهاؤالدین عمر قدس سره میرفتیم و در راه خدمت مولانا سعدالدین میگفتند که قطبی میخواهم که در باطن ما
تصرفی کنند و ما را از ما خلاص گردانند امثال این سخن میگذشت چون بملازمت شیخ رسیدیم نشستیم شیخ
روی بمولانا سعدالدین کردند و گفتند از تصرف کردن چه میکنند تصرف این طایفه بیش از آن نیست که بعضی حجب
موانع که عارض استعداد کسی شده است بواسطه تاثیر صحبت ایشان مرتفع میشود و آن استعداد بعد از رفع موانع
قبول مواهب میکند و سالک آن استعداد خود را هر که مقصود است او باز مییابد حضرت ایشان فرمودند که حضرت شیخ
بهاؤالدین عمر مراد از خدمت مولانا سعدالدین نیافتند مقصود ایشان چیز دیگر بود در طریقه خواجگان تصرفی

پیدا شد بر شیوه که بدل توجه باطن طالبی میشوند و از رهگذران توجه باطن وی پیراید دل ایشان استیلای
واتصالی حاصل میشود و بواسطه آن ارتباط واتصال اتحادی میان دل ایشان و باطن آن طالب
واقع میشود و بطریق انعکاس از دل ایشان پرتوی بر باطن وی میتابد و درین نفی است که تاثیری
از استعداد ایشان است که بطریق انعکاس در آئینه استعداد آن طالب ظاهر شده و چنین
امری را از استعداد خود دیدنی باید طلبید لکن اگر این ارتباط متصل شود آنچه بطریق
انعکاس حاصل شده بود صفت دوام پذیرد و در خدمت مولانا سعد الدین اینچنین امر
می طلبیدند که از خارج استعداد خود حاصل کنند نه آنکه آنچه در استعداد ایشان است
ظاهر شود و میفرمودند که صاحب بحر الحقائق شیخ نجم الدین دایه قدس سره فرموده است
دریغا که هیچکس قدر صحبت اولیا ندانست و نخواهد دانست و میفرمودند که شیخ
ابو القاسم گرگانی گفته اند با کسی نشستن است که همگی تو او شوی یا همگی او تو شود یا هر دو
از در حق سبحانه گم شوند نه تو مانی و نه او کسی را در مجلس حضرت ایشان بخاطر
گذشته است که چه باشد که آنحضرت در باطن من تصرفی کنند حضرت ایشان بر باطن وی مشرف
شده فرمودند که کمال تصرف وقتی واقع خواهد شد که من تو شوم یا تو من شوی پس آن سخن پیر هری
را قدس سره بر زبان راندند که عبد الله مردی بود بیابانی رفت بطلب آب زندگانی
ناگاه فرا رسید بخرقانی آنجا یافت چشمه آب زندگانی چندان بخورد که نه وی ماند نه خرقانی
و میفرمودند که از شیخ ابو سعید ابو الخیر منقول است که فرموده اند هشتصد تن از
مشایخ طریقت در ماهیت تصوف سخن گفته اند تمامترین و بهترین همه اقوال این است
که التصوف صرف الوقت بما هو اولی به فرمودند که شیخ ابو السعود قدس سره
اصحاب خود را میگفته است که پیش ما با گوشت قدید میائید با گوشت جدید بیائید

حضرت شیخ محی الدین بن عربی فرموده اند که مقصود شیخ ابو السعود ازین سخن
آهسته آموختن بود مر اصحاب خود را یعنی باسرار و حقائق مردم پیش بس مباشید
بلکه بچیزی آیید که آن قامه شما است و از پیشگاه دل شما سر زده باشد و نیز فرموده اند که
سید الطائفه جنید قدس سره سخن بصرفه میگفتند روزی معارف ایشان بی اختیار بلند شد
و بدید که اهل مجلس را استعداد و ادراک آن نیست فرمودند که تفحص کنید شاید که کسی درین
نزدیکی باشد که استعداد و قابلیت وی جذب این حقائق کرده است بعد از تفحص
بلیغ حسین بن منصور حلاج را یافتند که در گوشه نشسته بود و سر بجیب فرو برده شیخ
هرگز پیش وی سخنان بلند نمی گفتند چه بر ایشان ظاهر شده بود که وی روزی راز افشای
این سر خواهد کرد شیخ فرمودند تا او را از آن مجلس اخراج کردند و نیز فرمودند که خدمت
مولانا نظام الدین قدس سره میگفتند شیخی آنست که کسی خود را بنظر مریدان متجمل
متجمل تواند گردانید زیرا که تا جمال نباشد رابطه مرید با مراد بر وصف محبت که موجب
جذب و تصرف است آن نسبت محکم نمیشود و این را مانند پیر عقل سپید استم لکن مرا از جهت
آن نسبت که همیشه تکلف کنم و خود را بجمال نمایم تا سبب فتور عقاید مردمان نشود از هیچ
که سنت باشد شانه کردن محاسن و نیکو بستن دستار و غیر آن از چیزهائیکه تعلق بتربیت
خاطر دارد و نیز فرمودند که خدمت مولانا یعقوب علیه الرحمة فرمودند که در ترمذ بصحبت
شیخی رسیدم که مبالغه عظیم داشت در آنکه کار مریدی شیخ از پیش نمیرود با وی گفتم
از مضمون آیه کریمه الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی چنان معلوم میشود که در عمل
بموجب کتاب و سنت کفایت است و لازم نیست که کسی را بحسب ظاهر پیری و مقتدای
باشد آن شیخ متحیر شد این سخن را بحضرت خواجه بزرگ بهاء الدین قدس سره عرض کردم

حضرت خواجہ استحسان فرمودند و تلقی بقبول نمودند در روزی بتقریب توقیر و تعظیم
سادات میفرمودند که در دیاری که سادات میباشند من نمیخواہم که در آن دیار باشم
زیرا که بزرگی و شرف ایشان بسیار است و من بحق تعظیم ایشان قیام نمیتوانم نمود
پس فرمودند که امام اعظم رضی الله عنه روزی در مجلس خود چند بار برپای برخواستند
و کسی موجب آن ندانست آخر یکی از تلامذۂ امام آن سبب پرسید فرمودند که طفلی
از سادات علوی در میان این اطفال است که در صحن مدرسه بازی میکنند هر بار که
بحوضه این درس میرسد و نظر من بروی می افتد بتعظیم وی میخیزم و میفرمودند که
یکی از اکابر سمرقند گفتم که اگر کسی در خواب بیند که حق تعالی مرده است تعبیر آن
چیست وی گفت که اکابر گفته اند اگر کسی در خواب بیند که پیغمبر صلی الله علیه وسلم
مرده است تعبیر من آنست که در شریعت این صاحب واقعه قصوری و فتوری
شده است و آن مردن صورت شریعت است این نیز بیند مثل آن رنگی دارد و حضرت
ایشان فرموده اند که میتواند بود که اگر کسی را حضور مع الله بوده باشد ناگاه آن
حضور نماند تعبیر آن مردن این باشد یعنی نسبت حضور و شهود او نابود شده و صاحب
رشحات گوید که حضرت مولانا نور الدین جامی این را تاویلی دیگر کرده اند که میتواند بود
بحکم آیہ کریمہ اَفَرَاَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهٗ هَوَاهُ یکی از هواها که صاحب واقعه آنرا خدای خود
گرفته است از دل وی رخت بندد و نابود شود و آن مردن خدای عبارت از
نابود شدن این هوا بود پس این خواب دلیل باشد بر آنکه حضور روز زیاده شده باشد
و میفرمودند که کشف قبور آنست که روح صاحب قبر متمثل شود و بصورتی مناسب از
صور مثالی و صاحب کشف وی را در آن صورت بدیدۂ بصیرت مشاهده میکند اما چون

که نزد ارباب تحقیق مقرر شده است که ترقی بعد الموت واقع است سخن حضرت شیخ
محی الدین عربی ناظر باین است که ایشان فرموده اند که در تجلی از تجلیات با ابو الحسن
نوری جمع شدم و مرا تقبیل کرد و از من سیراب شد گفتم نه که تو گفته که تشنهٔ توحید از غیر
سیراب نشو و خجل شد گفتم چونکه دل از عالی فرا گیرد از غیر فرا نگرفته است و غیر ازین
سخنان ارباب تحقیق بسیار است که دلالت میکند بر ترقی بعد الموت صاحب رشحات
گوید که حضرت شیخ محی الدین در بعضی از مواضع فتوحات گفته است که از ان مردم که
نفی ترقی بعد الموت گفته اند یکی شیخ ابو الحسن نوری است پس حال بعد الموت از دو امر
بیرون نیست بالعلم الیقین دانسته که ترقی واقع است یا دانسته که واقع نیست
اگر دانسته واقع است ثبت المدعی و اگر دانسته که واقع نیست این علم دیگر است که
بعد الموت او را حاصل شده پس بهر حال بعد الموت واقع است انتهی روزی در صفت
فقر میفرمودند که حق سبحانه بغوث اعظم این خطاب کرده است که یَا غَوْثُ الْاَعْظَمُ
قُلْ لِاَصْحَابِکَ بِاخْتِیَارِ الْفَقْرِ تَمَّ بِالْفَقْرِ عَنِ الْفَقْرِ فَاِذَا تَمَّ فَقْرُهُمْ فَلَا هُمْ اِلَّا اَنَا و میفرمودند که
بعضی اکابر طریقت گفته اند که جهد کن تا عمل خود بگور نبری معنی این سخن گویا آنست
که میدانی که هیچ عمل تو وابسته نیست قائم بتوفیق حق است سبحانه و میفرمودند که سخن
بعضی اکابر است که حق سبحانه در مرتبهٔ واحدیت اگر خواهد خود را می شناسد معنی این سخن
آنست که در مرتبهٔ حقائق مجرده انسانیه که باصطلاح بعضی مرتبهٔ احدیت عبارت
از آنست اگر خواهد عملی و استعدادی خاص از خود کرامت فرماید که بآن علم و استعداد
خاص انسان وی را بشناسد و چون خبر بعلم وی وی را نتوان شناخت پس شناسای
وی غیر وی نباشد و میفرمودند که شبی خواجه باقی الهی و انشت خواب نرفت من نیز

ازالم وی خواب نرفتم پس فرمودند کشفت کسی میباید که ویرا کسی علاقه باشد وازالم
متاثر نشود بلکه باید که چنان شود که هر چیزی را که الم رسد ازان متاثر شود یک بار مرکبی
را چوب زدند چنانچه شود که هر چیزی را که الم رسد ازان متاثر شود یکبار مرکبی را چوب
زدند چنانچه خون از پهلوی او چکید از پهلوی ابویزید بسطامی نیز خون چکید درین سخن
که حضرت ایشان فرمودند اشارتست بتحقیق مقام جمع و بیان آن مقام در ذکر
حقائق پناهی مولوی جامی آنجا که ملاقات ایشان با شمس الدین مختار مذکور شده در ضمن
رشحه ایراد یافته و میفرمودند که در مجلس شیخ بهاؤالدین عمر بودم که کسی از ایشان پرسید
که بعضی محققان در اوائل حال گفته اند که ممکن عین واجب است و در آخر ازان سخن
برگشته اند و گفته اند که بلکه واجب عین ممکن نیست آن چیست حضرت شیخ در جواب آن
فرمودند که آن سخن اول را در حال عدم استقامت گفته اند و این سخن ثانی را در حال
استقامت حضرت ایشان بحضار مجلس خطاب کردند که فرق درمیان این
دو سخن چیست هیچکس گستاخی نکرد و چیزی نگفت حضرت ایشان نیز بواسطه آنکه
جمعی از امرای ترخانی درآمدند هیچ تقریر نفرمودند فصل در سخن های خاصه که از هر باب بر زبان
میراندند میفرمودند که حضرت شیخ بهاؤالدین عمر قدس سره از من پرسیدند که مبتدی را
سفر به یا اقامت من خود را از جواب عاجز فرانمودم بنابر مراعات ادب با ایشان
مبالغه کردند که بگوی گفتم در سفر مبتدی را جز پریشانی دل هیچ حاصل نیست پس حضرت
ایشان فرمودند که سفر وقتی مبارک است که صفت تمکین حاصل شده باشد باعتقاد ما
مبتدی را سفر مناسب نیست ویرا در گوشه میباید نشست و صفت تمکین حاصل
میباید کرد کسی را که بدین طریق مشغول است هم در شهر و ولایت خود بودن اولی است

زیرا که تشنیع و ملامت خویشان و آشنایان و ناموس از مردمان ویرا مانع می آید
از آنکه بخلاف شریعت کاری کند و مرتکب فعلی نامرضی شود و بعضی از مشائخ بر خلاف
آن رفته اند و گفته اند که مبتدی را سفر بباید کرد تا بسبب مهاجرت اوطان و مفارقت
اخوان از بعضی عادات رسمی و مالوفات طبعی خلاص شود و بواسطهٔ ریاضات و
مجاهدات که از لوازم سفر است ویرا فی الجمله تصفیه و تزکیه حاصل گردد اما آنچه معتقد
خواجگان است در باب سفر و اقامت آنست که مبتدی را چندان سفر بباید کرد که
خود را بصحبت عزیزی ازین طائفه رساند بعد از آن باید که ترک سفر کرده خدمت
و ملازمت ویرا لازم گیرد و بر کار بچسپد تا وقتیکه ملکهٔ نسبت آن عزیزان حاصل کند و
این نسبت ملک وی شود و اگر در شهر خود اینچنین کسی یابد البته از صحبت وی مستفید گردد
وی هیچ طرف نرود و غیر این هرچه کند موجب تضییع اوقات است و فرموده اند که
شیخ ابو یزید قدس سره در بدایت حال از بسطام سفر کرده و بصحبت یکی از مشائخ وقت
رفت آن بزرگ فرمود باز گرد که از آنجا که قدم برداشته آمده مقصود را گذاشته
وی بازگشت و نیز مادری داشت بخدمت و طلب رضای وی قیام نمود مقصود
وی حاصل شد حضرت شیخ محی الدین عربی این سخن را چنین تاویل کرده اند که
اشارت بزرگ بر آن بوده است که آنچه مقصود حقیقی است بجمیع ازمنه و امکنه محیط است
و هیچ جا از احاطهٔ وی خالی نیست پس بایزید را بران سر آگاه ساخت که در طلب وی
بقطع مسافت حاجت نیست و میفرموده اند که سالک باید که راه ذلت و خواری سپرد
برای حصول هستی تا جمال شاهد لاهوتی در مرتبهٔ نیستی بیند و میفرموده اند ما طلبیدیم
که از خواری و دشنام مردم خوشتر بر نیاید هرگز بوی از معانی مردان بمشام جان او

نخواهد رسید زیرا که نزد اهل تحقیق لَا فَاعِلَ فِی الوُجُودِ اِلَّا الله امری مقرر است پس هر چه
از محبوب رسد از دشنام و خواری محب با نیاز را مایهٔ سرور و موجب حضور خواهد بود و
میفرمودند هر که نسبت کسی چیزی گوید که ازان نقصان لازم آید البته آن کس را
ناخوش خواهد آمد و آدمی مجبول است بآنکه از نسبت نقصان بوی متاثر شود و ناخوش
گردد و کار آنست که این ناخوشی را از خود دور کند و این معنی جز برجوع بجناب
حق سبحانه میسر نیست بذکر و مراقبه میسر نشود و سلوک نزد ارباب طریقت معتبر باین است
و میفرمودند که یاران ما همیشه سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ میگویند اگر ناگاهی ایشان را چیزی
که ملایم طبع ایشان نباشد بگوید متاثر و متغیر شوند اگر سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ گویان
این تاثیر و تغیر را از خود دور میکردند که بهر چیزی متاثر و متغیر شوند ایشان را بهتر
میبود و میفرمودند که هیچ چیز حقیقت انسانی را چنان پاک و صاف نمی سازد که
بلا و محنت بالخاصه اینها رافع حجاب غفلت‌اند مضمون حدیث اِنَّ اَشَدَّ البَلَاءِ عَلَی الاَنبِیَاءِ
ثُمَّ عَلَی الاَولِیَاءِ ثُمَّ الاَمثَلُ فَالاَمثَلُ ناظر باین معنی است و ما معتقد این طریقه ایم و
هیچکس از یاران ما برین عقیده نیست و میفرمودند که صاحب وجد و حال در راهی
میرود و در میان آن راه سگی خفته باشد وی آن سگ را نخیزاند تا خود آسانی
تواند گذشت و چون بگذرد و در خود نگرد و آن وجد و حال را نخود باقی یابد باید که داند
که آن مکریست از مکرهای الهی نسبت بوی که با وجود آن فعل وجد و حال وی را
با وی بازگذاشته‌اند و میفرمودند که مکر الهی دو است یکی بنسبت عوام و دیگری
بنسبت خواص است مکری که بنسبت عوام است بازدادن نعمت است با وجود تقصیر
در خدمت و مکری که بنسبت خواص است ابقای حال است با وجود ترک ادب و

و میفرمودند که دوام اشتغال طائفه که نسبت خواجگان را می ورزند بر وجهی باید که اگر
یکی از ایشان را مثلاً بجهت آب دادن غله یا شیر گاو جنگ و نزاع بنوعی واقع
شود که سر وی بشکنند و خون بر روی فرو ریزد و بحسب ظاهر از وی جنگ و نزاع نمایان
بود اما بحسب باطن هیچ کدورتی و کراهتی در دل وی نباشد بلکه از اذای و
جفای ایشان خوش وقت بود و ایشان را معذور داشته در آنچه میکنند و از نسبت
خود زائل نشود و دل از حق سبحانه منقطع نگرداند و میفرمودند که حق سبحانه تعالی
بدوام تجلی ایجادی متوجه جمیع موجودات است پس کسانیکه باختیار خود گوشه میگیرند
و آنرا خلوت و عزلت می نامند چه عذر دارند اگر اینچنین تجلی اعظم الهی را باطل
می شمارند بغایت جاهل اند و اگر آنرا حق میدانند چرا بحق آن قیام نمی نمایند و گوشه
کاری بر خود نمیگیرند طائفه که بشرف استغراق در لجهٔ جمع مشرف چنان شده اند
که بشواغل کونیه نمیتوانند پرداخت آن دیگر است و میفرمودند که سر آنکه نسبت خواجگان
در بلا و صورت تفرقه بیشتر ظاهر شود آنست که این نسبت محبوبی است هرگاه محبوب
را بخلوت خوانی در حجاب شود و میفرمودند که لطافت این نسبت بر وجهی است که
اگر سگی را بهیچ گاهی بزنی این نسبت غائب شود و میفرمودند که اَلْاَشْیَاءُ
تَتَبَیَّنُ بِاَضْدَادِهَا اشتغال بخلق ضد شغل است با حق سبحانه و چون ضد را از ضد کراهت
میشود منجذب میشود از مکروه بمحبوب ازین جهت است که اهل این سلسله در بازارها
و مواضع ازدحام خلق میروند و می نشینند تا بواسطه ضدیت خلق و کراهت از شغل
ایشان دل منجذب شود بحق سبحانه تعالی و میفرمودند که اهل این نسبت را صحبت در
بدایت تغیر این طائفه که این نسبت بر ایشان غالب است سبب فتور عظیم در نسبت

میشود و اگرچه آن صحبت اهل زهد و تقوی باشند و این نه انکار زهد و تقوی ست
که آن در غایت صفا و نورانیت ست لیکن چون این طایفه که زهد و تقوی
غالب ست اهل نسبت را در صحبت ایشان همان نسبت حاصل میشود و از نسبت
شریفهٔ خود که فوق همه نسبتها ست باز میمانند چه حکم غالب راست می بینند که صحبت
بدان و بیگانگان را چه تاثیر باشد و از ایشان چه نسبت تا می تیره حاصل شود
و میفرمودند با همه نشینید که بر شما غالب نباشند تا شما را نخورند غالب نباشند
یعنی بسبب نفس و هوا قوی نباشند و شما را نخورند یعنی وقت شما را ضایع و نابود
نکنند و میفرمودند کسی را که داعیهٔ این طریق باشد و در اثنای خاطر تأمل
تشویش دهد باید که استغفار بسیار کند و اگر بآن دفع نشود و چاره رود که از زنان دور
بود و اگر بآن نیز دفع نشود مدتی بر صوم و تقلیل طعام مداومت نماید و معالجه کند که
قوت شهوت را تسکینی حاصل شود و اگر بآن نیز دفع نشود گرد گورستانها گردد
و از مردگان عبرت گیرد و از ارواح مردگان استمداد و همت کند اگر بآن نیز
دفع نشود گرد زندگان گردد و از بواطن ارباب قلوب دریوزه نماید شاید که بار آن
خاطر از وی بردارند و او را در زیر بار ضایع نگذارند و میفرمودند که کدخدائی
انبیا را و اولیا را مناسبت که با وجود آن از حق سبحانه تعالی محجوب نمی شوند و عوام الناس
را نیز لایق ست که به آن تکمیل مرتبهٔ حیوانیت میکنند اما طایفه که درین میانه اند
و آرزوی طریقه دارند ایشان را نهایت نامناسبت یک نفس که با حق سبحانه تعالی
از درون برآرند بهتر از هزار فرزند است زیرا که در آن هزار فایده و نفع است
و درین هزار فتنه و ضرر و میفرمودند که اگر بالفرض مرا پانصد سال عمر باشد و همه را

صرف استغفار کنم ہنوز تدارک آن گناہی کہ از من صادر شدہ است نتوانم کرد و
آن گناہی کہ خدای ست سوال اگر در سخنانیکہ از حضرت ایشان نقل افتاد کسی را
دغدغہ شود کہ کدخدای نسبتی ست پسندیدہ و در صفت آن آیات قرآنی ظاہر است
و از احادیث صحیحہ ثابت شد پس نفی کردن آن روا نبود جواب ازین دغدغہ
آنست کہ نفی اینجا نہ بر سبیل اطلاق ست بلکہ بہ نسبت بعضی اشخاص ست کہ لائق
بحال ایشان تجرید ظاہر و باطن ست و مخفی نماند کہ در ہر زمانی بحسب حکمت آلہی آنچہ
مناسب حال طالبان و مصلحت کار مریدان ست بر زبان اولیاء اللہ اہل ارشاد کہ
وارثان علوم خاصہ محمدیہ اند جاری میشوند پس چون درین زمان مناسب حال مبتدیان
طریق طریقت شیوہ تجرد و فراغت بود لاجرم حضرت ایشان حکیم آلہی و جامع حکم
تا تمناہای تجرد را بیان نمودند و از تاہل اخفا فرمودند و حضرت ایشان روزی یکی از
حضار مجلس را مخاطب ساختہ از تعلق او بعشق مبتلا ہر جمیلہ منع میکردند و میفرمودند
کہ من این نسبت را از قازی مشاہدہ کردہ ام کہ ویرا بصاحبت جمالی تعلق شدہ بود
ہر جا کہ وی میرفت آن قاز در پی میرفت و شنیدم کہ شیر را نیز اینحالت بودہ است
پس در امر غیر ضروری کہ حیوانات شریک باشند گرفتار بودن و عمر شریف بآن
صرف کردن مقتضای ہمت نیست لیکن اگر استعداد کسی بر وجہی افتادہ باشد کہ بی اختیار
گرفتار نسبت جسمی میباشد آن دیگر ست بعد از ان این عبارت فرمودند کہ نصیحت ما صحابنا
در کار خانہ گرفتاران راہ نیست و میفرمودند کہ چون در صحبت ارباب جمعیت نشستہ شود
و دل بحق سبحانہ جمع شود و آرام گیرد آنجا احتیاج بذکر نیست زیرا کہ غرض از ذکر
حصول این نسبت ست ذکر از برای آنست کہ محبتی کہ در دل مضمر ست ظاہر گردد و روز

حضرت ایشان این ابیات خواندند بیت تا بها و هوا اشارت میکنی * یا بحرف ما
عبارت میکنی * بنده حق فهم نباید از تو کار * جهد کن تا از رهت خیزد غبار *
تا بیفگنی و او را آزاد کنی * بنده شو بی ما و هوا ست یاد کن * بعد از آن فرمودند
که این ابیات اشارت است باین نسبتی که در صحبت حاصل میشود و آنچه نتیجه صحبت است
نه بواسطه ما و هواست و میفرمودند که چون از صحبت کسی نسبتی فراگیرند طریق
نگاهداشت او با آنست که وجهی سازند که شما را از آن کسی کراهتی نشود و ازینجاست
که گفته اند شیخ باید که خود را در نظر مرید محبوب تواند ساخت زیرا که منشای آن محبت
که سبب ظهور این نسبت شده است وی بود پس هرگاه که از وی کراهت شود که ضد
محبت است محبت زائل شود و چون محبت زائل شود نسبت نماند و میفرمودند که کسیکه
بصحبت این طائفه می آید میباید که خود را بغایت مفلس نماید تا ایشان را بر وی رحم
آید و میفرمودند حاصل طریقه خواجگان دوام اقبال است بجناب حق سبحانه تعالی بر وجهیکه
درین اقبال هیچ کلفت نباشد و میفرمودند که مقصود کلی آنست که لطیفه مدرکه را
بر سبیل دوام اقبالی بحق سبحانه تعالی واقع باشد از تو نیز باید که این اقبال واقع باشد
تا مقبل باشی و میفرمودند که خواجگان این سلسله بهر زراقی و رقاصی نسبت ندارند
کارخانه ایشان بلند است خواجه اولیای کلان علیه الرحمة که از کبار اصحاب حضرت
خواجه عبدالخالق قدس سره در مسجد صرافان بخارا جلوه ظهور آورده اند این کار
نه باندازه عقل و ادراک است یعنی از دائره ادراک بیرون است از ایشان پرسیده اند
که خلوت در انجمن کدام است فرموده اند خلوت در انجمن آنست که ببازار درآئی و آواز
بازاریان بگوش تو نرسد این عزیزان همچنین مشغولی ها داشته اند این طریق را

آسان نباید شمرد و می‌فرمودند که طریقهٔ خواجگان را آسان ندانید حضرت خواجه محمد پارسا
با این همه کمالات صوری و معنوی دائم از رساله‌های خواجگان همراه میداشته‌اند
از آنکه دایم قدسیه را مطالعه کنند و همراه دارند که ناگزیر است و می‌فرمودند که معرفت خود را
بر وجه کمال منحصر در طریقهٔ خواجگان خواجه عبدالخالق آنست بنا بر کمال احتیاط ایشان
در پاس انفاس و می‌فرمودند که آنچه معتقد ماست از این طریق آنست که دائم دل
بر سبیل ذوق و لذت آگاه بحق سبحانه باشد و این معنی را که باعمال مناسب کسب میکنند
به اینش نهایت نیست و نهایتش آنکه کسب را هیچ مدخلی نماند و این معنی ملکهٔ نفس گردد و
ملکات نشود و می‌فرمودند یقینی حاصل میباید کرد که هیچ آبی آشنا نمیرد و هیچ آتشی آنرا
نسوزد و مثلاً کسی را که یقینی حاصل شده باشد بوجود گندم هیچ چیز این یقین را زایل
نمیتواند کرد بخلاف آنکس که گندم را بتکلف در ذهن خود حاضر میگرداند بسا که
بسبب استعمال گوناگون از وی ذهولی شود و می‌فرمودند که این بیت مرا خوش
آمده است بیت بر آستان ارادت که سر نهاد شبی ٭ که لطف دوست بروی‌ش
دریچه نگشاد ٭ بعد از ان فرمودند در باطن هر که نسبت ارادت ظهوری کرد باید که
آنرا از حق سبحانه نعمتی عظیم دانسته بحق آن قیام نماید و قیام نمودن بحق آن نسبت
این نسبت که بکلی خود بجناب حق سبحانه متوجه شده بهستی خود را صرف آنجناب کند چنین
همین ثابت شده است که چون آن مطلب آن مقدم است و آن حدیث را که حضرت نبی صلی الله علیه وسلم
فرموده است من طلب شیئا وجد وجد چنین تعبیر کرده اند که من وجد شیئا طلبه زیرا که حق سبحانه هر دلی که
بر وصف ارادت تجلی بکند آن دل را استعداد ارادت طلب حق سبحانه حاصل میشود و نتیجه آن تجلی میل و انجذاب
است بجناب حق سبحانه پس اول بنده واجد تجلی ارادی حق سبحانه شده باشد بعده

طالب و مرید وی گشته و این را تجلی صفت ذات گفته‌اند که شخصی دیده باشد منتظر می‌بود
ناگاه صاحب جمالی از بالا منظر روی جلوه گر شود دل وی از وی برود در باطن وی میل
و انجذاب به آن صاحب جمال پیدا شد پس درین صورت وجدان بر طلب و ارادت
مقدم است بعضی سوال کرده‌اند که چون وجدان مقدم است طلب را چه فائده است
جواب گفته‌اند که طلب برای استیفای حظ است دیگر آنکه وجدانیکه بر طلب مقدم است
بر وجه اجمال است و فائده در طلب آنست که آن اجمال تفصیل یابد و میفرموده‌اند
که قیمت هر دل بقدر حرکت مدرکه اوست بحقائق این طائفه قدس الله ارواحهم
و میفرموده‌اند که کار نه آنست که توجه و مراقبه کنید ملکت کار آنست که همه کارها را
تابع یک مقصود سازید و او را کیفیت خاص در مجموع اشیا پیدا کنید میفرمودند که عمل را
محبوب میباید گرفت نه حضور و جمعیت را زیرا که حضور و جمعیت از مواهب است
و عزیز الوجود است و در تحت اختیار نیست و قصد آن موجب کسل و فتور است بخلاف
عمل که از مکاسب است و در تحت اختیار است و مواظبت بر آن موجب جمعیت
و حضور است بالخاصیت چنین واقع است که بحضور و جمعیت فتور راه مییابد پس
این دو بیت خواندند بیت خالقا تا این شکم در باطن است ✱ راه جانم سوی تو
ناامن است ✱ یا بحکم شرع در کارش فگن ✱ یا بکلی در نگسارش فگن ✱ روزی
ببعضی از حاضران از روی سیاست میفرمودند که هرگاه شما را در صحبت ما نسبتی حاصل
شد باز می‌آیید اگر کلفتی رسید میروید این سهل میباشد کسیکه به چنین فقیری خاص از برای
ذوق و حال می‌آید آنرا محبتی است عارضی نه ذاتی پس این بیت خواندند بیت
در دل چو شراب شوق ما میریزی ✱ باید چو خمار گیردت نگریزی ✱ روزی حضرت

ایشان از معارف دل آویز و لطائف شوق انگیز شگفته بود و یکی از حاضران خود را به تمام
با آن سخنان در داده بود و لیکن هر چند تمامتر گوش هوش بر استماع آن نهاد
حضرت ایشان فرمودند که شما پیش سخن ننهادید واری خود را بمضمون آنچه
می شنوید در می باید داد سخن یکی است از گفتن و شنیدن کار نگشاید و میفرمودند که
کلام را جمالی است بر آنکس که حق سبحانه عنایت کرده ظاهر گردانید از اینجاست که حق سبحانه
انبیا را علیهم السلام بکلام فرستاده نه بخدمت و تصرف و میفرمودند که زبان مرآة دل است
و دل مرآة روح و روح مرآة حقیقت انسانی و حقیقة انسانی مرآة حق سبحانه حقائق
غیبیه از غیب ذات قطع اینهمه مسافات بعیده کرده بزبان می آید و از اینجا صورت لفظی
پذیرفته بسامع حقائق مستعدان میرسد و میفرمودند که جمال سخن آنست که مستمع را
از مستمع باز ستاند و جمال نهد که سخن را اگر متکلم اولیا پس این ابیات خواندند بیت
سه نشان بود ولی را نخست آن معانی ۞ که چو روی او به بینی دل تو با دگر آید ۞
دویم آنکه در مجالس چو سخن کند ز معنی ۞ همه را ز هستی خود بتجردش می رباید ۞
سیوم این بود معنی ولی اخص عالم ۞ که ز هیچ عضو او در حرکات بد نیاید ۞
و میفرمودند که بعضی اکابر را که ملازمت کردم دو چیز کرامت کردند یکی آنکه هر چه نویسم جدید
بود نه قدید دوم آنکه هر چه بگویم مقبول بود نه مردود در کرّۀ ثانیه که راقم این حروف
یعنی علی بن حسین الواعظ الکاشفی بشرف آستان بوسی حضرت ایشان مشرف شده
قصیده مشتمل بر مناقب آنحضرت نظم کرده مصدر بلطائفی از معارف صوفیه ساخته بود که
از آن جمله است قصیده یار بر داشت پرده از رخسار ۞ أَیْنَ تَذْهَبُونَ یا أُولِی الْأَبْصار ۞
لمعۀ آفتاب طلعت او ۞ طَلَعَتْ مِنْ مَشارِقِ الْأَنْوار ۞ [illegible] اشیا هلاک این اشراق ۞

همه ذرات محو این انوارها همه را صاف ساخته است این نورها همه را پاک سوخته است
این نارها لمعهٔ اوست در تمکین و مکانها جلوهٔ اوست در همین و بسیارها نیست
تکرار در تجلی او ها گرچه باشد برون ز حد شمارها لیکن آن از تجدد امثال ها بنماید
بصورت تکرارها جمله ذرات کون آئینه هاست ها که در آن جلوه میکند رخ یارها
در هر آئینه تا بنهی ها بنماید بعاشقان دیدارها گاه مستور در پس پرده ها گاه مشهور
بر سر بازارها گاه در پرده می نوازد سازها گاه بی پرده میدراند تارها پردگی
اوست با همه پرده ها پرده ساز اوست با همه اوتارها تا شود نقش پرده شان
حایل ها از تماشای نور آن رخسارها ای ز پندار غیب در پرده ها خیز و بردار پردهٔ
پندارها گر درین پرده بار میخواهی ها روی دل سوی نقشبندان آر ها آن مقیمان
بارگاه الست ها وان ندیمان صدر صفه بارها همه در بزم شوق شاه نشان ها همه
در رزم عشق شاه سوارها همه عالی و زانمیان اعلا ها شاه احرار خواجه احرارها
برادر طریقه مولانا موسی که از خص خادمان این آستان و محرمان آن دولتخانه بود
این قصیده را در خلوتی بنظر مبارک حضرت ایشان گذرانید روز دیگر حضرت ایشان
فقیر را مخاطب ساخته فرمودند که در زمان میرزا شاهرخ که در هرات بودیم و اشعار
حضرت سید قاسم قدس سره شهرت یافته بود بعضی جوانان نورسیده امثال این
اشعار توحید آمیز میگفتند که ظاهر آن بود که حقائق معارف باطنی حضرت سید بود
که منتشر شده از بواطن آن جوانان بی اختیار ایشان سر میزد اگرچه آن سخنان حسب الحال
ایشان نبود لکن چون استعداد ایشان قبول مظهریت آن حقائق و معارف کرده بود
باین سبب ایشان از سایر ابنای جنس امتیاز تمام داشتند و مشعر بود [illegible]

درهری که بیرون دروازه ملک کله پوستین میدوخت یک دو سخن از ایشان
شنیده‌ام که از آن بوی مذاق این طایفه می‌آمد دیگر نسبت بوی رعایت ادب چنان
کرده‌ام که در هیچ راهی و بازاری قدم من از قدم وی پیش نرفت بجهت عزت آن
دو سخن و میفرمودند که اگر شنوم و دانم که در خطای کافری سخنان این طایفه را بهنجار
میگوید میروم و ملازمت وی میکنم و منت میدارم اول سخنی که در کرت اولی از حضرت
ایشان در قرشی استماع افتاد این بود که فقیری را مخاطب ساخته فرمودند که یکی
از اکابر گفته است که نحو علمی است که اصول آنرا بیک هفته ضبط میتوان کرد ما آرزو
می‌بردیم که چه بودی که درویشی نیز در کتابی نوشته بودی که بیک هفته میتوان
آموخت آنچه مقصود است بسهولت حاصل شدی اما یکی از درویشان گفته است که
درویشی کار آسانست آینه است روی در پاک درویشی همین است که روی آینه را
گردانند و در خلوتی خاص بفقیر میگفتند که خلاصه علوم متداوله تفسیر و حدیث و فقه
است و خلاصه آنها علم تصوف و موضوع این علم بحث وجود است که میگویند در
جمیع مراتب الهی و کونی نیست الا یک وجود ظاهر بصوره علمیه خود و این مبحث بغایت
مشکل و دقیق است و منفصل و مجمل و در آن خوض کردن موجب ضلالت و
زندقه است چه در بین عالم سگ و خوک و امثال آن از حیوانات خسیسه و انواع نجاسات
و قاذورات بسیار است اطلاق وجود بر اینها کردن در غایت قباحت و شناعت
است و نفی ساختن آنها موجب جرم قاعده و خلاف اصطلاح این طایفه است پس
واجب بر اذکیا آنکه متوجه ذات حقیقت خود از قوت گویه مشغول شوند و از آن شغل
باز نمی‌گردند از زندانا و تیکه بواسطه ذکر و تصفیه مشغول پر تو نور وجود بر لطیفه مدرکه

تا بود و همین معنی چنانچه بهست روی نماید در کرت ثانیه در قریه کاشان که دهی است
از ولایت قرشی بر جانب بخارا در صحبت خاص فقیر را مخاطب ساخته این
ابیات خواندند بیت تو مباش اصلا کمال این است و بس ره رو در وی گم شو وصال
این است و بس ره ای کمان و تیرها پرساخته صید نزدیک تو دور انداخته
نحن اقرب گفت من حبل الورید ره تو فگندی تیر فکرت را بعید ره بعد از آن التفات
کرده سخنان بسیار فرمودند که بعضی از آن این است که تا تو آماده کمال تو نپرداختیم
اما باید که این را دانی که بسیار چیزها که می باید از تو رفته اند و بسیار چیزها که
می باید بجای آن نشسته لیکن تو از آن خبر نداری و بسبیل تمثیل فرمودند
که خربزه چون از گل بیرون آمد و قصد مرتبه پختگی کرد در هر آنی پاره خامی از وی
بیرون رود و پختگی بجای آن می آید و وی از آن خبر ندارد و هیچ حسی ادراک
این معنی نمیتواند کرد و اگر دهقان او را گوید که بسی خامی از تو رفته است و بسی
پختگی بجای آن نشسته است وی باور نخواهد کرد لیکن چون بمرتبه پختگی رسد و
در خود نظر کند خود را از سر تا پای پخته بیند داند که دهقان راست میگفته است و
در اثنای این سخنان بر حضرت ایشان گریه عظیم غالب شده بود و از چشمهای مبارک
ایشان دانه دانه اشک میریخت غالباً نسبت گریه در وقت آن مخاطب بود که
بطریق انعکاس از حضرت ایشان ظاهر گشته بود والله اعلم و در کرت اولی که بشرف
ملازمت آنحضرت رسیده شد پرسیدند از کجای گفتم مولد سبزوار است و اما در هری
نشو و نما یافته ام تبسم کردند و بسبیل انبساط فرمودند که سستی سبزوار افتاد و در سایه
دیواری نشست بعد از لحظه سر بالا کرد رافضی را دید که بر سر دیوار نشسته است

و پایهای فرود آویخته است و نام ابوبکر و عمر رضی الله عنهما برای اهانت ایشان بر کف پای
خود نوشته سنّی را غیرت دین در حرکت آمد کارد وی بکشید و چنان بر کف پای وی زد
که از پشت پای وی سر بر کرد رافضی فریاد کرد که یاران دریابید که خارجی مرا
کارد زده است وی دید که دران انبوه عام و غوغا ملامت میشود حیله انگیخت
و گفت مرا بگذارید که حال خود گویم من از جنس شما ام خواستم که درین سایه دیوارے
لحظه استراحت نمایم چون نشستم و ببالا نگاه کردم دیدم که شخصے نامهای را که من هرگز
نمیتوانم دید آورده بالای سر من داشته است مرا بغایت ناخوش آمد آن بود که
کارد زدم تا وی آن نامهای را از سر من دور کند روافض که از وی این سخن
شنیدند دست وی بوسیدند و بروی آفرین کردند و وی بآن حیله از دهی خلاص
یافت آنگاه آنحضرت تبسم کنان فرمودند که شما از چنین شهر بوده اید بعد ازان
فرمودند که یکی از مشایخ ما بارض رفضه رسید جمعی از جهلا و سفهای ایشان بر کنار
قافله شیخ آمده زبان بسبّ ابی بکر صدیق رضی الله عنه بگشادند و ناسزا گفتند
اصحاب شیخ دران مقام شدند که ایشان را زجر و منع کنند شیخ فرمودند که ایشان را
مرنجانید ایشان نه ابوبکر مرا دشنام میدهند ابوبکر ما دیگر ست و ابوبکر ایشان دیگر
ایشان ابوبکر موهوم خود را که خلافت بی استحقاق گرفت و با حضرت صلی الله وسلم
و اهل بیت وی نفاق داشت دشنام میدهند و ناسزا میگویند آنچنان ابوبکر را
ما نیز دشنام و ناسزا میگوییم روافض این سخن از شیخ شنیدند متاثر و متنبه گشته از
طریق باطل خود برگشتند و بر دست شیخ توبه کردند بعد ازین سخنان حضرت ایشان
از فقیر پرسیدند که پدر تو بچه کار است و چه نام دارد گفتم واعظ است و مولانا حسین نام

داره فرمود که من صفت وی شنیده ام میگویند بسی فضائل و کمالات دارد و مواعظ
وی مقبول خواص و عوام است پس فرمودند که مولانا شهاب الدین سیرافی
علیه الرحمة که استاد شیخ زین الدین خوافی بودند بسمرقند آمده اند و خواسته اند که
در مسجد جامع وعظ گویند خدمت مولانا محمد عطار سمرقندی که از کبار طبقهٔ خواجگان
اند و به کمال علم و تقوی و زهد و ورع آراسته بوده اند و نسبت قوی و رفاقت
تمام داشته اند در آن مجلس حاضر بوده اند خدمت مولانا شهاب الدین در وقت
برآمدن بمنبر پایهٔ منبر را بوسه داده و بمنبر بالا رفته اند خدمت مولانا محمد چون آن صورت
مشاهده کرده اند فی الحال از مجلس برخاسته و بیرون آمده و مولانا شهاب الدین
سخن ناگفته از منبر فرود آمده اند و در عقب ایشان رفته استفسار نمود که از من چه
بی ادبی در وجود آمد که شما بیرون آمدید و در مجلس نه نشستید ایشان فرمودند
که ما علی الدوام خاطر مشغول میداریم و سعی و اهتمام می نمائیم که هیچ نوع بدعتی
در میان مردم نماند شما این بدعت را از کجا آوردید که در حین برآمدن بمنبر پایهٔ منبر
بوسیده اید این در کدام کتاب و سنت است و کدام از ائمهٔ سابق این کرده اند
از امثال شما مردم دانشمند که این امر واقع شود و بودن ما را در آن مجلس مصلحت
نیست حضرت ایشان فرموده اند که خدمت مولانا محمد عطار همه وقت در اتباع
سنت و دفع بدعت بجد کمال مبالغ بوده اند و فرزند ایشان مولانا حسین ملاحظه ها
خوب در دین و تکلف شکل و الشریف خود بسیار بوده است چون راقم این حروف
از ملازمت حضرت ایشان بخراسان آمد و مجلس وعظ خدمت والد رسید و دید که
در وقت برآمدن بمنبر پایهٔ منبر را بوسیدند چون بخانه آمدند این حکایت مولانا شهاب الدین

و مولانا محمد عطار سمرقندی را که از آنحضرت شنیده بودم بوالد عرض کردم گریستند و
گفتند که این نصیحتی هست که حضرت ایشان بزبان تو بمن فرستاده اند و دیگر در امثال
این امور ملاحظه و احتیاط تمام لازم گرفتند و از حرکات فضول پرهیز نمودند و دست و
پا زدن باز ایستادند حضرت ایشان گاه گاه بتقریب وعظ و واعظی والد ماجد سخن
و مراعات حسن التفات باین فقیر از اکابر و اعظان که دیده بودند نقلها میفرمودند
بعضی از آن در ذکر درویش احمد سمرقندی ایراد یافته و میفرمودند که وعظ دو کس
در سمرقند مرا خوش بسیار آمدی وعظ خدمت سید عاشق و دیگر وعظ خدمت
مولانا ابوسعید تاشکندی و فرمودند که خدمت سید مردی مرتاض بود دایم
از گرسنگی و خشکی لب از خدمت سید ظاهر بود ایشان بسیار وعظ پخته خوب میگفتند
در کنار مجلس ایشان بر پای می ایستادم آثار ریاضت و مجاهده از ایشان نیک
ظاهر میشد و انوار طاعت و عبادت از بشره ایشان لایح مینمودند میفرمودند
که عزیزی خواب دیده بود که جمعی کثیر ایستاده اند و میگویند که حضرت موسی کلیم الله
می آیند آن عزیز گفته من نیز رفتم گفتم من هم ایشانرا ببینم چون آمدند سید عاشق
بود حضرت ایشان فرمودند سید با آن همه سیاست و مشرف بودند که ایشان را چنین ببینند میفرمودند
اول بار که بهری رفتم بزیارت گاه رفته بودم دو سه روز باشیدم بعد از صحبت
بده مولانا شمس الدین محمد سغوگردی رسیدم وی از علمای متقی بود و از مریدان
شیخ شاه قرشی رحمهما الله تعالی در مسجدی وقت نماز شام پانصد کس بوده باشند
روز دیگر علی الصباح وعظ فرمودند مرا آنجا بسیار خوش آمد و کسی از مردم تاشکند
همراه من بودند نخواستم که ایشان بسبب من آنجا توقف کنند بشهر آمدم و بعد از

دو روز رفتم و یک هفته باشیدم در آن مسجد اکثر اوقات از اصحاب طاعات جمع
میبودند روزی خدمت مولانا شمس الدین محمد وعظ میگفتند در آن وعظ بسیار
میگریستند گوش داشتم که سبب گریه ایشان چیست فرمودند که مرزا شاهرخ را بادشاه
مسلمانان میگویند شنیده‌ام که دیوان گوهرشاد را آنچنین کی متهم کردند که فرموده است
تا ویرا از مناره انداختند خالی از آن نیست که بموجب شریعت ثابت شده یا نه
اگر ثابت شده دره میبایستی زدن یا رجم کردن و اگر ثابت نشده وی جهة مسلمانی را
باین نوع چرا کشتند بعد از اثبات از مناره انداختن مشروع نیست بسبب آنکه
این حکم از مرزا شاهرخ بحسب شریعت واقع نشده بود و خدمت مولانا بسیار متالم
شده بود و بی اختیار میگریستند حال بزرگان دین چنین بوده است غم دین و
ملت بر ایشان زیاده از غمها بوده است و میفرمودند که شیخ ابوعثمان حیری
از شیخ خود خواجه ابوحفص حداد قدس سره استخاره کرد که خلق را وعظ گوید و نصیحت
کند شیخ فرموده باعث برین داعیه چیست گفت شفقت بر خلق پرسیدند که شفقت
تا چه حد گفت اگر عوض همه عصات امت محمدی صلی الله علیه وسلم مرا بدوزخ برند
راضیم که ایشان خلاص شوند شیخ فرمودند آنچنین کس را میرسد که نصیحت خلق کند
پس اجازت دادند و در پای منبر وی نشستند و وی افتتاح مجلس کرد و در آن
اثنا سائلی برخاست و جامه خواست شیخ ابوعثمان فی الحال جبه از برکشیده بوی
داد شیخ ابوحفص بانگ بر شیخ ابوعثمان زد که انزل یا کذاب شیخ ابوعثمان سخن
تمام ناکرده از منبر فرود آمد و نزد شیخ رفت و گفت از من چه کذب ظاهر شد شیخ
فرمودند گفته بودی که باعث بر نصیحت و موعظت شفقت بر خلقست سبقت

اگر ترا بر برادران مومن شفقت بودی توقف کردی تا فضیلت احسان و ثواب
آن یکی از ایشان را میسر شود طریق آن بود که صبر کنی اگر احسان از کسی در وجود
نیامدی و آن سائل محروم ماندی بعد ازان تو اقدام بر آن چیز کردی روزی فقیر
راقم این حروف را بخاطر گرفت که اگر وقتی از اوقات وعظ خواهم گفت بر زبان
مبارک ایشان دران باب سخن گذرد و بدین نیت بمجلس آنحضرت درآمدم بعد
لحظه فرمودند که شخصی پیش یکی از بزرگان دین رفت و گفت میخواهم که وعظ گویم
بچه نیت گویم آن بزرگ ویرا عجب جوابی گفته است فرمودند که نیت در معصیت
نافع نیست این جواب صحیح است زیرا که پیش از وقت سخن گفتن و نصیحت کردن
معصیت است پس فرمودند که ازین سخنان معلوم میشود که درجهٔ سخن بسیار عالیست
بعد ازین فرمودند که اکنون نقل کلام میکنیم تا آنکه وقت سخن گفتن کی است و اکابر
طریقت را در باب وقت موعظه و تذکیر سخن بسیار است بعضی فرموده اند که وقتی
سخن گفتن روا است که متکلم بآن درجه رسیده باشد که زبان او نائب دل گشته باشد
و دل او نائب حق سبحانه تعالی و میفرمودند چون زنگ نفوس کونیه از آئینه قوهٔ
مدرکه زدوده شود محاذی او جز ذات پاک نیست میفرمودند هر که عمل از کامل مکمل
فرا گیرد و مواظبت و مداومت بران سبب وصول بمقامات عالیه است میفرمودند
بدفع اخلاق ردیه مشغول شدن مشکل است یا چیزی از اعمال باطنی بر خود میباید گرفت
یا منتظر میباید شود که یکبار امری ظاهر شود و مراورا از همه خلاص گرداند و میفرمودند
که یاران را باید که یکی از دو امر اختیار کنند یا آنکه از وجه حلالی قبول نمایند و بزراعت
مشغول شوند و در مجموع مشغولیها خود را نگاه دارند چنانچه طریقه خواجگان است

یا خود را در افگنید و از شدن و ناشدن اندیشه مکنید و سعی بلیغ نمائید که تا بایست
خود را در بایست دیگری گم کنید تا بسعادت عظیم که فنا فی الله است مشرف شوید
پس این بیت خواندند بیت تو در افگن خویش قسیم تو ز دوست خواه ماتم باش
خواهی سور باش و میفرمودند که رجال غیب در هر زمانی ملازمت صحبت کسی
میکنند از صلحا که عمل بعزیمت میکنند و از رخصت اجتناب مینمایند این طائفه از ارباب
رخصت نفیر میشوند و بر رخصت عمل کردن کار ضعفا است طریقه خواجگان عزیمت است
و چنانکه بطریق عزیمت و احتیاط امر میکردند میفرمودند که در لقمه در طعام احتیاط کردن از
لوازم است چنانکه طعام باید که بطهارت کامل باشد و از روی حضور و آگاهی پخته هم
در دیگدان نهند و آتش افروزند و در هر طبخی که بسر آن شخصی فقیر بودی یا سخنان
پریشان گذشته بودی حضرت خواجه بهاء الدین از آن طعام نخوردی و میگفتند این
طعام را ظلمتی است که ما را خوردن آن روا نیست حضرت ایشان در زمستان بغایت
سرد که برف عظیم افتاده بود و در وقتی که کار شان بود در سنگی سمرقند است عصری
بطهارت رفته بیرون آمدند و از دیگ طبخ بگذشتند در آن محل دو غلام طباخ
دیگهای بزرگ پر آب کرده و آتش افروخته بودند و آب گرم میکردند از برای طهارت
ساختن آنجا و در اثنای آن خدمت با یکدیگر سخنان روزمره میگفتند حضرت ایشان
ایستادند و غلامان را پیش طلبیده قهر کردند و چوب طلبیده زدن کردند و آن
عتابها و خطابها فرمودند این قدر نمیدانسته اید که در وقت آب گرم کردن و طعام پختن
دل حاضر میباید بود و زبان را از مالایعنی نگاه میباید داشت تا از آن آب وضو ساختن
و از آن طعام خوردن نور حضور و آگاهی در دل پیدا شود و اینکه بغفلت گرم کنید

وطعامیکہ بتغافلت پزند از آن آب وضو ساختن و ازان طعام خوردن ظلمت غفلت در
باطن پیدا شود خدمت مولانا لطف اللہ کہ از مقربان اصحاب بودہ گناہ آن غلامان را
درخواست کردند حضرت ایشان عفو کردہ بطہارت خانہ رفتند و میفرمودند کہ سر اختیار بعضے
از صوفیہ آواز نی را آنست کہ آن بزرگواران نظر بر اصل مقصود داشتہ اند و بصفائے
فطرت دریافتہ اند کہ مقصود اصلی آنست کہ حقیقت انسانی را از قیود بشریت رہائی
حاصل شود و از استماع آواز نی ایشان را ہمین حاصل میشدہ است بنا بر آن اختیار
کردہ اند و حکمت در آنکہ بعضی ائمہ جائز نداشتہ اند آن تواند بود کہ چون نی را ارباب
ہوا و بدعت اخذ کردہ اند و شنیدن آن از شعار و دثار خود ساختہ اند این بزرگواران
از ننگ مشارکت ایشان ترک شنیدن آن کردہ اند و از مقصود در گذشتہ تمسک
در تحصیل نسبت جمعیت باسباب دیگر کردہ اند روزی در مجلس ایشان شخصی خود را بہ تکلف
در عمل بر نسبت بیخودی و کیفیت استغراق میداشت حضرت ایشان متوجہ وی شدہ این بیت
خواندند بیت گر ضمیر مایہ تہمت ہستی کہ در طریق ما نشانہاست از آن شناہ ولی نشان
میفرمودند تا آن زمان کہ نسبت مرید قوت نگرفتہ است و در آن تمکن نشدہ است با وے
مدارا و مواسا میکنند و جانب او میپرورند و مواخذہ نمی نمایند آنچہ از وی سر میزند از
اخلاق و افعال نا ملائم تحمل میکنند اما چون نسبت وی قوت گرفت و او را یقین بر طریق
حاصل شدہ کار با او افتادہ باید کہ در ہر نفس پاسبان احوال او بود تا چیزی از وی ہویدا نشود
کہ سبب گرانی و کراہت خاطر گردد و اگر از وی امری در وجود آید مواخذہ میکنند و سیاست
مینمایند و میفرمودند کہ بعضی گفتہ اند کہ شیخ باید کہ مرید را تواند خورد و شیخی کہ چنین نبود
وی را شیخی نرسد مرید خوردن را معنی اینست کہ شیخی باید کہ چنان باشد کہ در باطن مرید

تصرف کنند و اخلاق ذمیمه وی را بتواند خورد یعنی نابود تواند کرد و اخلاق حمیده
بجای آن اثبات تواند کرد و او را بدرجه حضور و آگاهی تواند رسانید روزی حضرت
ایشان اصحاب را میگفتند کدام اند از شما که به نسبت شما البته یا زیاده تصرف واقع نشده
هر بار بیرون رفتید و ضایع کردید کسی را که وانگی نور از پیشگاه کرامت کرده اند باید که
با آن نور مصالح خود سازد و با آن نور ظلمت خود را ببیند و خود را از میان بردارد و بشنوند
که چند روزی که من در حیاتم سعی نمی کنید و خدا بین نمیشوید کی خواهید شد این وقت
را غنیمت شمارید که پشیمان خواهید شد و پشیمانی سود نخواهد داشت وقتیکه حضرت
ایشان فقیر را بطریق رابطه اشارت فرمودند این بیت خواندند بیت
جای کن در اندرون خانه خویش را بله دور کن ادراک غیر اندیش را بله پس فرمودند یعنی
دور کن ادراک غیر این اندیشه را در دل مردم جا کن یعنی بهمگی خود متوجه آن باش
که خود را در دل مردم که عبارت از مشائخ طریقت است جای سازی چنانچه طریقه خواجگان است
که در هر نفس پاسبانی باید کرد تا چیزی واقع نشود که سبب کراهت خاطر پیر گردد تا بجای
رسد که همه مراد او مراد پیر باشد و پیر مراد او و بسبب این پاسبانی بسعادتی مشرف
شود که فوق آن متصور نیست و آن فنا فی الله است فقیر را در مجالس صحبت بسیار
در روی مبارک حضرت ایشان می نگریست روزی وی را مخاطب ساخته فرمودند که شخصی
در چهره مبارک حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره بسیار می نگریست حضرت خواجه فرمودند
که بسیار در روی ما نظر مکن تا دل ربا ونده ای پس حضرت ایشان این مصرع خواندند ع
دیوانه شود هر که به بیند رخ ما را بله بعد ازان فرمودند که توجه مرید باید که در میان دو
ابروی پیر باشد و پیر را در مجموع اوقات و احوال بمطالع و حاضر خود داند تا ابهت و عظمت

ور و تصرف کرده هرچه ملایم حضور روی نسبت از باطن مرید رخت بندد و از رعایت آنچنین
بجایی رسد که حجاب از میان پیر و مرید مرتفع شود و مجموع مرادات و مقاصد پیر بلکه
احوال و مواجید وی معاینه و مشاهده مرید گردد مصرع اینکار دولت است کنون تا کرا
دهند ⁂ و میفرمودند که طریق خلاصی از گرفتاری بخواطر ردیه و مقتضای طبیعت یکی از
سه چیز تواند بود اول آنکه عملی از اعمال خیر بر خود گیرد و از آنچه این طائفه مقرر کرده اند
و طریق ریاضی اختیار کند دویم آنکه حول و قوة خود را از میان بردارد و بداند که او از آن
جماعه نیست که خود را بخود از این بلیه خلاص تواند کرد بر سبیل نیاز و افتقار بدوام تضرع
و انکسار بجناب حق سبحانه رجوع نماید باشد که حق تعالی او را خلاصی از این بلیه کرامت
فرماید سوم آنکه استمداد از باطن و همت پیر باشد و وی را قبله توجه خود سازد و بعد از این تقریر
از حاضران پرسیدند که از این سه طریق کدام بهتر است هم خود فرمودند که استمداد از همت
پیر و توجه بوی بهتر است زیرا که طالب خود را از توجه بحق سبحانه عاجز دانسته پیر را وسیله
این توجه و وصول بجناب حق سبحانه گردانیده است یعنی بحصول نتیجه اقرب است
آنچه مقصود و طالب است بر این زودتر متفرع شود که همیشه استمداد از همت پیر باشد و
میفرمودند که هرکه با یکی از این طائفه می نشیند باید که جهدی کند تا از حقیقت وی
خبردار شود و بعد از این این سه بیت از مثنوی خواندند شعر من بهر جمعیتی نالان شدم ⁂
جفت حالان و خوش حالان شدم ⁂ هرکسی از ظن خود شد یار من ⁂ و از درون من
نجست اسرار من ⁂ سر من از ناله من دور نیست ⁂ لیک چشم و گوش را این نور نیست
روزی در تعلیم اهل صحبت میفرمودند گرسنگی و بیداری پی در پی دماغ را منحرف و ضایع
میسازد و از ادراک حقائق و دقائق باز میدارد و از این جهت است که در کشف بعضی

از اهل ریاضت غلطها واقع شده است کسی را بیداری ضرر نمیکند که دران بیداری سرور
و فرحی دارد و آن سرور و فرح کار خواب میکند و مانع را از پیوستگی و بیدار و پیش فرموده‌اند
که خواجه علاء الدین غجدوانی میگفتند که روزی حضرت خواجه بزرگ بهاء الدین قدس سره
بملاء السن آمدند ما با جمعی از اصحاب در غجدوان بودیم ما را طلبیدند آمدیم چون شب نزدیک
رسید شیخ محمد وزری طوالسی را که از جمله مخلصان و خدام ایشان بود بخواندند و گفتند
یاران را بهمراه برید و خدمت کنید با منزل شیخ محمد رفتیم بعد از آن نماز شام حضرت خواجه آنجا
آمدند و بر کنار صفه نشستند و پای مبارک فرود آویختند و شیخ محمد را طلب کردند و پرسیدند
که برای یاران چه خواهید پخت شیخ محمد گفت مزعفری و کرنجکی در خاطر دارم فرمودند که
مرغ را آرید تا ببینیم که فربه است یا لاغر شیخ محمد مرغها را آوردند حضرت خواجه یک یک را
بدست مبارک خود گرفتند و ملاحظه کردند و فرمودند که نیک است بعد اصحاب را گفتند که
طعام را خورید و شب خواب کنید و چون صبح شود پیش ما آئید پس برخاستند و برفتند
و ما شب آنجا باشیدیم و طعام خوردیم و خواب کردیم و صبح باتفاق یاران بملازمت ایشان
رفتیم و میفرمودند که ذکر پنهانی پیشه است که با آن خار خواطر را از راه دل میبرند و میفرمودند
که کار آن نیست که استغراق در ذکر شود بر وجهیکه او را نه ذوق بهشت باشد و نه خوف دوزخ
خواب و بیداری ویرا یکسان شود و شیطان را خود چه زهره که گرد این بزرگوار گردد و میفرمودند
اگر سکوت در صحبت برای حفظ آگاهی بحق سبحانه باشد و ملاحظه آنکه لغوی گفته نشود آن صحبت
بهشت شام است و در آیه کریمه لا یسمعون فیها لغوا اشارتی بچنین صحبت واقع است کسانی را
که دل گرفتار محبوب حقیقی شده است در همه حال دل ایشان با آنحضرت در مکالمه و مناجات است
و میفرمودند که نزد محققان حق سبحانه آنست که هیچ وجه مدرک و مفهوم نشود و در نظر [illegible]

ادراک وی متعذر است و عقل کامل آنکه بهیچ وجه از طلب ادراک وی باز نماند
پس بر این تقدیر سکون و آرام از مقتضای عقل نباشد و دست دار و دوست
این آشفتگی که گوشتن بیهوده به از خفتگی که و میفرمودند که ارواح انسانیه در جوار قدس
همیشه در مشاهده بودند چون باین عالم شان آوردند و محبوس قفس ناسوتی گردانیدند بواسطه
تعلق با بدان مشغول محتاج الیها بدان شدند از مسکن و ملبس و مطعم و غیر آن و بعضی را
با وجود این شغل اضطراب و میل رسیدن بمقر اصلی خود غالب آمد و تشعاعات بهیمی و مستلذات
طبیعی مانع توجه ایشان بمقر اصلی نشد از کجا معلوم کم که مقصود از وجود انسانی حصول
آن اضطراب نیست اگرچه مقصود را مردم نوعی دیگر بیان کرده اند و میفرمودند عبادت
عبارت از آنست که با وامر عمل کنند و از نواهی اجتناب نمایند و عبودیت عبارت
از دوام توجه و اقبال است بجناب حق سبحانه تعالی ذکر میفرمودند که در بعضی کتابها فرق
میان عبادت و عبودیت چنین کرده اند که عبادت ادای وظائف بندگی است بموجب
شریعت و عبودیت حضور و آگاهی دل است برنعت تعظیم و میفرمودند که مقصود از
خلقت انسانی تعبد است و خلاصه تعبد آگاهی است بجناب حق سبحانه در همه احوال
بنعت تضرع و خضوع و میفرمودند که شریعت است و طریقت است و حقیقت است
شریعت اجرای احکام است بر ظاهر و طریقت تحمل تکلف است در جمعیت باطن و حقیقت
رسوخیت درین جمعیت و میفرمودند که معراج دو نوع است معراج صوری و معراج
معنوی معنوی نیز دو نوع است اول انتقال کردن از ماسوی بحق سبحانه و میفرمودند
که سیر دو نوع است سیر مستطیل و سیر مستدیر سیر مستطیل بعد در بعد است و سیر مستدیر
قرب در قرب سیر مستطیل مقصود از خارج دائره خود طلبیدن است و سیر مستدیر

گردد لن نو گشتن و مقصود را از خود جستن و میفرمودند که علم دو است علم وراثت و علم لدنی علم وراثت آنست که مسبوق بتعلمی باشد چنانچه حضرت رسول صلی الله علیه وسلم فرموده است مَنْ عَمِلَ بِمَا عَلِمَ وَرَّثَهُ اللهُ عِلْمَ مَا لَمْ يَعْلَمْ و علم لدنی آنست که مسبوق بتعلمی نباشد بلکه بی سابقه عملی حق سبحانه بمحض عنایت بی علت بتعلمی خاص از نزد خود بنده را مشرف گرداند کما قال سبحانه وَآتَيْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا و فرمودند اجر نیز دو است اجر ممنون و اجر غیر ممنون اجر ممنون آنست که در مقابله عملی باشد بلکه محض موهبت بود و اجر غیر ممنون آنکه در مقابله عملی باشد و فرمودند که فرق است میان عالم و عارف مثلاً کسیکه علم بمسائل نحوی دارد که عبارت از قواعد کلیه است که فاعل مرفوع است و مفعول منصوب وی را عالم بعلم نحو گویند نه عارف اما عارف بعلم نحو آن عارف را گویند که هر یکی از مسائل بی تأمل و تکلف و توقف در محل خود استعمال کند همچنین عالم بعلم توحید گویند کسی را که توحید وی بحسب علم است یعنی اعتقاد کرده است وحدت افعال و صفات و ذات را در دل خود قرار داده که لَا فَاعِلَ فِي الْوُجُودِ إِلَّا اللهُ همچنین کس را عالم بعلم توحید گویند و اگر در عین ظهور هر یکی از افعال و اوصاف در مظهر خود و غیر خود بی تعمل و تکلف میداند که فاعل حق است او را عارف گویند و اگر همچنین بی تعمل میداند یعنی بقوت ایمان وی را مشرف گویند روزی بر سبیل تمثیل میفرمودند که مرغان اجتماعی کردند تا خود را بسیمرغ رسانند هر یکی در میان راه بعذری باز ماندند اما در هر کدام که از سیمرغ چیزی بود بسیمرغ رسید و میفرمودند که مردم تصور کرده اند که کمال در انا الحق گفتن است کمال و آنست که انا را از میان بردارند و هرگز یاد وی نکنند و میفرمودند که اصل کار بی پیوند نیست پس فرمودند که پیش من هیچ شعری بهتر از این رباعی نیست که پهلوان محمود پوریار گفته است رباعی جانا بقمارخانه رندی چند انله

بامردم کم عیار کم نشینند نه رندی چند اند کس نداند چند اند نه برنشینند و نقارهٔ هردو عالم
خندند بعد ازان فرمودند اگر کسی حقیقت معنی لا اله الا الله را داند ازین سخن حقیقت
داند که پهلوان محمود گرفتار هیچ قیدی نبوده است و تجلی ذاتی مشرف بوده روزی
بعضی از خدام و اصحاب را مخاطب ساخته سخنان میفرمودند درین اثنا گفتند حاصل آنکه
سعی میباید کرد تا دل را توجه دائمی بحق سبحانه حاصل شود بعد ازان تواند بود که دیگرا
آگاه سازند بآن معنی که این توجه از دست بدارد و آن توجه را در میان هیچ مدخلی نبوده است و
و میفرمودند که فنای مطلق را معنی نه آنست که صاحب فنا را باوصاف و افعال خود
شعور نباشد بلکه معنی وی آنست که نفی اسناد اوصاف و افعال کند از خود بطریق
ذوق و اثبات کند مر فاعل حقیقی را جل ذکره آنکه صوفیه گفته اند نفی با اثبات جنگ ندارد
باین معنی است و فرمودند مثلاً این جامه که من پوشیده ام عاریتی است مرا علم نیست بآنکه
این عاریت است و ازین سبب که من آنرا ملک خود دانم بآن تعلق داریم ناگاه مرا علم شد
بآنکه این جامه عاریتی است فی الحال تعلق من از اینجامه منقطع شد و حال آنکه تلبس من
باینجامه بالفعل واقع است جمله صفات را برین قیاس باید کرد که همه عاریت اند تا دل از
ما دون حق سبحانه منقطع شود و پاک و مطهر گردد و میفرمودند وصل پیش ما آنست که
دل را اجتناب حق سبحانه نسبت آگاهی حاصل شود بسبیل ذوق و از غیر وی ذهولی دست
دهد و چون این نسبت متصل گردد بدوام وصل مشرف گشته است آنچه از خود وی
معتقد ماست آنست و میفرمودند وصل بحقیقت آنست که دل بحق سبحانه جمع شود
بسبیل ذوق چون این معنی دائم شود آنرا دوام وصل گویند نهایت این است و آنکه
حضرت بهاءالدین قدس سره فرموده اند که ما نهایت را در بدایت درج میکنیم

مراد همین است و آنکه فرموده اند ما واسطه وصول بیش نیستیم از ما منقطع میباید شد
و بمقصود باید پیوست همین وصل است و فرمودند اگر این نسبت را نزد شما قدری بودی
با بستی سنگها را بر سر خود برداشتی و میفرمودند هرگاه شما در صحبت من واصل شدید مرا از میان
و حق را سبحانه از آن چه و فرموده بسیار است که ما در فهم خلق اصم و خلق بواسطه ما در شادی
اگر چه این شرک است که کسی خود را چنین کلان سازد اگر وی خراب شود عالم خراب شود
لیکن ما چه کنیم کُلَّ یَوْمٍ هُوَ فِی شَانٍ مارا بی ما چنین کلان ساخته اند و میفرمودند که اگر
ذکر بوجهی ملکه شود که دل همیشه حاضر بود و ذاکر درین حضور ملتذ باشد از ابرار است
و وی را حاضر مع الله میتوان گفت اما واصل مع الله نمیتوان گفت واصل آنست
که استتار حضور از وی منتفی گردد و حاضر حق را سبحانه داند بذات خود و میفرمودند نهایتی
که اولیا بآن میرسند آنست که مشاهده از ایشان غائب نشود یا آنکه مشاهده از ایشان
غائب شود از غایت استغراق در مشاهده حقیقی و میفرمودند که تجلی کشف است و ظهور را
بر دو گونه تواند بود یکی کشف عیانی و آن مشاهده مقصود است بچشم سر از دار الحیرار
دوم آنکه بتوسط کثرت احضار یا غلبه محبت آنچه غائب است کالمحسوس شود زیرا که از خواص
محبت است که غائب را کالمحسوس گرداند این است نهایت اقدام ارباب کمال در دنیا
میفرمودند که آیا نهایت این کار حضور و مشاهده است یا فنا و نیستی آنچه فهم میشود
از کلام بعضی اکابر این است که نهایت حضور و مشاهده باشد لیکن در واقع نهایت
فنا و نیستی میباید زیرا که گرفتار حضور و مشاهده نیز گرفتار غیر است و میفرمودند که
شهود را دو معنی است یکی شهود ذات مقدس سبحانه را از ظهور در لباس مظاهر و
شهود دیگر آنست که آن ذات مقدس را از پرده مظاهر مشاهده کنند بی وصف

با همگی بالک به نعت یکی و یگانگی و این شهود را صوفیه شهود احدیت در کثرت می نامند
و حضرت رسول صلی الله علیه وسلم بعد از بعثت درین شهود بوده اند و میفرموده اند عجب دارم
از کسی که گفته است مصرع منگر که میگوید بنگر که چه میگوید بایستی که چنین گفتی منگر که چه میگوید
بنگر که که میگوید یعنی قائل و متکلم از پرده مظاهر حق است سبحانه و میفرموده اند که
حق سبحانه عنایت فرموده چیزی چند از صفات به بنده نسبت کرده و او را بآن مستوجب
ساخته و وعده و وعید را بر آن متفرع گردانیده و کمال بنده جز آن نیست که غایت
سعی بجا آورده و همگی و تمامی خود را در سلوک طریقه مستقیمه صرف کرده خود را بجایی
رساند که داند که آنچه او را حق سبحانه بآن منسوب ساخته از آن او نیست درویشی
همین است لیکن مردم آنرا دور و دراز گردانیده اند روزی یکی از اعزه در مجلس
حضرت ایشان پرسید که اکابر صوفیه گفته اند که وجودی غیر وجود حق و هستی مطلق نیست
و ظاهر از پرده مظاهر کیست بنابرین تحقیق مخالفت و منازعت اهل اسلام با اهل کفر
از برای چیست حضرت ایشان باین دو بیت مثنوی جواب آن عزیز گفتند ؎
چونکه بیرنگی اسیر رنگ شد ٭ موسیی با موسیی در جنگ شد ٭ چون به بیرنگی رسی کان
داشتی ٭ موسی و فرعون دارند آشتی ٭ و میفرموده اند که واقفان سر قدر ستر میکنند
یعنی بعد از علم باین معنی که مجموع معدوم اند و ظاهر بصور مجموع اوست بیاسوده اند
همچون آبیکه در انهار و جداول است بعد از آنکه دانسته که از انبساطات بحر محیط است
او را التذاذی و ذوقی برسیدن باصل خود که محیط است حاصل شده و در راحت افتاده بیت
چون بدانستی که ظل کیستی ٭ فارغی گر مردی و گر زیستی ٭ پوشیده نماند که غیر ازین
کلمات قدسیه و انفاس نفیسه که مذکور شد بسی حقائق و معارف بلند و دقائق و

ولطائف اسرار می‌بند که از حضرت ایشان در خلال احوال استماع افتاد و بواسطه فتور قوت
حافظه وظهور امور مانعه ضبط عبارات و استعارات آنحضرت دست نداد اما بعضی ابیات
و اشعار که در اثنای معارف و لطائف اشعار بر زبان ایشان گذشته بر لوح ضمیر
مرتسم و در آئینه خاطر منقش گشته و آن این است وقتیکه خواجه محمد یحیی را العلو همت
امر میفرمودند این مصرعه خواندند ع چون پلنگان سوی بالا خیز کن ٭ وقتیکه بیان ترک
هستی و خودپرستی میفرمودند خواندند ع یک قدم بر فرق خود نه وان دگر در کوی دوست ٭
وقتیکه بیان سر معیت و از ذکر جهر منع میفرمودند خواندند ع نعره کمتر زن که نزدیک است
یار ٭ وقتیکه بیان تفاوت قابلیات میفرمودند خواندند ع بقدر روزنه افتد بخانه
نور قمر ٭ در بیان آنمعنی که عشق و محبت موجب ظهور حقائق و معارف است این بیت
خواندند بیت گر عشق نبودی و غم عشق نبودی ٭ چندین سخن خوب که گفتی و شنیدی ٭
در بیان آنمعنی که آگاهی و دوام بترک مالوفات و مانوسات بازبسته است میفرمودند که
در یکی از رسائل شیخ خاوند طهور است این بیت بیت مارا خواهی همین حدیث
ما کن ٭ خود با ما کن ز غیر ما خود واکن ٭ وقتیکه بطریق توجه بوجه خاص اشارت میکردند
این بیت خواندند بیت آن دارد آن نگار که آن نیست هر چه هست ٭ آنرا طلب کنید
حریفان که آن کجاست ٭ در بیان آنمعنی که بعد صوری اهل رابطه را مانع قرب معنوی
نیست میخواندند بیت گمان مبر که برفتم و مهرت از دل رفت ٭ بخاک پای عزیزت که
همچنان باقیست ٭ در بیان غنای ذاتی حق و عجز خلق از ادراک حقیقت او میخواندند بیت
دلال عشق و غیرت جانبازان دیده‌اند ٭ نعره و فریاد که صد جان بجوی داد ٭ در بیان
آنمعنی که اهل ظاهر از حقیقت عشق بیخبرانند میخواندند بیت عشق را بوحنیفه درس نگفته است

ثنا نفسی را در روایت نیست ، در بیان ضعف ارادت طالبان میخواندند بیت
گو ارباب دل رفتند و شهر عشق شد خالی ، جهان پر شمس تبریز است کو مرد مسلمانی
در بیان آنمعنی که بعضی کسان را بواسطه التفات این طایفه ذوقی حاصل شده بود و بواسطه
ترک ادبی آن ذوق نماند میفرمودند بیت هرچه بودی وا و ست آمده بود ، چون شد
هیچ باختی کسی چه کند ، در ترغیب بصحبت و منع از عزلت میخواندند بیت شکر تنها نشود
باکل همراه است ، که در ترکیب باشد نفع بسیار ، در بیان آنمعنی که صفات بشری و تقیدات
طبعی ارباب کمال و اصحاب نفوس قدسیه را از شهود آنچه مقصود است مانع و مزاحم
نمیشود این قطعه خواندند قطعه موسی اندر درخت آتش دید ، سبز تر میشد آن درخت
از نار ، شهوت و حرص مرد صاحبدل ، این چنین دان و همچنین انگار ، در بیان شکایت
از قید بشریت میفرمودند که بر در شیخ ابوبکر قفال شاشی نوشته دیده ام بیت دانی
چه حکمت است که فرزند از پدر منت ندارد وارد پدرش روز و شب عطا ، یعنی در جهان
که محل حوادث است ، در محنت وجود تو آوردی مرا ، وقتیکه بیان طریقه رابطه میکردند
این ابیات از مثنوی خواندند بیت آن یکی را روی او شد سوی دوست ، وان یکی را
روی او خود روی دوست ، روی هر یک می نگر میدار پاس ، بو که گردی تو ز خدمت
رو شناس ، در میان جان ایشان خانه گیر ، در فلک خانه کند بدر منیر ،
در بیان آنمعنی که حکم غالب دارد میخواندند بیت ای برادر تو همین اندیشه ، ما بقی
تو استخوان و ریشه ، گر گل است اندیشه تو گلشنی ، ور بود خاری تو هیمه گلخنی ، در تنبیه
بر حدت نظر و کثرت فراست میفرمودند بیت آدمی دیده است باقی پوست است ،
دید آن باشد که دید دوست است ، وقتیکه بیان محبت میکردند خواندند بیت

همچو نابینا مبر هر سوی دست ؎ با تو در زیر گلیم است هر چه هست ؎ یار تو خرجین تست و
کیسه است ؎ در تو را مثنی مجو خیره ولیسه است ؎ ولیسه در آئین تو هم ذات تست ؎ دین
برو بیتها همه آفات تست ؎ و هم در بیان سرمعیت و شیخ ذکر جهر میفرمودند بیت
کاز نادان کوته اندیش است ؎ یاد گیر و کسی که در پیش است ؎ در بیان کسب و لوله شوق
و اضطراب میخواندند بیت آب کم جو تشنگی آور بدست ؎ تا بجوشد آب از بالای و پست ؎
هم ورزمیتی میخواندند بیت تشنه نخفتید بگرانند کسی ؎ تشنه کجا خواب گران از کجا ؎ چونکه
بخفتید بخواب آب دیده ؎ با لب جو یا که سبو یا سقا ؎ در بیان غلبات شوق و محبت
این طائفه میخواندند بیت از عطش گر در قدح آبی خورند ؎ در درون آب حق را
ناظرند ؎ بعد از بیان انبیتی که یک حقیقت است ظاهر در لباس مظاهر این ابیات
خواندند بیت گر گشتایم بحث این را این بسازیم ؎ تا سوال و تا جواب آید دراز ؎ ذوق
نکتهٔ عشق از من بیمر و ؎ نفس خدمت نفس دیگر میشو ؎ پس کنم خونریزکان را
این بس است ؎ یا بانگ دو کردم اگر در ده کس است ؎ و میفرمودند که همت عبارت از
جمع خاطر است بر امر واحد به وجهیکه بر خلاف آن بر خاطر نگذرد و از چنین همت مراد متخلف
نیست اصحاب تجرید باید که گاه گاه امتحان همت کنند و معلوم نمایند که ایشان از مناسبت
بحضرات اسمائیه بچه مرتبه رسیده است و همت ایشان را چگونه تاثیر است و میفرمودند
که اکابر گفته اند همچنانکه معارضه با قرآن ممکن نیست همت عارف خلاق است مراد
از وی متخلف نیست هر که با چنین همتی معارضه کند البته مغلوب شود تا گفته اند اگر
کافری همیشه خاطر خود بر امری دارد و همت بر چیزی گمارد البته میسر گردد و ایمان
و عمل صالح در آن شرط نیست همچنانکه قوت صافیه را تاثیر است نفوس شریره را

نیز تاثیر است و میفرمودند که صرف خاطر در رفع موانع و دفع اعدای دین عیب
نمیباشد همه انبیا علیهم السلام با وجود استغراق در بحر توحید همت مصروف این معنی
داشته اند و میفرمودند که میرزا بابر که میگفت عارف را همت نیست معنی این نفهمیده
بوده است عارف لغایتی مشرف شده است که وی و جمله اوصاف وی بعدم
آبادی رفته است که از و نه نام مانده است و نه نشان هرچه از وی صادر میشود بوی
منسوب نیست آیه وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ و کریمه فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ
قَتَلَهُمْ مبنی از همین معنی است و اگر نه چنین بودی نسبت با شیا مشکل میشود که عالمی را به تسلیط
قوت قاهره بهم زدند مثل نوح و هود علیهما السلام که قوم خود را به آب و باد هلاک ساختند
و میفرمودند که آنچه حضرت شیخ محی الدین عربی در فتوحات فرموده اند که عارف را همت
نیست معنی وی آنست که ممکن بنظر بتحقیقت و ذات خود هیچ ندارد و آنچه از اوصاف
حال او را حاصل است مثل علم و قوت و ارادت همه عاریت است و حق راست سبحانه
پس عارف حد خود دانسته در مقام فقر حقیقی که نیستی محض میباشد چنانچه مقتضای
ذات اوست و با اوصاف عاریتی ظاهر نمیشود و لکن جمعیکه از هواجس و وساوس
نفسانی و شیطانی بسبب کمال عنایت و محض موهبت آلهی باز رسته اند باید که باطن
خود را تابع ارادت و مشیت حق سبحانه گردانند یعنی در صورتیکه این طائفه ملهم
شوند به تسلط همت براندفاع و هلاک ظالمین و تخلیص مسلمین از اشرار باید که
همت مصروف دارند و خاطر تمام به رفع و دفع اعدا گمارند. عبید الله بلیانی
رحمة الله علیه درویشی نه نماز و روزه است نه احیای شب اینهمه اسباب
بندگی است درویشی نرنجیدن است اگر این حاصل کنی واصل گردی و گفت

بلیان[2]
[2] نام قریه از ولایت کازرون است

خدای دان باشید اگر خدای دان نباید خوددان نیز مباشید از برای آنکه چون
خوددان نباشید خدای دان باشید پس گفت ازین بهتر گوییم که خدای باشید
و اگر خدای نباشید خود مباشید که اگر خود نباشید خدای باشید چنانچه از اشعار
اوست بیت ما جمله خدای پاک پاکیم ما نی ز آتش و باد و آب و خاکیم ما از تهی
و نیستی همیشه ما عریان شده ایم و جامه چاکیم ما و نیز ازوی است بیت حقیقت
جز خدا دیدن روا نیست ما که بینیک در دو عالم جز خدا نیست ما نمیگوییم که عالم جمله
او شده ما که این نسبت بدو کردن روا نیست ما نه او عالم شده و نی عالم او شده ما
ما همه او را چنین دیدن خطا نیست ما ۵ تا حق بدو چشم سر نبینیم هردم ما از پا
طلب بنا ننشینیم هر دم ما گویند خدا بچشم سر نتوان دید ما آن ایشانند بس چنینیم هر دم
ابوعبدالله ازوغندی رحمة الله علیه گفت خوشحال کسیکه ویرا وسیله
نباشد بجناب حق تعالی جز حق و گفت ترک دنیا از جهة دنیا و قبول خلق از حیله دنیا
و گفت الله تعالی بنده خود را از معرفت خود چیزی بدهد و بآن مقدار که وی را
معرفت داده بود بلایه گمارد تا بقوت آن معرفت آن بلا بر میدارد و گفت که دور
باش از تمییز در خدمت زیرا که کسانیکه ایشانرا در خدمت امتیاز گردانید از همه نمانده اند
پس همه را خدمت کن تا مراد حاصل شود و مقصود فوت نشود رکن الدین
علاء الدوله سمنانی قدس الله سره العزیز درویشی از وی سوال کرد که
چون این بدن را در خاک ادراک نیست و بدن کثیف یا روح ازوی مفارق
شده و در عالم ارواح حجاب نیست چه احتیاج است بسر خاک رفتن فرمود که فائده
بسیار دارد یکی آنکه چون بزیارت کسی میرود چندانکه میرود توجه او زیاده میشود

و چون بسبزه خاک رسد و عکس شاهد کنار خاک ادراحس او نیز مشغول او شود و بکلی متوجه گردد و فائده بیشتر باشد دیگر آنکه هرچند ارواح را حجاب نیست و همه جهان او را یکی است اما در بدنیکه هفتاد سال با او صحبت داشته باشد و بدان محشور او که بعد از حشر ابدالآباد خواهد بود آنجا باشد بآن موضع نظر او و تعلق او بیشتر بود که بموضع دیگر این را بدلایل عقلی و نقلی ثابت کرد چنانچه در نفحات بتفصیل مذکور است و فرمود که جمله انبیا برای آن آمده اند که تا چشم خلق را بگشایند بعیب خود و کمال حق بعجز خود و قدرت حق و بظلم خود و بعدل حق و بجهل خود و بعلم حق و بذلت خود و عزت حق و به بندگی خود و خداوندی حق و بفقر خود و غنای حق و بتقصیر خود و بعطای حق و بفنای خود و بقای حق و هم برین قیاس شیخ نیز برای آنست که چشم مریدان را بآن معنی بگشاید پس هرچند مرید در اثبات خود و کمال خود بیش کوشد یا عمل کند تا کمال او ظاهر شود شیخ از وی بیشتر رنجد چه شیخ اینهمه رنج از برای آن میکشد که تا چشم کمال بین نفس او را بدوزد و چشمیکه کمال حق بیند بگشاید و او هر لحظه در کمال خود چشمی دیگر میگشاید پس در اضاعت رنج شیخ میکوشد درویش میباید که در کمین نفس باشد تا هر چشمی که بکمال خود بگشاید حالی آنرا می بندد و اگر نه چنین کند تا او را خبر شود نفس او بهر سر موی چشمی بدیدن کمال خود بگشاید و از دیدن کمال حق کور گرداند که خاصیت نفس اینست و گفت که این مردمان عجب اعتقادها دارند که میگویند که درویش باید که گدا و محتاج باشد نمیدانند که حق تعالی هرگز هیچ مرشد را محتاج نداشته است بخلق چرا باید که بندگان خدا تعالی از بهر جدای محتاج باشند آخر این دنیا را ببرکت ایشان بپا میدارد بلکه مقصود از آفرینش ایشانند نه دیگر و گفت که حق تعالی این زمین

و مزارع را بحکمت آفریده و میخواهد که معمور باشد و فائده بخلق رسد و اگر خلق بدانند که
از عمارت دنیا که برای فائده و دخل کنند نه بوجه اسراف چه ثواب است هرگز ترک
عمارت نکنند و اگر بدانند که از ترک عمارت و گذاشتن زمین را معطل چه گناه حاصل میشود
هرگز نگذارند که اسباب او خراب شود هر کسی که زمین دارد از آن هر سال هزار من غله
حاصل میتواند کرد و اگر بتقصیر و اهمال نه صد من حاصل کند و بسبب آن صد من از خلق
دور افتد بعد از آن از وی باز خواست خواهند کرد و اگر کسی را حالی است که بزمین
و عمارت نمی پردازد خوش وقت او بود و اگر از کاهلی ترک زمین کند و آنرا ترک و زهد
نام کند جز متابعت شیطان چیزی دیگر نیست و هیچکس کمتر از آدمی بیکار نیست اخرویاً
و دنیویاً و گفت که ممکن نیست که کسی بمرتبه ولایت رسد الا که حق تعالی پرده بر سر او
پوشد و او را از چشم خلق پنهان دارد که معنی اولیائی تحت قبائی این است و این
قباب صفات بشریت است نه پرده ایست از کرباس و غیره و صفات آنست که در وی
عیبی ظاهر کند یا هنری را از و در چشم مردم بعیب فرا نماید معنی لا یعرفهم غیری آنست
که تا هنوز ارادت باطن کسی استوار نکند آن ولی را نشناسد پس آن نور او را شناخته باشد
نه آنکس و هم گفت درویشانیکه بکار مشغول اند میباید که بطال را در میان ایشان راه
نباشد که یک بیکار صد مرد در کار را از کار باز دارد و فرمود که میباید که درویشان جهد
نمایند تا در وقت لقمه خوردن نیک حاضر باشند که تخم اعمال در زمین قالب انسانی لقمه
است چون بغفلت تخم اندازد ممکن نیست که هرگز جمعیت خاطر حاصل شود و اگرچه لقمه
حلال باشد و فرمود که انبیاء علیهم السلام از انشای گناه عامداً معصوم اند و اولیای
از خود دانستن گناه محفوظ اند ولیکن این بیچاره هیچ گناه بتر از آن نیست که بنده خود را

مجرم و مقصر نداند مولانا جلال الدین رومی قدس سره گفت با اولیای
حق هم زانو بزانو باید نشست که آنرا اثرهای هست عظیم و گفت هر غیبکه از زمین بالا
پرد اگرچه بآسمان نرسد اما این قدر باشد که از دام دورتر باشد و بر همچنین اگر کسی
درویش شود بکمال درویشی نرسد اما این قدر باشد که از زمره خلق و اهل بازار ممتاز
باشد و از زحمتهای دنیا برهد و سبکبار گردد که نَجَی المُخِفُّونَ وَهَلَکَ المُثقِلُونَ یکی از
ابنای دنیا نسبت نرسیدن خود بخدمت وی عذر میکرد فرمود که حاجت باعتذار
نیست آن قدر که دیگران از آمدن تو منت میدارند ما از نیامدن تو منت داریم
یکی از اصحاب را غمناک دید فرمود همه دلتنگی از دل نهادگی برین عالم است هر دمیکه آزاد باشی
از جهان خود را غریب دانی و در هر رنگ که بنگری و هر مزه که بچشی دانی که بآن
نمانی و جای دیگر روی پس هیچ دلتنگ نباشی روزی از بهاء الدین پسر خود
گفت اگر خواهی که دائما در بهشت برین باشی با همه کس دوست شو و کین کسی را
در دل مدار و این رباعی خواند بیت بیتی طلبی ز هیچ کس هیچ مباش ٭ چون
مرهم و موم باش چون نیش مباش ٭ خواهی که ز هیچ کس بتو بد نرسد ٭ بدگوی و
بدآموز و بداندیش مباش ٭ و فرمود که آزاد مرد آنست که از رنجانیدن کسی نرنجد
و جوانمرد آنست که مستحق رنجانیدن را نرنجاند شخصی با ایشان خوش نبود و بر سخن ایشان
که من باهفتاد و سه مذهب یکی ام معترض شد و برای امتحان شخصی را بر در ایشان فرستاد
که دشنامها داد ایشان بخندیدند و گفتند باین همه که تو میگوئی یکی ام آن کس خجل شد
و بازگشت و نقل است که از خادم همیشه پرسیدی که در خانه ما امروز چیزی هست اگر
خادم گفتی هیچ نیست شاد شدی و شکرها کردی که الحمد لله امروز خانه ما بخانه

پیغمبر صلی الله علیه وسلم میماند و اگر خادم گفتی که لا بد مطبخ مهیاست منفعل گشتی گفتی
ازین خانه بوی فرعون می آید روزی در مجلس وی حکایت اوحد الدین کرمانی
کردند که شاهد باز بود پاکباز بود گفت کاشکی کردی و گذشتی فرمود شخصی بخلوت
درویشی آمد پرسید که چرا پنهان نشستند گفت این دم تنها شدم که تو آمدی و مرا
از حق مانع شدی از وی پرسیدند درویش گناه کند گفت اگر طعام بی اشتها خورد
که این درویش را گناهی ست عظیم و گفت صحبت عزیز ست مصاحبت مکنید
غیر ابنای جنس را و گفت که درین معنی حضرت خداوندم شمس الدین تبریزی فرموده
که علامت مرید قبول یافته آنست که اصلا با مردم بیگانه صحبت نتواند داشتن
و اگر اتفاق شود چنان نشیند که منافق در مسجد و کودک در مکتب و اسیر در زندان
و در مرض اخیر با یاران گفت که از رفتن من غمناک مشوید که نور منصور بعد از صد
و پنجاه سال بروح شیخ فرید الدین عطار تجلی کرد و مرشد او شد در هر حالتیکه باشید با
با ما باشید و مرا یاد کنید تا من شما را ممد باشم در لباسی که باشم و نیز فرمود که در
عالم ما را دو تعلق ست یکی ببدن و یکی بشما چون بعنایت حق سبحانه فرد و مجرد گردم آن
تعلق نیز از آن شما خواهد شد شیخ صدر الدین برای عیادت آمد و شفاک الله گفت
فرمود که شفاک الله شما را باشد که در میان عاشق و معشوق پیراهنی از شعر بیش نماند
نمیخواهید که نور بنور پیوندد و این غزل خوانده ع چه دانی تو که در باطن چه شاهی
همنشین دارم و یاران را وصیت کرد بدین عبارت اوصیکم بتقوی الله فی السر والعلانیة
وبقلة الطعام وقلة الکلام وهجران المعاصی والآثام ومواظبة القیام ودوام الصیام
وترک الشهوات علی الدوام واحتمال الجفاء من جمیع الانام وترک مجالسة السفهاء

وَالْتِزَامِ مُصَاحَبَةِ الصَّالِحِينَ وَالْأَكَابِرِ فَإِنَّ خَيْرَ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ وَخَيْرُ الْكَلَامِ
مَا قَلَّ وَدَلَّ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَحْدَهُ مولانا شمس تبریز قدس سره گویند که در بغداد
شیخ اوحد الدین کرمانی را دریافت پرسید که در چه کاری گفت ماه را در طشت آب
می بینم مولانا فرمود اگر بر گردن دمل نداری چرا بر آسمانش نمی بینی و فرمود که
یکی گفت که در ستایش نام حق نباید گرفت و قرآن نباید خواند مگر آهسته گفتم آنرا چه کنم
که او را از خود جدا نتوانم کرد شاه از اسپ فرو نمی آید اسپ بیچاره چه کند
مولانا سلطان الدین رحمة الله علیه میفرمود که حاصل این کار و بار ذوق
یافت و الم نایافت است باید که طالبان هرچه یابند از واردات و مواجید ذوقین
نشوند و باز از ان ذوق تهی گشته برای آنچه که نیافته اند و باقیمانده متالم نشوند چه
مقصود بی نهایت است آنچه از وی دریابند بآنچه از وی درنیافته اند حکم نیم قطره دارد
بنسبت دریای محیط الّا اگر بآنچه دریابند بسر فرود آرند و بآن آرام گیرند در ذوق
آن از عالم بیرون روند تا ابد دران محبوس باشند و از دیگر اذواق و مواجید بی نهایت
محروم مانند و اگر بتمهید ابدی درین یافت و نایافت سیر کنند و هیچ کار نکرده باشند
هیچ راه نرفته و در دیگر در معنی آیه سورة اخلاص میگفتند اول موجودی که بایجاد
حق سبحانه بی واسطه شیء دیگر بوجود آمد صادر اول بود و چون از مبدء فیاض اظهار
صادر اول مشابه بود بزادن نمود لاجرم حق سبحانه درین سورت بآیة کریمه لَمْ یَلِدْ نفی ان
مشابهت فرمود و چون حق سبحانه بعد از ایجاد موجودات و اظهار تعینات در مظاهر الٰهی
و کونی بحسب ذات و صفات و اسماء و افعال ظهور فرمود و اینچنین ظهوری از مظاهر مشابه
بود بزاده شدن لاجرم حق سبحانه درین سوره بآیة کریمه لَمْ یُولَدْ نفی آن مشابهت فرمود

چون بعد از اشیا و موجودات نوع انسان را بحکم خَلَقَ اللّٰهُ آدَمَ عَلیٰ صُورَةِ الرَّحْمٰنِ
نسخه جامعه و مظاهر جمیع اشیاء گردانید و برای آیه ذات و صفات و افعال بی نهایت
خود ساخت از حسب جامعیت وی را اشتباهتی بود به آن ذات یگانه مقدس که آیه
قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ اَللّٰهُ الصَّمَدُ صفت اوست پیدا شد که در آن وهم کفو بود لاجرم
حق سبحانه به آیه وَلَمْ یَکُنْ لَّهٗ کُفُوًا اَحَدٌ نفی آن مشابهت و مماثلت فرمود خواجه
شمس الدین محمد کوسوی رحمة الله علیه در معنی اَحْسِنْ کَمَا اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَیْکَ
فرمود نکوئی کن همچنان که نکوئی کرده است خدای بتو نکوئی خدای به بنده آن بود
که در ازل خدای تعالی ظاهر بود و بنده پنهان پس نسبت به بنده آن نکوئی کرد
که بنده را ظاهر گردانید و خود پنهان شد پس تعلیم میدهد بنده را و امر میکند که نکوئی کن
همچنانکه خدای تعالی نکوئی کرده است یعنی تو نیز خود را بنفی وجود پنهان کن تا خدای تعالی
ظاهر گردد

تمت

خاتمة الطبع

منت خدای بزرگ را که بانجام رسانید این نسخه را در طبع و امید هست که صوفیان صافی طبع را
از آن برخوردار کنند گو سهل نماید که گفتنی چند از پیشین بزرگان درین نسخه فراهم آورده اند آنها بزرگ
داشتن باید که هر گفت از آن داروی مجرب هست مر علیلان باطن را چه گویند کاملین طبیبان
روحانی اند در صحت این همت را نیکو گماشتم تا نسخه که جمع آمد همه را و آن بکار بردم تا اهم
انگه یهم که پر صحیح هست و دعا کنم که برکات این مقالات در نظر کنندگان نیکو اثرها بخشد و جزاء
چنین خیر جاری آنهارا که سعی و کار این دارند بدهد آمین